START

CONTROL TEST TARGET
for Kodak Quality Monitoring

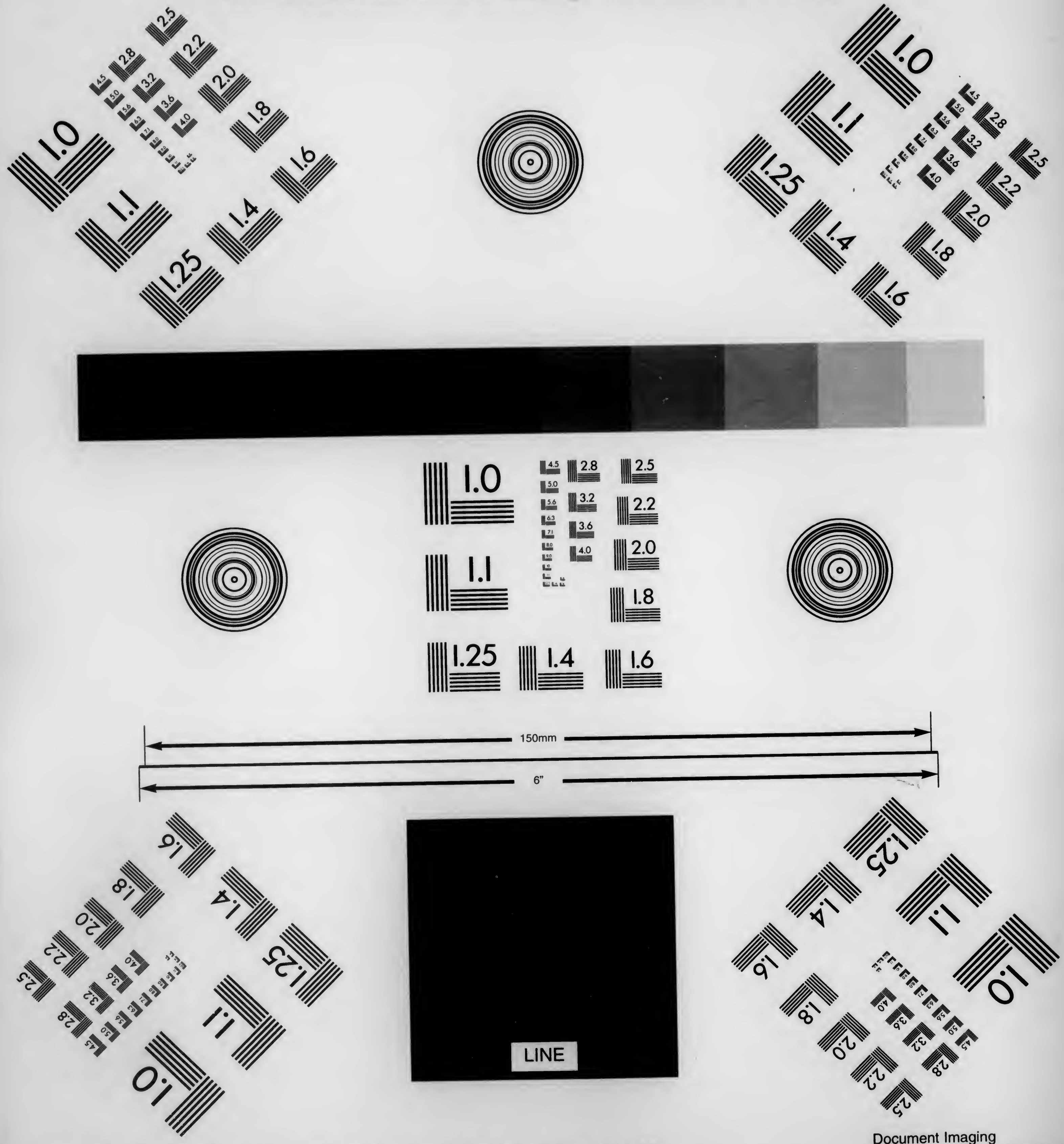

Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Jj Kk Ll Mm Nn Oo Pp Qq Rr Ss Tt Uu Vv Ww Xx Yy Zz

Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Jj Kk Ll Mm Nn Oo Pp Qq Rr Ss Tt Uu Vv Ww

Note: This target is intended for routine quality control checking and uniformity.
It is not to be used for certification of meeting any ANSI or ISO Standards for image quality requirements.
Note: To record background density, use a blank sheet of white paper.

Document Imaging
EASTMAN KODAK COMPANY
Rochester, New York 14650
1-800-232-8811

DOCUMENT IMAGING

A-2289 CAT 800 7403 Rev. 2/00 @ Eastman Kodak Company, 2000 Printed in U.S.A.

Microfilmed 2005
By the
Center for Jewish History

For
YIVO Institute
For Jewish Research

NEW YORK, NY

Reproduction may not be made
without permission.

YIDDISH DRAMA

PRESERVATION

PROJECT

YIVO
LIBRARY

REEL
Y-2005-1908.8

Pinski, David.
Di familye Tsevi : tragedye in fier akten.
Zshenev, 1905.

BIBLIOGRAPHIC RECORD TARGET

YIVO INSTITUTE FOR JEWISH RESEARCH

Master negative Storage Number Y-2005-1908.8

Pinski, David, 1872-1959.
Di familye Tsevi : tragedye in fier akten.
Zshenev : Aroysgegeben fun Bund, 1905.
76 p. ; 22 cm.

1. Yiddish drama.--lcsh
I. Switzerland-Geneva

ID : NXYH01-B11419 CC: 9114 DCF: [HBR]
CALL #: /27324

Reduction ratio X 10.0

די פאמיליע צבי

01 - B11419

פראָלעטאריער אַלער לענדער, פֿעראייניגט אייך!
דער אַלגעמיינער אידישער אַרבייטערבונד אין ליטא, פוילען און רוסלאַנד (בונד).

אַלע רעכטע פֿאַרבעהאַלטען.

אין די פֿעראייניגטע שטאַאַטען פֿון אַמעריקאַ
איז דאָס ווערק „קאָפּירייט".

די פאמיליע צבי

טראגעדיע

אין פֿיער אַקטען.

פֿון

דוד פינסקי.

... וועהט, איך גיב אייך דאָ
דאָס אידישסטע ווערק.

/27324

--- אַרויסגעגעבען פֿון בונד ---

--- זשענעוו 1905 ---

פון א בריעף.

(אַנשטאָט א פֿאָררעדע.)

„...ביים אָפֿענעם קבר פֿון די קישינעווער הרוגים, ווען זייער בלוט האָט נאָך קיין צייט נישט געהאַט פֿערטריקענט צו ווערען, האָב איך פֿערטראַכט און אָנגעהויבען צו שרייבען מיין „פֿאַמיליע צבי”, וועלכע איך האָב אַ לאַנגע צייט גערופֿען אין מיינע גע־דאַנקען: „אַ טאָג פֿון דין וחשבון”. נישט אויף דאָס, וואָס איז געוועזען, וואָס האָט ערשט פּאַסירט, האָב איך געווענדט מיין בליק. קיין קונסטווערק קאָן נישט פֿאָרשטעלען אַ פּאָגראָם־טראַ־געדיע אין איהר גאַנצער, גרויסער שרעקליכקייט און שוידערהאַפֿ־טיגקייט, ווי זי שפּיעלט זיך אָב אין דער ווירקליכקייט. נור אויפֿגערעגט פֿון דעם אויסערן שטורם, האָב איך מיך געווענדט צו די אינערע פֿאָרגיינג אין דעם אידישען פֿאָלק — צו דעם, וואָס געהט אין איהם פֿאָר און וואָס מוז אין איהם פֿאָרגעהן. מיט דעם וואַקסען פֿון מיין ווערק איז אין מיר געוואַקסען דאָס בע־וואוסטזיין, אַז איך שאַף דאָ עפּיס אַזוינס, וואָס מוז געלייענט ווערען פֿון דעם גאַנצען פֿאָלק, פֿון אַלע זיינע קלאַסען און מאַ־סען. און איך האָב געשריעבען, ווי אין אַ פֿיעבער, מיט אַ האַרצ־קלאַפּענים: איך האָב גערעדט צו אַ גאַנצען פֿאָלק, איך האָב דאָס גאַנצע פֿאָלק פֿערקליעבען צו מיר אונטער מיין אייגענעם באַרג סיני.

אָבער איך האָב געמאַכט דעם חשבון אָהן דעם בעל הבית. און דער בעל הבית איז דאָ געוועזען די ליעבהאַרציגע רוסישע צענזור. נאָך אין זומער 1903 האָב איך אַוועקגעשיקט דעם ערשטען אַקט אין דאָס זאַמעלבוך „הילף”, וואָס איז אַרויסגעגעבען

געוואָרען אין וואַרשא פאַר די נויטלייךענדיגע אין קישי-נעוו. די רוסישע צענזור האָט איהם נישט דורכגעלאָזען. דאָס איז פאַר מיר געוועזען אַ קלאַפּ, וועלכען איך האָב נישט לייכט געקאָנט פערטראָגען. איך האָב איבערגעלעבט אַ גייסטיגען פאָגראָם און פערלאָרען די לוסט צו דערשרייבען, וואָס איך האָב געהאַט צו דערשרייבען. דאָס איז אויך איינע פון די אורזאַכען, פאַר וואָס מיין טראַגעדיע, וועלכע איך האָב אָנגעהויבען אין יוני 1903, ערשיינט ערשט יעטצט. און אויך יעטצט, ווען איך געה צו פערעפענטליכען זי אויף דעם נישט-לעגאַלען וועג, טו איך עס מיט האַרצוועהטאָג. עס פערדריעסט מיך פאַר געוויסע טייַלען פון אונזער מאַסע, צו וועלכע דאָס ווערק וועט נישט דערגרייכען. דאָך טרייסט איך מיך מיט דער האָפנונג, אַז דער „בונד" מיט זיין וואונדערבאַרער אָרגאַניזאַציאָן וועט פערשאַפען מיין טראַגעדיע די מעגליכסט גרעסטע פערשפרייטונג און — — .

פערבאָרגען וועט מען זי דאָרט לעזען,
און שפיעלען שטיל, בעהאַלטנערהייט—
נאָר טיעף אין ד'ר'ערד ליעגט אויך דער זאָמען,
דאָך מעכטיג וואַקסט אַרויס דאָס ברויט".

דוד פינסקי.

פערזאנען.

ר' משה צבי, דער שטאָדט-מגיד.
יעקעף, זיין זוהן.
מיניע, יעקעף'ס פרוי.
לעאָן, | זיינע אייניקלעך פון יעקעף און מיניע.
ראובן, |
ליפמאַן, |
אידע, זיין אייניקעל פון איין אנדער זוהן.
באַנקיר הערשמאַן.
דער יונגער הערשמאַן, זיין זוהן.
דער רב.
ערשטער דיין.
צווייטער דיין.
דער דיקער בטלן.
דער דינער בטלן.
דער געלער איד.
דעם געלענס חייב.
דער איד אין שליאַפע.
דער איד אין היטעל.
דער בחור מיט'ן מיידעל.
די שטומע בעטלערקע.
אידען, אידענעס, בחורים, קינדער.
אָרט: דער גלות.
צייט: אַ שווערע פאַר אידען.

ערשטער אקט.

אַ גרויס, בעל-הבית׳יש פֿערפּוצט צימער ביי די צבי׳ס. רעכטס אַ צירעטענע קאַנאַפּע מיט אַ פֿליגעלטיש פֿאַר איהר און שטולען אַרום דעם טיש. איבער דער קאַנאַפּע פֿאָטאָגראַפֿישע בילדער. לינקס צוויי פֿענסטער מיט גאַרדינען און בלומען; פֿאָרנט אַ ווינקעלטישעל מיט אַ קאַנדעליאַבער. אין הינטערגרונד די טיר צום פֿאָרהויז און צו די איבריגע צימער; רעכטס פֿון דער טיר אַ קאַכעלהרובע, לינקס אַ גלעזערשראַנק, אויף וועלכען עס ליעגט ר׳ משה׳ס שטריימעל.

דער לעצטער טאָג פּסח. ר׳ משה, יעקעף, מיניע, לעאָן, ראובן, ליפּמאַן זיטצען אַרום טיש און ענדיגען דאָס עסען. טרויעריגע, פֿערזאָרגטע פּנים׳ער. לעאָן, ראובן און ליפּמאַן שטעהען באַלד אויף פֿון טיש. לעאָן פֿער-רויכערט אַ פּאַפּיראָס און געהט צו צום פֿאָרנסטען פֿענסטער; ראובן און ליפּמאַן געהען אום פֿערטראַכט איבער׳ן צימער, ריינגענדיג די ציינער.

ר׳ משה. אָבגע׳פּסר׳ט שוין, ברוך השם, דעם לעצטען פּסח׳דיגען וואַרמעס אייך. — אָך!

מיניע (זיפֿצט). יאָ-אָ. דער ביסען איז קוים געגאַנגען אין מויל און יעטצט נעמען נישט די הענד אויף אָבצורוימען פֿון טיש.

ר׳ משה. גאָטעניו, דו זעהסט מיין האַרץ. געפֿאַסט וואָלט איך דיר בעסער, מיט אַ בייגעל און אַש וואָלט איך מיך אָבגעפֿאַסט, ווען דאָס וואָלט נור דיין היילינער יום-טוב נישט געווען. פֿעררעכען מיר מיין עסען ווי אַ גרויסען קרבן און וועגן אָב פֿון דיין היילינער תורה און דיין פֿאָלק ישראל אַ נייעם חורבן.

מיניע. גאָטעניו, רבונו של עולם!

ר׳ משה. אחרון של פּסח! גאָטעניו, איך האָב מיך שטענדיג משמח געווען מיט געזאַנג און טענץ, אַ גאַנצען טאָג געהוליעט און געריהמט און געלויבט דיין ליעבען נאָמען פֿאַר די חסדים, וועלכע דו האָסט בעוויזען דיין

5000
25
25000
10000
125000 | 100
1250 talar
250
500

פאָלק ישראל, רחום וחנון, דאָס מאָל נעם אָן פאַר גוט, וואָס מיר האָבען נישט געוויינט, וואָס מיר האָבען אונזערע ביסען נישט דורכגעווייקט מיט אונזערע טרערען, וואָס מיר האָבען פון דיין היילינען יום-טוב נישט געמאַכט קיין תשעה באב.

מיניע צואוויינט זיך.

ר' משה. נאַ, לאָ'מיר בענשען. — מען טאָר נישט וויינען, מ י נ י ע. — טריקען דיינע אויגען און בענש מיט אַ פרייעם האַרץ. בענש פאַר דיר און דיינע זיהן, און גאָט וועט זיך מסתמא מרחם זיין. (הויבט אָן צו בענשען, שאַרף אַרויסרעדענדיג וואָרט ביי וואָרט).

מיניע פערדעקט זיך די אויגען מיט איהר טאַשענטוך און בענשט שטיל.

יעקעף בענשט שנעל און שנעלען שאָקלען זיך.—ווען זיי ענדיגען דאָס בענשען, הערען זיי זיך צו צום געשפרעך פון די יונגע.

לעאָן (ווי פאָרטזעצענדיג איין איבערגעריסען געשפרעך). און איהר וועט זעהן, עס וועט אַריבער מיט'ן שרעק.

ליפמאַן. הלואי! עס איז אָבער גענוג, אַז מען רעדט פון אַ פּאָגראָם, אַז מען לאָזט גאָר צו די מעגליכקייט.

לעאָן (מיט שוואַכער איראָניע). מעגליכקייט!

ליפמאַן. ווי עהרליך, ל ע אָ ן! פיהלסט דו דען נישט די פּאָגראָם-שטימונג ווי מיר אַלע? זעהסט דו דען נישט דעם חשך, וועלכער ליעגט אויף די אידען, און דעם עוות, וועלכער קוקט אַרויס פון די אויגען פון די קריסטען?

לעאָן. איבערטרייבונג! איבערטרייבונג!

ליפמאַן. ביזט געשלאָגען, ל ע אָ ן, און פערברען אַלע דיינע ליעדער און אַלע דיינע כתבים. דו האָסט געליינט און זיי, דאָס לעבען האָט דיך פאַר אַ ליגנער געמאַכט.

לעאָן (צושטרויט). או-הום!

ליפמאַן. פאַלש זיינען געוועזען דיינע אידעען פון אָנהעב ביז'ן סוף. דיין גאַנצע אַסימיליאַציאָן איז געוועזען אַ וויפענבלאָז. דו האָסט דיך געפיהלט גליקליך אין דעם גוי'שען הימעל אַלס איין אויסערנשטעהענדיגער, אַלס איין אוועקגעגאַנגענער פון די אידען, יעטצט מוזט דו אויפשטעהן אַלס איד מיט אַ צובראָכענעם קאָפּ.

לעאָן. גוט געזאָגט.

ליפמאַן. דיר וועט נישט גילטען אָבצואווישלען זיך, ווייל דיין האַרץ צוגעהט אין דיר. ל ע אָ ן, פרעמדע זיינען מיר, אין גלות זיינען מיר. מיר זיינען מאַכטלאָז און רעכטלאָז. מיר זיינען קליין אין אַלע אויגען ביי אַל' אונזערע פעהיגקייטען, מיר זיינען פעראַכט, מיר זיינען צו שאַנד און צו שפּאָט ביי אַל' אונזערע מעלות. אַל' אומעדום בעטראַכט מען אונז ווי אַ קרעטץ אויף אַ פרעמדען קערפּער. ווען מיר ווילען נישט אָבטרעטען מיט גוטען, טרייסעלט מען אונז אָב מיט געוואַלט. דערפאַר מוזען מיר אָבטרעטען! — אָבטרעטען! אָבטרעטען! אַ היים געהן, זעלבסטשטענדיג ווערען, אַ לאַנד האָבען, אַ רעה האָבען, זיין מיר אַליין.

ראובן, (וועלכער איז אומגעגאַנגען די גאַנצע צייט הין און צוריק). פונקטום! פונקטום! — אַלץ וואָס דו האָסט גערעדט וועגען זיין אַסימיליאַציאָן, שרייב איך אונטער. דאָס איז איבערהויפּט קיין אַסימיליאַציאָן נישט, נור אַ צוציעפעניס, איין אַרויפדרינגען זיך מיט געוואַלט אויף אַ פרעמדען קערפּער. פון דעם קאָן קיין גוטס נישט אַרויסקומען. אַלץ ריכטיג. און ריכטיג איז, אַז אַ היים, זעלבסטשטענדיגקייט, איין אייגען לאַנד, ו ו אָ ל ט ע ן געוועזען אַ פאָלשטענדיגע לייזונג צו דער אַלטער יודענפראַגע. אָבער... ביז אויף דאָס „וואָלטען" געה איך מיט דיר און ווייטער נישט. ערקלער דאָך מיר נור איינס. יאָהרטויזענדע האָט דאָס אידישע פאָלק נישט אויפגעהערט צו טרוימען פון דעם אייגענעם לאַנד, אַ משיח האָט עס זיך בעשאַפען און נאָך פאַלשע משיחים איז עס נאָכגעלאָפען. און נאָך מעהר: מיט שטאָק און טאָרבע שטעהען יעטצט די אידען אָנגעגרייט צו לויפען פון לאַנד צו לאַנד און צו זוכען, וואו פרייער איז און וואו בעסער... ווי קומט עס, אַז דו האָסט נישט דאָס פאָלק הינטער זיך? ווי קומט עס, אַז דאָס גיט דיר נישט אַוועק זיין גאַנצע קראַפט און ענערגיע אויף צו דערגרייכען דאָס אייגענע לאַנד און די זעלבסטשטענדיגקייט? ווי אַ פונק אין אַ פאַס פּולווער, אַזוי האָט געדאַרפט דיין אידעע ווירקען אין די אידישע מוחות. איין רוף נור, און אַלע הערצער, וועלכע בענקען אַזוי לאַנג נאָך איין אויסלייזונג פון דעם שווערען גלות, האָבען זיך געדאַרפט צואווענדען צו דיר.

ליפמאַן. און זיי זיינען עס!

ראובן. ביזט דו ביים זינען?

ליפמאַן. יאָ! יאָ! יאָ! זיי זיינען עס. אַלע אידישע הערצער זיינען צוגעווענדט צו מיר, מיין בעוועגונג איז אַ פאָלקסבעוועגונג.

ראובן. מענש איינער, דאָס איז דאָך גלאַט אַבי גערעדט! דאָ לאָזט זיך שוין נישט מעהר מיט דיר שטרייטען. אָבער בעגרייף נור איינס: ווי קאָן

דאס פאלק צושטעהן צו דיר, ווען דאס זעהט נישט דעם וועג, אויף וועלכען דאס קאן זיך דורכקעמפפען צו זיין ציעל? צו וואס זאל עס זיך ארגאניזירען? צו גאר נישט טון? ווי איז מעגליך א פאלקסבעוועגונג אהן יעדע בעוועגונג? משה האט גערופען זיין פאלק נאך כנען, דער וועג, וועלכען ער האט איהם אנגעוויזען, איז געווען א ים, א מדבר און בעוואפענטע פעלקער. דאס פאלק איז אויפגעשטאנען און געגאנגען: א שרעקליכער וועג, אבער דאך א וועג. קום דו יעצט און זאג: איך האב א לאנד פאר אייך, אבער דאס קאן גענומען ווערען נור מיט פייל און בויגען, מיט ביקס און פולווער און מיט אונצעהליגע מענשליכע קרבנות, דאן, באטש איך שטעה אין איין אנדער לאגער, קאן איך דאך נישט לייקענען, אז דו וואלסט געהאט א גרויסע פאלקסבעוועגונג הינטער דיר און לעבעדיג וואלט עס צוגעגאנגען אין דיין לאגער. אבער יעצט . .

ליפמאן (רייסט איהם איבער). הו, וואס איך קאן נישט קומען צום פאלק מיט אזא לשון, איז דאס טרויעריגסטע מיט מיר. וואס וואלט איך אוועקגעגעבען פאר אזא מעגליכקייט! אבער דאס פאלק איז דאך מיט מיר, אונזער בעוועגונג איז ווי א גרויס וואסער, וואס ווערט אבגעהאלטען פון ברעטער. די ברעטער דארפען נור אבגערוקט ווערען, און דאס וואסער וועט זיך א לאז טון און זיעגרייך פערפלייצען דאס גאנצע לאנד. און, די ברעטער וועלען שוין אבגערוקט ווערען!

ראובן. גליקליכער מענש! ער בעשאפט זיך בילדער און בערוהיגט זיך אויף זיי. ווייסט דו אבער נישט, אז א פאלקסבעוועגונג דארף זיין ווי א וואסער, וואס רייסט אוועק די ברעטער, וועלכע פערשטעלען איהם דעם וועג? ווען דאס זאל ווארטען, ביז די ברעטער וועלען אוועקגענומען ווערען, קאן עס דערווייל ווערען צו א שטעהענדיגער, שטינקענדיגער בלאטע. דאס איז דאס אידישע פאלק געווארען הינטער די ברעטער, וועלכע דער משיח-גלויבען האט איהם אויפגעשטעלט. דאס קאן עס ווערען הינטער דיין ציון-אידעע, אויב דו וועסט נישט געפינען גלייך און באלד א וועג, אויף וועלכען זי זאל קאנען אויסגעפיהרט ווערען. ווייסט דו, ווי דו קאנסט זי אויספיהרען? זעהסט דו איבערהויפט איהר אויספיהרונג?

ליפמאן. יא, איך זעה די אויספיהרונג און גלויב אין איהר און איבערלעב זי טאג-טעגליך מיט אלע גליעדער און אלע נערווען...

ראובן. אבער דאס איז דאך נור א פראזע!

ליפמאן. א, רעד נישט, לאך נישט! דו פערשטעהסט מיך. אפטמאל פיהל איך מיך, ווי די פערקערפערונג פון דעם טויזענדיעהריגען אידישען האפען, און איך פערגעה פאר בייקענים, און איך וויין ווי א קינד. דו, ער, איהר אלע, האט מיך נאך קיינמאל נישט געזעהן. איך דריק צונויף די פויסטען, שפרייט פערנאנדער די הענד און רוף: זעלבסטשטענדיגקייט, זעלבסטשטענדיגקייט,

זעלבסטשטענדיגקייט! איך זעה אין חלום אונזער אייגען לאנד, איך זעה עס אויפ'ן וואהר, אין די פרעמדע ערד, אויף וועלכער איך טרעט, ברענט מיר מיינע פיס. און נישט נור דא אונטער דעם דרוק פון האס און פאגראמען, נור אפילו אין דער גרעסטער פרייהייט און גלייכהייט, אונטער די פריינדליכסטע און ברידערליכסטע בעדינגונגען, פרעמד איז מיר די ערד און ברענט מיר מיינע פיס. די בעסטע גלייכבערעכטיגונג איז נישט קיין זעלבסטשטענדיגקייט, און נור די זעלבסטשטענדיגקייט מוז זיין דער שכר פון אונזער פאלק פאר זיינע טויזענד-יעהריגע ליידען. א, מיין גרעסטע בייקענים איז זי, און מיין ארבייט איז, צו מאכען דאס פאלק זעהן, וואס איך זעה, צו איבערלעבען, וואס איך איבערלעב, צו פיהלען, וואס איך פיהל, און צו וועלען, וואס איך וויל. דער מענש זאל אויפגעוועקט ווערען אין דעם אידען, ער זאל מעהר קיין קנעכט נישט וועלען זיין, און דער איד זאל אויפגעלעבט ווערען אין דעם שוין מענש-געווארענעם, אז די זעלבסטשטענדיגקייט פון זיין פאלק זאל איהם זיין טייערער ווי אלין און דער וועלט. דאס איז מיין ארבייט, און אין איהר ליגט די גאראנטיע, אז דאס וואסער וועט נישט ווערען קיין זומפף, ביז וואנען די ברעטער וועלען אוועקגענומען ווערען. און דו מאגסט דיר לאכען!

ראובן. אומזיסט לאכסט דו עס. איך וויל פון דיר נישט לאכען, בעווייזען וויל איך דיר. דו בלאנדזשעסט, ברודער, און דו וועסט צו גארנישט קומען. גיכער וועלען מיר דערווייל אבפיהרען דאס וואסער פון הינטער דיינע ברעטער אין דעם גרויסען און ברייטען ים פון דער פעלקער בעפרייענדער און פעלקער פערבינדענדער אידעע. און דער שכר פון דעם אידישען פאלק פאר זיינע טויזענדיעהריגע ליידען — אויב דו ווילסט שוין האבען אזא שכר! — וועט זיין די בעדייטענדע און כמעט פיהרענדע שטעלונג אין דעם קאמפף פון דער מענשהייט פאר איהר בעפרייאונג. דאס איז דער גרעסטער שכר און מיינע אייגען און די אידעאליסטע היסטארישע גערעכטיגקייט. יא, ברודער, אונזער וועג איז אפען, און פון גרעסער ווערען די מאסען, וועלכע טרעטען אויף איהם ארויף. אונזער זאך געווינט מיט יעדעם טאג, אונזער ריאקס קאן נישט אבגעהאלטען ווערען, און די גרעסטע הינדערנים שפרייזען מיר אריבער. מיר וואקסען מיט דער שטענדיגקייט, מיט וועלכער עס וואקסט א קויל שניי, וועלכע קייקעלט זיך אראב א שנייעריגען בארג, און ווער עס שטעלט זיך איהם אין וועג, איז צושמעטערט. דער קאפיטאליזמוס וועט . . .

יעקעף (שפרינגט אויף). טפו, ימח שמו וזכרו! ביי מיר אין שטוב, האב איך דיר דאכט זיך אנגעזאגט, זאלסט גאר דאס ווארט נישט דערמאנען. אלע צרות נעמען זיך פון איהם. ווען אידישע קינדער וואלטען זיך אין איהם נישט געמישט, וואלטען מיר פון קיין פאגראם נישט געוואוסט און פון קיין שום תוכחה. און וועסט זעהן מיין ווארט, אז מיר וועלען אונז אלע נעמען צו אייך און וועלען אייך עיקר זיין מן השרש, אז קיין זכר וועט פון אייך נישט בלייבען.

ראובן. הערסט דו, טאטע, ווען דער פאגראם וואלט נישט געוועזען

קיין העסליכע זאך אן און פיר זיך, וואלט איך געזאגט, אז דו האסט איהם פאלשטענדיג פערדיענט. און ווען דו וואלסט מיר קיין טאטע נישט געוועזען . . .

יעקעף (נאך היטציגער). ווען איך וואלט דיר קיין טאטע נישט געוועזען, וואלסטו שוין ביי מיר לאנג געפוילט אין שאול תחתיה. און איך זאג דיר יעטצט, אז דו זאלסט דיך היטען, איך וועל נישט קוקען מעהר, וואס דו ביזט מיין זוהן... (אין גרויסער אויפרעגונג) אויס, זאג איך דיר, אויס!

ראובן. צווישען אונז איז שוין לאנג אלץ אויס. און היטין דיך נישט אומזיסט: פאר גרעסערע און שטארקערע פון דיר האבען מיר אויך קיין מורא נישט.

יעקעף. איך וועל דיר שוין בעווייזען, איך וועל דיך שוין אנלערנען...

מיניע. וואס דארפט איהר אייך קריגען? (צו ר א ו ב ן'ען.) אך, מאלע וואס ער רעדט! — אז איך זאג גאר אנדערש: טאקי אלין גוט, אלץ רעכט און פיין: ל י פ מ א ן וועט אונז אריינברייננגען בשלום אין ארץ ישראל און אויפבויען אונז דעם בית המקדש, ר א ו ב ן וועט גאר אין גאנצען אראבברייננגען משיח'ס צייטען. טאקי אלץ גוט. אבער דערוויילע וואס? דערוויילע וועט מען אונז דאך צו'הרג'ענען, אז קיין שריד און פליט וועט פון אונז נישט בלייבען. וואס איז מיר די פעולה, אז „עס וועט זיין"? דערוויילע אבער, דערוויילע?...

ליפמאן (אונגעדולדיג). דערוויילע... דערווייל!

ראובן. דערוויילע, מאמינקע? דערווייל איז נישט גוט.

ר' משה (וועלכער איז שוין לאנג געשטאנען אנגעשפארט אן דער הרובע). דא שטעהען זיי, די חכמים, די אויפגעקלערטע און וואוילגעלערנטע, וועלכע האבען אראבגעזעטצט גאט פון זיין כסא הכבוד און ווילען אליין פיהרען די וועלט—דא שטעהען זיי מיט אפענע מיילער, פול מיט צונג, און ווייסען נישט וואס צו ענטפערן אויף אזא קליין ווארט ווי „דערווייל", און נישט קיין ענטפער איז ביי זיי אויך איין ענטפער! ענטפערט — אדער געהט אין אל' די רוחות, אדער קעהרט אייך אום צו גאט!

ליפמאן. די פראגע, זיידע, איז ביי מיר קיין פראגע נישט. טויזענדער יאהרען האבען די אידען געליטען און אין אייזערנער געדולד אריבערגעטראגען די שווערסטע צרות, און די דאזיגע געדולד טאר אונז אויך ווייטער נישט פערלאזען, ביז עס וועט קומען דער גליקליכער סוף.

ר' משה. יא, טויזענדער יאהרען איז אונזער כח געוועזען אין אונזער גאט, און אונזער געדולד אין אונזער אמונה. איהר ווילט אבער אלץ טון מיט מענשליכע הענד, אהן גאט און געגען אונזער אמונה, דא האבען מיר נישט נישט קיין כח און נישט קיין געדולד.

ליפמאן. דאס זיינען גלאט ווערטער, וועלכע דער אונפערשטאנד הערט נישט אויף צו רעדען. און איך זאג דיר, זיידע, איין עמא דפזיזא זיינען מיר, א כאפ-לאפ-פאלק, דאס האט אונז דאכט זיך נאך משה רבינו פארגעווארפען, און די גמרא האט אייך אזוי גע'פסק'ענט וועגען אונז. איין עמא דפזיזא, וואס וויל נישט איינזעהן, אז א לאנד ווערט נישט אויפגעבויט איבער א נאכט, און א פאלק ווערט נישט אויפגעשטעלט אין איין טאג. אייביגקייטען קאנען מיר ליידען און שווייגען, אבער ווי מען בעווייזט אונז א שטיקעל אויסוועג, פערלירען מיר גלייך די געדולד. און אנשטאט צו טון רוהיגע ארבייט, שטערען מיר מיט אונזער איילעניס און אונזערע „דערוויילס".

ר' משה. און איך זאג דיר, אפקורסים זייט איהר און גאטעסרעסטערער. איהר נעמט נור משה רבינו און די גמרא, אום צו לעסטערן. דאס זאג איך אייך. פערדארבער זייט איהר, נישט קיין העלפער. צושטערער, נישט קיין אויפבויער. בלינדע זייט איהר, בלינדע! איהר טאפט אין דער פינסטערניס און מיינט, איהר זעהט א וועג. וואס ווייסט איהר פון גלייך און קרום, פון גוט און שלעכט? וואס ווייסט איהר, וואס דער מארגען קאן אייך ברייננגען? וואס ווייסט איהר פון די סודות אין דעם גאנג פון גאט'ס וועלט? איהר פלאנעוועט, און מאלט גאר אייערע פלענער אויף זאמד, וואס דער קלענסטער ווינד קאן איהם פערבלאזען. איהר בויט, און אייערע געביידעס זיינען גאר ווי א קיקיון דיונה, וועלכע איז איבער א נאכט געווארען און איבער א נאכט פערשוואונדען. איהר טראכט, און גאט לאכט. וועלכע ערבות קאנט איהר געבען, אז דאס איז נישט אזוי? און ווי קאנט איהר גאר נעמען אויף זיך אזא אחריות פאר'ן פאלק, וואס וועט אריינפאלען נאך אין א גרעסערען אבגרונד פון יאוש, ווען דאס וועט איינזעהן, אז נישט געפיהרט, נור פערפיהרט איז עס געווארען? א, איהר לצים! און איך זאג אייך, אין גאט איז אונזער קראפט, און אין אונזער אמונה איז אונזער געדולד. מיר ווייסען, אז גאט שטראפט אונז, אז גאט וויל אונזערע צרות און מיר זיינען זיי מקבל באהבה, ווייל מיר ווייסען אויך, אז איין אב הרחמן איז ער, און ער וועט מאכען א סוף צו אונזערע צרות, און ער וועט אונז אויפריכטען, און מיר פרעגען נישט, וואס וועט זיין דערווייל. ווי א פעלזען אין מיטען שטורמדיגען ים, געפייטשט פון ווינטען און רעגען און מורא'דיגע כוואליעס, שטעהען מיר. זיי ברעכען אב, זיי ברעקלען אב אונצעהליגע שטיינדלעך פון איהם, אבער ער שטעהט פעסט און ווערט אפילו נישט קלענער. ער לאכט פון זיינע שונאים און ער ווייס, אז די ווען וועט דאך סוף כל סוף ארויס און וועט איהם אבטריקנען, דערווארמען און דערפרייען מיט איהרע שטראלען. אזוי איז דאס פאלק ישראל, ווען ער איז שטארק אין זיין אמונה און האלט זיך פעסט אן זיין תורה. דערפאר הער איך נישט אויף צו שרייען מיט'ן נביא: שובו בנים שובבים! קערט אייך אום, איהר פערבלאנדזיעטע און פערווילדעטע, איהר פערפיהרטע און פערפיהרער! קערט אייך אום צו גאט און זיין תורה! האלט פעסט אן אונזער אמונה! וזכותו יגן עלינו ובא לציון גואל!

מיניע. אמן, רבונו של עולם!

לעאָן. ווידע, אַזוי שיין האָב איך דיך נאָך קיינמאָל נישט געזעהן. איך האָב געקוקט אויף דיר און איבערגעלעבט אַ געדיכט.

ר' משה (קוקט איהם אַ ווײַלע אָן מיט פֿעראַכטונג). טפֿוי, איהר טויבע אויערן און פֿערשטאָפּטע הערצער!

ראובן. ריכטיג, ווידע, מיר קאָנען דיך געניעסען נור מיט די אויגען, אָבער נישט מיט די אויערן און נישט מיט'ן האַרץ. וואָס דו האָסט דאָ גע-פרעדיגט, ווידע, איז די פֿינסטערניס אַליין.

ר' משה. אהאַ, פֿינסטערניס, פֿאַנאַטיזמוס!... אַך, וואָס האָב איך מיט אייך צו רעדען! אונזער קראַפֿט איז עס און אונזער לעבען, אונזער גע-דולד און אונזער שטיצע אין דעם גאַנצען לאַנגען און שווערען גלות — און דאָ קומען זיי, די לצים, און רופֿען עס פֿינסטערניס און גאָט ווייס וואָס!

ראובן. יאָ, פֿינסטערניס איז עס, אַראָבגעבראַכט פֿון די פֿינסטערסטע צייטען, ווען אַ חשך איז געלעגען אויף אַלע פֿעלקער, און וויפֿיעל דו זאָלסט נישט רעדען און ווי שיין דו זאָלסט נישט רעדען, דיין קול וועט נישט געהערט ווערען. ווידע, דו טוסט מיר לייד — דיין צייט איז פֿאַראיבער, דו ביזט צו שפּעט געבאָרען געוואָרען. דיינע פּרעדיגען וועלען קיינעם נישט אומקערען צוריק, ווען דו וועסט אפילו ווײַנען דערביי מיט די ביטערסטע טרערען. און נישט דערפֿאַר, וואָס מיר, די יונגע, די נייע מגידים זיינען געגען דיר און רע-דען פֿון דיר אָב דעם עולם, נור דערפֿאַר, וואָס דאָס לעבען איז געגען דיר. דאָס לעבען, דאָס אַלמעכטיגע לעבען האָט אָװעקגענומען דעם עולם פֿון דיר אויף שטענדיג און אייביג. מיר, די נייע מגידים, פֿערזאָרגען איהם בלויז מיט אַ נייעם אינהאַלט, מיט נייע געדאַנקען און אַ נייעם גלויבען, מיט נייע היכלע און אַ נייער תורה.

ר' משה. וועה צו די אויערן, וועלכע הערען אַזוינס!

ראובן. יאָ-אָ, עס איז נישט צו העלפֿען, און דו טוסט מיר לייד. ווידע, דו ביזט איין איינציגער און אַ לעטצטער. די וועלט געהערט אונז, מיר...

ר' משה. דו ליגסט! איך בין נישט קיין איינציגער און נישט קיין לעטצטער, און די וועלט געהערט נישט דיר און וועט נישט געהערען. אונזער גאָט לעבט נאָך און וועט נאָך זיעגען איבער אַלע אייערע אָבגעטער. און „לא אלמן ישראל" — ישראל האָט נאָך גענוג פֿרומע אידען און וועט נאָך האָבען מאריה דאברהם! ווען איך וואָלט געוואוסט, אַז איך בין דער איינציגער און דער לעטצטער פֿרומער איד, וואָלט איך לאַנג געבעטען גאָט, ער זאָל מיך צו-נעמען פֿון דער זינדיגער וועלט. אָבער דאָס איז נישט אמת, און איך וועל

נאָך דערלעבען צו זעהן, ווי איהר וועט אַלע קומען צוריק אין דעם שויס פֿון אונזער תורה, ווי איהר וועט אַלע נאָך תשובה טון און וויינען און קלאָגען אויף אייערע שגיונות. איך וועל עס נאָך דערלעבען, אָ, איך ווייס עס! גאָט וועט מיר פֿערלייגנערן מיינע יאָהרען, אויב דאָס דאַרף נאָך געדויערן. — דו גרויסער, שטאַרקער, אַלמעכטיגער גאָט, בעוויין זיי דיין קראַפֿט, בעוויין זיי, אַז דו לעבסט נאָך... (פֿון גאַס הערט זיך אַ געלויף, אַ קלאַפּעניש מיט טירען און לאָדען).

מיניע. אָי, רבונו של עולם, וואָס איז שוין? וואָס איז שוין? (לויפֿט אַרויס. ראובן, ליפּמאַן, לעאָן קוקען אַרויס פֿון די פֿענסטער, יעקעף לאָזט זיך אַראָב אויף אַ שטול).

ר' משה (שטילער). יעטצט איז דיין צייט, גאָטוניו-פֿאָטער, יעטצט איז דיין צייט.

יעקעף. עס ציטערן מיר הענד און פֿיס, בנאמנות. (פֿון דרויסען ווערען צוגעמאַכט די לאָדען; אין צימער ווערט האַלבדונקעל, דאָס ליכט דרינגט אַריין פֿון די לאָדען-שפּאַלטען און פֿון דער טיר).

מיניע (לויפֿט אַריין, מיט טרערען). וועה מיר נישט, עס האָט זיך שוין אָנגעהויבען. אין דער ברייטער גאַס...

יעקעף. אין דער ברייטער גאַס?! וועה מיר נישט, אונזער קראָם! אונזער קראָם!

מיניע. ...און אויפֿ'ן ברעג. צוויי אידען האָט מען דערטרונקען.

יעקעף. אין דער ברייטער גאַס... וועה מיר נישט, אונזער קראָם! (אין גאַס אַ פֿייפֿעריי, געגעבענע סיגנאַלען).

ראובן און ליפּמאַן לאָזען זיך צו דער טיר.

מיניע (אין טיר). וואָס איז? וואו לויפֿט איהר?

ראובן. דו ווייסט דאָך, צו אונזערע פֿערטיידיגונגס-אָרגאַניזאַציאָנען.

מיניע. אָי, קינדער, זיהן מיינע, איהר וועט נישט אַיועקגעהן! איך וועל אייך נישט לאָזען! סיידען איהר וועט אַריבערטרעטען איבער מיר.

יעקעף. לאָ'מיר בעסער אַלע לויפֿען צו אונזער קראָם! וועה מיר נישט, אונזער קראָם! לאָ'מיר לויפֿען!

מיניע. וואָס רעדסטו, משגענער! וואָס קראָם? ווען קראָם? — קינדער,

איהר געהט נישט! זיהן מיינע, איהר בלייבט דאָ. מיט אייער מאַמען בלייבט איהר.

ליפמאַן. האַלט אונז נישט אָב, מאַמע. מיר האָבען אונז שוין אַזוי אויך פערשפעטיגט. יעדע ווייטערע מינוט, וואָס מיר בלייבען אויסעט, איז אַ פערברעכען געגען דעם כלל.

יעקעף. כלל! האָסט געהערט ווערטער? כלל! דריי דערוואַקסענע זיהן און מען זאָל פון זיי קיין שום נוטצען נישט האָבען. כלל ליעגט זיי אַלץ אין זינען. ווען מיר נישט, מיר וועלען דאָך מוזען אַוועקגעהן מיט אַ טאָרבע איבער די הייזער!

ראובן (רייסענדיג זיך דורך דער טיר). מאַמע!

מיניע. איהר וועט נישט געהן, קינדער! סיידען איהר ווילט, איך זאָל שטאַרבען. איך וועל עס נישט אַריבערטראָגען מיט מיין געזונד, איך וועל פון זינען אַראָב. קינדער, האָט רחמנות, איז אונז בעשערט גע'הרג'עט צו ווערען, איז אַלע אין איינעם. אָבער נור אין איינעם. זיהן מיינע, געהט נישט! יעדע מינוט וועט זיך מיר דוכטען, אַז איהר זייט שוין גע'הרג'עט געוואָרען, אַז איהר וואַלגערט זיך ערגעץ אַרום צוקאַליעטשעטע, צוטראָטענע... אָי, רבונו של עולם, רבונו של עולם!

ראובן. מאַמע, עס געהט נישט. גיב מיר פריי דעם וועג.

מיניע. אַרט דיך נישט, אַז דיין מאַמע זאָל משגע ווערען פאַר שרעק? אַז דיין מאַמע זאָל שטאַרבען פאַר איינע איבערקלערענים?

ליפמאַן. מאַמע, שטאַרק דיך און זיי אַ מענש. ווען דו וואָלסט געווען אַ רעכטע אידישע מוטער, האָסט דו אונז ניט געדאַרפט אָבהאַלטען, נאָר פערקערט נאָך טרייבען, מיר זאָלען נישט בלייבען זיטצען אין דער היים. שטאָלץ האָסט דו געדאַרפט זיין און פרייען האָסט דו דיך געדאַרפט, וואָס מיר געהען מיט אַזאַ פרייען האַרץ. לאָז, מאַמע, אונז געהן, און זיי שטאַרק או מוטיג און וויים, אַז: קאָנען מיר נישט לעבען ווי מענשען, דאַרפען מיר קאָנען שטאַרבען ווי מענשען!

מיניע ברעכט איים אין אַ יאָמער און לאָזט אָב דעם וועג.

ראובן און **ליפמאַן** (איילען אַוועק).

יעקעף (שרייט זיי נאָך). קינדער! גזלנים!

מיניע (כליפענדיג). וועה איז מיר, ווינד איז מיר!

ראובן (ערשיינט אין טיר). אויב איהר האָט מורא צו בלייבען אין דער היים, קאָן איך אייך זאָגען, וואו צו בעהאַלטען זיך. אין גרויסען וואַלד, ביי אַ פינף הונדערט שריט רעכטס פון הערשעל דעם שמיעד, וועט איהר אָנטרעפען אויף דאָס הייזעל פון דעם וואַלד-שומר. זאָגט איהם, אַז איך האָב אייך געשיקט. ער וועט אייך שוין גוט בעהאַלטען. צו אייך וועלען מסתמא אונטערקומען אַ סך שרעקעדיגע אידען. דאָרטען וועט איהר קאָנען אַלע רוהיג זיטצען און — שרעקען זיך. (פערשווינדט).

יעקעף. גזלנים זיינען דאָס, נישט קיין קינדער. וועה מיר נישט, וועה מיר נישט, איבער די הייזער וועלען מיר אַוועקגעהן, איבער די הייזער.

מיניע. אָי, גאָטעניו, זאָל איך זיי כאָטש נאָך האָבען לעבעדיגע!

ר' משה (נעמט זיין שטריימעל פון דעם גלעזערשראַנק און טוט איהם אָן איבער דער יאַרמאַלקע). ני, יעטצט געה איך אויך.

מיניע. וואו? וואָס?

ר' משה. צו מיין אָרגאַניזאַציאָן.

יעקעף. ווי הייסט? ווי הייסט? משגע, בנאמנות!

ר' משה. דו ווייסט גאָר נישט מיין אָרגאַניזאַציאָן? מערקווירדיג. — (שאַרף). אין שול געה איך. דאָס איז מיין אָרגאַניזאַציאָן. די שול מוז בעשיטצט ווערען און די ספרי תורה'ס מוזען בעשיטצט ווערען.

יעקעף. איז ער דער בעשיטצער!

ר' משה. קום, זיי דו עס.

מיניע. וואָס רעדט איהר, שווער, איז עס פאַר אייערע יאָהרען און אייערע כוחות?

ר' משה. דו ביזט איינגער און שטאַרקער, קום מיט.

מיניע. סיידען טאַקי. מעהר נישט טאַקי, ווי איך און איהר, מיר דאַרפען טאַקי ביידע אַ סך האָבען. איין קלאַפ און מיר זיינען פאַרטיג.

ר' משה. רעד ווייניגער, אידענע, וועסט מיך נישט אָבהאַלטען. איך האָב יעטצט עפּיס אָבגעלערנט פון די דאָרטין, פון די אַוועקגעגאַנגענע, אידען, אידען, קאָנען מיר נישט לעבען ווי אידען, טאָ זאָלען מיר שטאַרבען ווי אידען! אין שול קומט! נישט אָבהאַלטען זאָלט איהר מיך, נאָר געהן זאָלט איהר מיט מיר. נישט בעהאַלטען זאָלט איהר אייך, נאָר אין שול זאָלט

איהר געהן, איינצושטעהן פאַר אונזערע רייניגקייטען, זיי זאָלען נישט בעשמוצט ווערען פון טמא הענד. — אַוועק פון מיין וועג, איך זאָל דיך נישט שעלטען!

מיניע טרעט אָב אַ צובראָכענע.

לעאָן. ויידע, איך האָב מורא, אַז דו וועסט זיין אַליין אין שול. און ווען מען וועט בעפאַלען די שול, וועסט דו די ספרי תורה'ס קיין טובה נישט טון און דיר וועסט דו ברייגען דעם טויד.

ר' משה. אַליין וועל איך זיין אין שול? — אַהאַ, איך בין דער איינ־ציגער און דער לעטצטער! האַ־האַ־האַ. — אַליין וועל איך זיין! אָ, ניין! איך וועל מיך מעהר נישט שעמען, וואָס פון מיינע אייגענע קינדער וועט דאָרטין קיינער נישט זיין.

לעאָן. הלואי! איך ווינש דיר, זאָלסט דאָרטין נישט זיין אַליין, וועט דיין לעבען זיין אין אַ קלענערער סכנה.

ר' משה. וואָס דאַרפסטו עס מיר ווינשען? קום בעסער גלייך מיט.

לעאָן. בלייב דאָ, און איך וועל איינשטעלען מיין לעבען...

ר' משה. האָדיע רעדען! ווען דו וואָלסט געגאַנגען מיט מיר, וואָלט איך פערשלאָסען די טיר דיר אונטער דער נאָז און וואָלט דיך נישט אַריינגע־לאָזט. דו ווילסט מיך בעשיטצען, נישט די תורה, אַ'ן איבעריגער וואָלסטו געוועזען אין גאָט'ס חיל, אַ מחלל השם אונטער מקדישי השם. בלייב, וואו מען קען דיך! אין וואַלד בעהאַלט דיך און שרעק דיך מיט די שרעקעדיגע. דו, דו האָסט דעם שרעק גאַנץ עהרליך פערדיענט. (מאַכט אַ בעוועגונג צו דער טיר).

מיניע. שווער! שווער!

יעקעף. גאָר נישט, מען זוכט זיך עפּעס אויס זאַכעניסען...

ר' משה. דו זאָלסט גאָר שווייגען, כדי אין מיין לעטצטער מינוט זאָל איך נישט דאַנקען גאָט, וואָס נישט דו וועסט מיר צומאַכען מיינע אויגען. — אָ, זינדיגע, זינדיגע! איהר ווייסט גאָר נישט, וואָס פאַר אַ טאָג עס קאָן היינט ווערען. אַ לעטצטער טאָג יום טוב איז היינט ביי אונז און ער קאָן איין ערש־טער ווערען ביי אונזער גאָט. גאָט'ס געטרייע וועלען מקדיש השם זיין, און באַלד וועלען פערבלאָנדזיעטע קינדער אומקערען זיך צוריק צו זייער פאָטער, פערשטאָפטע הערצער וועלען ווערען צוריק אמת'ע אידישע הערצער, און שוואַכע און אָבהענדיגע וועלען ווידער שטאַרק ווערען אין זייער גאָט. — היינט איז דיין צייט, גאָט, היינט איז דיין צייט! (געהט אַוועק).

מיניע (ברעכט אויס אין געוויין אויף דאָס ניי). וואָס פאַר אַ טאָג היינט איז, גאָט, וואָס פאַר אַ טאָג! וואָלט איך איהם בעסער נישט דערלעבט, רבונו של עולם!

לעאָן (ווי פאַר זיך). אַ טאָג פון אַ גרויסער אָברעכנונג.

יעקעף. אַלערליי זאַכעניסען זוכט מען זיך אויס, און אויף וואָס מען דאַרף איז ניטאָ קיין מענש. — וועה מיר נישט, וואָס טוט מען? וואָס העבט מען אָן צו טון? (קוקט אויף לעאָנ'ען). וועה מיר נישט, אונזער קראָם! מיר וועלען דאָך בדיל הדל ווערען... וואָס טוט מען? וואָס העבט מען אָן צו טון?

לעאָן (גראָב). ווילסט פון מיר איין ענטפער?

יעקעף. אדרבא, גיב איין עצה. גיב!

לעאָן. לויף און פערטיידיג דיין קראָם. נעם אַ שטעקען, נעם אַ בעזים, נעם איין אַלטע הושענא און פערטיידיג זי; דיין הייליגטום, דיין נשמה.

יעקעף. וואָס, לצנות טרייבסטו פון מיר, לצנות? ביי מיר גיעסט זיך בלוט פון די אויגען און דו טרייבסט גאָר לצנות!

לעאָן. איך מיין עס אָהן שפּאַס. ווען די קראָם איז דיר אַזוי איבער אַלץ...

יעקעף. הער אויף מיט דיינע לצנות, זאָג איך דיר, הערסטו? וועסט זעהן, ווי עס וועט זיך לעבען אָהן דער קראָם, וועסטו וויסען, ווי לצנות צו טרייבען, וועסטו וויסען!

לעאָן. ניין, נישט פון דיר טרייב איך לצנות, נאָר פון מיר אַליין. מיך אַליין וויל איך פערלאַכען. ווי בלינד איך בין געוועזען! ווייל איך האָב דיך שטענדיג געהאַט פאַר מיינע אויגען, האָב איך דעם ויידען נישט בעמערקט און מיינע ברידער. ווייל איך האָב דיך שטענדיג געהאַט פאַר מיינע אויגען, ביזט דו ביי מיר געוואָרען דאָס גאַנצע אידישע פאָלק, און עס האָט מיר געעקעלט פון איהם.

יעקעף. וואָס ווילסטו, וואָס? וואָס האָסט דיך אָנגעזעטצט? עס גיעסט זיך פון מיר אַזוי אויך גענוג בלוט!

לעאָן. וואָס וויל איך, וואָס? מתודה זיין מיך וויל איך, מיין האַרץ אויסרעדען, מיין כעס אויסגיעסען ...

יעקעף. ווי געפעלט דיר עפּיס, קריינעלעך! — אויף מיר ווילסטו אפשר אויסגיעסען דיין כעס?

לעאָן. אויף דיר, יאָ, אויף דיר! ווייל דורך דיר האָט מיר אָבגעעקעלט פון דעם גאַנצען אידישען פאָלק. דאָס האָט ביי מיר אויסגעזעהן קליינליך אַזוי ווי דו, קליינליך מיט קליינטשינקע גראָשען-אינטערעסען, אָהן אַ האַרץ, אָהן אַ נשמה, אָהן אַ ווילען און אָהן אַ שטרעבען צו עטוואָס העכערען, אָהן כח צום לעבען און אָהן מוט צום שטאַרבען. און איך האָב עס געהאַסט פון פולען האַרצען! איך האָב געזעהן צו פערשרייען אין מיר יעדע עראינערונג, אַז איך בין אַ איד. אַלץ, וואָס איך האָב געהאַט אין מיר פון דעם אידען, פון דיר, האָב איך געזעהן אויסצוואָרצלען פון מיר, פערגעסען עס, פערניכטען עס. בעפרייען האָב איך מיך געוואָלט פון דיר, פון מיר...

יעקעף (וועלכער האָט איהם גאָר נישט צוגעהערט). ווערסטו אויפהע-רען? תנא ברא מיינער! אַקוראַט ווי עמיצער וואָלט איהם געהערט. האָט זיך צו דרש'נט!

לעאָן (קוקט איהם אָן מיט פעראַכטונג). אָ, דו ... אונגליקס-מענש!

מיניע (וויינענדיג). וואָס פאַר אַ טאָג היינט איז, רבונו של עולם, וואָס פאַר אַ טאָג!

יעקעף. וואָס העבט מען אָן צו טון, ווייס איך נישט! מיין קאָפּ צו-פלאַטצט מיר אויף שטיקער. . . . און וואָס זיטצען מיר דאָ? מיר וואַרטען, ביז מען וועט קומען צו אונז?

מיניע. זאָל מען קומען, זאָל מען ברעכען, זאָל מען הרג'ענען — מיר איז שוין אַלץ איינס.

יעקעף. ביזט דאָך משגע ווי דיינע זיהן, ביזט דאָך! ווילסט אפשר אויך מתודה זיין זיך, דיין האַרץ אויסרעדען?

מיניע. אָ, איך האָב מיך שוין מתודה געוועזען און מיין האַרץ אויס-גערעדט. מיין גאַנץ לעבען מיט דיר און נאָכדעם מיט די אויסגעוואַקסענע קינדער איז נישט אַוועק אַ טאָג, וואָס איך זאָל נישט אויסרעדען מיין האַרץ. אין מיר האָב איך גערעדט, ווייל איך האָב נישט געוואָלט, מען זאָל הערען, און האָב נישט געהאַט פאַר וועמען. אָבער גאָט האָט שוין געהערט. ער איז געוועזען מיט מיר אומעדום: אי אין קיך, אי אין שטוב, אי אין קראָם. ער ווייס מיין האַרץ, און מעהר דאַרף איך נישט.

יעקעף. זאָל דיר זיין געננג צו רעדען, מיין צדקניות, און לאָ'מיר מאַ-כען, מיר זאָלען אַוועקגעהן, וואו ר א ו ב ן האָט געזאָגט. מען דאַרף אַוועק-נעמען דיין ציערונג, דאָס זילבער דאַרף מען נעמען. מיר וועלען פערשליעסען די שטוב און אַוועקגעהן. און ממה נפשך: וועט מען נישט אָנפאַלען אויף אונזער שטוב, איז דאָך אודאי דאַנקען גאָט; וועט מען יאָ אָנפאַלען, טאָ זאָלען

מיר כאָטש בלייבען גאַנץ און דאָס ביסעל גאָלד און זילבער זאָל אונז כאָטש בלייבען.

מיניע. זעהר פיין.

יעקעף. מיך ריהר דיך, מיך שטעה דאָך אויף, מיך מו עפּיס!

מיניע העבט זיך שווער אויף פון איהר זיטץ.—מען קלאַפּט אין טיר.

יעקעף (מיט אַ דערשראָקענער שטימע). שאַ, דאַכט זיך, אַז מען קלאַפּט אין טיר. (עס ווערט שטאַרקער געקלאַפּט).

אַ פרויענשטימע. עפענט אויף. איך בין עס. א י ד ע!

מיניע. א י ד ע? (געהט אַרויס).

לעאָן גיט זיך אַ לאָז צום פאָרהויז און בלייבט שטעהן אין טיר.

יעקעף. א י ד ע! אַ בעלנות פון איהר צו קומען אין אַזאַ צייט, בנאַכנות.

מיניע קומט אַריין מיט א י ד ע'ן, וועלכע איז אָנגעטאָן אין אַ קאָסטיום פון אַ רויטען קרייץ-שוועסטער מיט אַ שוואַרצען צלם אויפ'ן האַלז.

אידע (גיט ל ע אָ נ'ען די האַנד און האַלט איהם אַזוי די גאַנצע צייט). גוט, וואָס דו ביזט דאָ, ל ע אָ נ ט ש י ק ל. — ווי דונקעל! — דעם פאָטער זעה איך שוין. — וואו איז דער זיידע? וואו איז ר א ו ב ן? וואו איז ל י פ מ אַ ן?

מיניע (מיט טרערען). זיי זיינען זיך אַוועק. ר א ו ב ן און ל י פ מ אַ ן האָבען זיך ז י י ע ר ע אָרגאַניזאַציאָנען, און דער זיידע האָט אויך זיין אָרגאַני-זאַציאָן — זיין שול.

יעקעף. וואָס טוט זיך עפּיס? דערצעהל דאָך, זאָג דאָך. ביזט אפשר געוועזען אויף דער ברייטער גאַס?

אידע. ווער קאָן יעטצט דורכגעהן די ברייטע גאַס?

יעקעף. אָי, וועה איז מיר! אָי, וועה איז מיר!

אידע. עס איז שוין אָבער אַריבער אויפ'ן ברעג און אין די אונטערגאַס און אין די לאַנגע גאַס. איך האָב מורא, אַז עס וועט באַלד דערגעהן צו אייער גאַס. ווען נישט מיין פרום-קריסטליכער אנצוג, וואָלט איך גאָרנישט געקאָנט דערגעהן צו אייך.

יעקעף. אָ וואַ! מיניע, דו הערסט? מיניע, שנעל! וואָס שטעהסטו? ריהר דיך, טו עפּעס!

מיניע (פערדראָסיג). טיק ריהר דיך, טיק טו. וואָס קאָמאַנדעוועסטו? (העבט אָן צוזאַמענצונעמען די לעפעל מיט די גאָפּלען פון טיש).

יעקעף (פאַלט אויף אַ שטול). אָי, עס ברעכען זיך מיר אונטער די פיס, בנאמנות.

אידע. וואָס ווילט איהר דען טון? איהר ווילט דען וואוהין אַוועק?

מיניע. איך וויס? ראובן האָט אָנגעוויעזען איין אָרט, וואו צו בע-האַלטען זיך. אַקוראַט, עס איז פאַראַן וואו צו בעהאַלטען זיך פון גאָט. פון איהם איז ניטאָ קיין בעהאַלטעניס. זיין דונער קען טרעפען אומעדום. — אָך! — — וואָס הערט זיך עפּעס ביי אייך? וואו זיינען אייערע?

אידע לאַכט אָב פערלעגען.

מיניע (פערוואונדערט). וואָס איז, וואָס?

אידע. הלואי אויף אַלע אידען געזאָגט געוואָרען.

לעאָן קוקט זיך אין איהר שאַרף איין.

אידע (שאָקעלט איהם צו מיט'ן קאָפּף און ווייזט אָן אויפ'ן צלם). או-הום!

לעאָן (שעפּציעט שאַרף אַרויס). אונמעגליך!

מיניע (לאָזט אַלץ ליגען און איילט צו צו אידען). אידינקע, איך פערשטעה נישט אויף שטום-לשון. וואָס איז מיט אייך אַזוינס געשעהן?

אידע. אַ בעקאַנטער . . . קריסט האָט אונז צוגענומען צו זיך.

מיניע (נישט גאַנץ גלויבענדיג). אַ בעקאַנטער קריסט?

יעקעף. מיניע, מיניע, שטעה נישט און רעד נישט. וואו זיינען די שליעסעלעך? האָסטו די שליעסעלעך? (שטופּט זיך מיט איהר אַרויס פון דער טיר).

לעאָן (שנעל, מיט איין איינגעהאַלטענער שטימע). ווי אַזוי האָט איהר עס געקאָנט טון?

אידע. ווי הייסט, ווי אַזוי?

לעאָן. אונמעגליך! אונמעגליך!

אידע. דו זאָלסט עס זאָגען? איך פערשטעה דיך נישט. מיר זיינען געגאַנגען ביז צום סוף פון דיין לעהרע. מיר זאָלען אונז אַסימילירען. איז עס נישט די בעסטע אַסימיליאַציאָן, ווען מיר נעמען אָן דאָס קריסטענטום?

לעאָן. ביז צום סוף קען נישט דערגאַנגען ווערען, ווייל מיר קאָנען דאָס קריסטענטום נישט אָננעמען, ווייל מיר גלויבען נישט. דאָס וואָלט געווען צבועצסטווע!

אידע. גלויבט דען יעדער „אַסימילירטער", אַז ער האָט ווירקליך אויפ-געהערט צו זיין אַ איד? צבועציעט ער דען נישט? ניין, לעאָן, מיין טאַטע איז גערעכטער. אַ האַלבען וועג געהן איז אומזין. מיר גלויבען נישט איבערהויפּט און בייטען אַ שלעכטע פאָרם פון נישט-גלויבען אויף אַ גוטע, אַ רוהיגע. און ווען עס וועט זיין מעגליך, וועלען אונזערע קינדער זיין גלויביגע קריסטען. דער שריט האָט געמוזט געטאָן ווערען. — איך פערשטעה דיך ווירקליך נישט.

לעאָן. אונזערע וועגען, אידע, זיינען זיך צוגאַנגען. אָבער ווייט, גאַנץ ווייט. רעכטס און לינקס זיינען מיר. איך בין היינט נישט מעהר דער לעאָן צבי פון נעכטען.

אידע. רעד מיר קלאָרער. שרעק מיך נישט, לעאָנטשיק!

לעאָן. וואָס איז גרעסער און עהרליכער, אידע: זעלבסט-פערלייגנונג אָדער זעלבסטבעפרייאונג? זעלבסט-פערניינונג אָדער זעלבסטבעיאָהונג? איך בין געגאַנגען דעם וועג פון זעלבסטפערלייגנונג און זעלבסטפערניינונג, און דאָ אַרום מיר זיינען געגאַנגען אידען דעם וועג פון זעלבסטבעפרייאונג און זעלבסטבעיאָהונג, אידען פול קראַפט, פול לעבען, פול מוט, אידען מיט אַ שטאַרקען ווילען און אַ ריעזיגען גלויבען...

אידע. ווער? אפשר דיין טאַטע?

לעאָן. לאָך נישט, אידע. פערזעה נישט דורך מיין קליינעם טאַטען מיין גרויסען זיידען און מיינע גרויסע ברידער.

אידע. וואָס איז מיט דיר? איך פערשטעה דיך נישט מעהר?

לעאָן. אַך ווען דו וואָלסט איבערגעלעבט, וואָס איך לעב היינט איבער!

אידע (נעמט איהם אַרום און לאַסצעט איהם). קום צו זיך, לעאָנטשיק. דו וועסט דאָך געהן מיט מיר איין וועג.

לעאָן. אונטעגליך מעהר. דיין שריט וועל איך קיינמאָל נישט מאַכען. היינט ביך איך ווייטער פון איהם ווי אַלע מאָל.

אידע. לעאָן, וואָס רעדסט דו? ווי קאָנסטו אַזוינס זאָגען? אין דעם נאָמען פון אונזער ליעבע, לעאָן...

לעאָן. ווּעסט דו דיך מוזען אומקערען צוריק.

אידע. פאַר קיין פאַל נישט! דאָס איז פערריקטהייט.

לעאָן. אידע, אין דעם האַלבדונקעל פון אונזער צימער זעה איך דאָך, אַז דער קאָסטיום פון אַ רויטען קרייץ-שוועסטער קליידט דיר אויסגעצייכענט. איך האָב דיך לאַנג אַזוי שיין נישט געזעהן. דאָס האַלבדונקעל נעמט אַרום דיין גאַנצע ווייסע געשטאַלט אַזוי געהיימניספאַל און גיט צו צו דיין געזיכט גאָר אַ בעזונדער חן. ווען איך וואָלט דיך נישט געליעבט ביז יעטצט, וואָלט איך מיך יעטצט אין דיר פערליעבט...

אידע. רעד מיר נישט יעטצט קיין זיסיגקייטען.

לעאָן. נישט זיסיגקייטען, נאָר ביטערקייטען וויל איך רעדען. איך וויל דיר זאָגען, אַז ביי מיין גאַנצער גרויסער ליעבע צו דיר, וועל איך דיין שריט נישט מאַכען. איך שטעה יעטצט איבערהויפט אויף אַ מיטען וועג. אָבער אין דיין זייט וועל איך געוויס נישט אַוועק. — אידע, אַ קנעכט בין איך געוועזען מיט קנעכטישע געדאַנקען. דער שוואַכסטער בין איך געוועזען און האָב מיך געמאַכט פאַר דעם שטאַרקסטען. ווייל אידען זיינען פעראַכטעט, האָב איך אויפגעשטעלט אַ טעאָריע, אַז מיר זיינען נישט מיר, אַז מיר טאָרען נישט זיין מיר. ווייל אידען זיינען צו שפּאָט, האָב איך אויך נאָר דאָס קליינע און קליינליכע געזעהן, דאָס ניעדריגע און געמיינע. אַלץ, וואָס אידיש, איז גע־וועזען שלעכט אין מיינע אויגען, שלעכטער נאָך, ווי אין די אויגען פון די פרעמדע. איך האָב גע'חנפ'עט די פרעמדע. איך האָב מיך ערניעדריגט און אויפגעהויבען דאָס ערניעדריגען-זיך אויף אַ פאָהן, אַלס דאָס העכסטע ציעל און שטרעבען. אידע, מיר האָבען געזינדיגט געגען דעם אידען, און בעליי־דיגט, פערניכטעט דעם פרייען מענש אין אונז!...

אידע. אָ, רעאַקציאָן! רעאַקציאָן! ווער האָט דיך איבערגערעדט? דער זיידע דער פאַנאַטישער מגיד? אָדער ליפּמאַן דער פאַנטאַזיאָר אָדער ראובן דער נאַציאָנאַל-אידישער וועלטאיבערקערער? אויף אַזעלכע היגערשע פיסלעך איז געשטאַנען דיין גאַנצע לעהרע? האָט דיך דער פּאָגראָם אַזוי איבערראַשט? — — לעאָן! לעאָן!

מיניע (קומט אַריין ביי די לעטצטע ווערטער). אידע, מיר געהט פון קאָפּף נישט אַרויס. עפּיס מיט אייער בעהאַלטענים איז נישט גלאַט. עפּיס האָסטו

מיר מאָרגנע געלאַכט. (קוקט זי שאַרף אָן און ציעהט די ווערטער). זאָג - מיר - דעם - אמת - -.

אידע (ענטשלאָסען). יאָ, דער טאַטע, די מאַמע, מיר אַלע האָבען אונז אָנגעגעבען אין שמד.

מיניע (כאַפּט זיך פאַר די ברוסט און דאַן פאַר'ן קאָפּף). אָי! אָי, אָי! (העכט אָן צו פאַלען).

לעאָן כאַפּט זי אונטער.

יעקעף (קומט אַריינגעלאָפען מיט פערשיעדענע פעקלעך אונטער די אָרמס און אין די הענד). וואָס איז? וואָס איז?

מיניע (מיט אַ בענומענעם קול). זיי האָבען זיך אָבגעגעבען אין שמד. אָי! אָי, אָי!

יעקעף. אין שמד? אָי, וועה מיר נישט! אָי, וועה מיר נישט! (עס הערבען ביי איהם אָן צו פאַלען די פעקלעך פון די הענד).

אידע (מיט אַ חניפה'שען טאָן). איהר ווייסט דאָך: קנאַפּע אידען זיינען מיר שטענדיג געוועזען, וואָצו זאָלען מיר נאָך ליידען פון פּאָגראָמען? מילא, אַז סיי ווי סיי גוים, זאָלען מיר שוין זיין אמת'ע גוים און מעהר קיין אידישע צרות נישט האָבען. יעטצט זיינען מיר לכל הפחות זיכער: דער גלח איז ביי אונז אין שטוב אַן. . .

יעקעף. אָי, וועה מיר נישט! אָי, וועה מיר נישט!...

מיניע. איז וואָס ביזטו געקומען אַהער? בעריהמען זיך מיט דיין גלח און דיין זיכערהייט? פערגרעסערען אונז די צרות? מאַכען אונז אַ טויד? אָי, דאַנקען גאָט, וואָס דער שווער איז אַוועקגעגאַנגען! ער וואָלט געשטאָרבען גלייך אויפ'ן אָרט, ער וואָלט עס נישט אַריבערגעטראָגען. וואָס פאַר אַ טויד ער זאָל היינט נישט שטאַרבען, אָי, דעם שווערסטען און שרעקליכסטען, וועט ער אַלץ זיין זיסער, ווי דער טויד, מיט וועלכען ער וואָלט דאָ יעטצט געשטאָרבען. אָי, אָי, אָי! — (אין ווילדען כעס). אַרויס! אַרויס פון מיין שטוב! אַרויס, זאָג איך דיר! (גאַנץ היסטעריש). אַרויס-סססס! (ווערט היסטעריש).

יעקעף. אַרויס! טאַקי. אַרויס! (מיט לעאָנ'ען צוזאַמען לעגט ער אַוועק מיניע'ן אויפ'ן קאַנאַפּע. זיי קנעטען אויף איהר יאַקע, געבען איהר איין טראָפּען, וועלכע לעאָן נעמט אַרויס פון גלעזערשראַנק).

אידע געהט גאַנץ פערלאָרען צו דער טיר.

מיניע ווערט רוהיגער און געהט איבער אין שטיל כליפּען.

אידע (שטיל). לעאָן.

לעאָן (ווינקט איהר צו מיט דער האַנד). געה יעטצט!

אידע קוקט איהם אָן אַ ווײלע מיט אַ צוקענדיגען געזיכט און געהט אַרויס.

מיניע ווערט אַלץ רוהיגער.

יעקעף העבט אָן צוזאַמענצוזעמען די פעקלעך. — אַ ווייטער גערויש פון פיעלע שטימען. אַ גרויס געלויף אין גאַס.

יעקעף. אָי, אָי... אָי, מיר דוכט... אָי, איך וועל שטאַרבען פאַר שרעק, בנאמנות... אָי, מען איז שוין ביי אונז אין גאַס. מיניע! מיניע! וואָס טוען מיר?

מיניע זעטצט זיך אויף.

לעאָן. מיר וועלען בלייבען אין דער היים. וואוהין קאָנסט דו מיט איהר ענטלויפען יעטצט?

מיניע. איז זי שוין אַוועקגעגאַנגען?

לעאָן. יאָ, מאַמע.

מיניע. און דו? דו געהסט נישט נאָך איהר? דו ווערסט דיך נישט. . . ?

לעאָן. ניין, מאַמע.

מיניע (נעמט אַרום זיין קאָפּף און קוסט איהם). בין איך יעטצט ווידער אויף די פיס. יעטצט קאָן איך געהן, ווי ווייט איהר ווילט. — נעם, יעקעף, די פעקלעך, איך וועל נעמען מיין זוהן.

יעקעף (קלייבט די פעקלעך). אָי, וועה מיר נישט! אָי, וועה מיר נישט! מיר זאָלען זיך נאָר קאָנען אַריבערכאַפּען די גאַס בשלום. איך וועל מוזען די פעקלעך בעהאַלטען ערגיץ אין הויף. אָי, וועה מיר נישט! אָי, וועה מיר נישט! (געהען אַוועק, מיניע אָנגעשפּאַרט אָן לעאָנ׳ען).

צווייטער אקט.

ערשטע סצענע.

אין שול. אין מיטען די בימה מיט איהרעביידע אַרויפגיינג פון פאָרנט און פון הינטערגרונד; צו איהר זיינען צוגעמאַכט ביינק, פאַר וועלכע עס שטעהען איינינע סטענדערס. לינקס דער ארון קדש, מיט אַ הויכען אַרויפגאַנג. אונטען דער עמוד, אויף וועלכען עס שטעהט אַ גרויסע זילבערנע מנורה מיט ברענענדיגע סטעאַרין-ליכט. דער עמוד איז איבערגערעקט מיט איין אַלטען אָבגעריבענעם סאַמעטענעם טישטוך, דער ארון קדש איז פערהאַנגען מיט אַ פרכת, אויף וועלכען עס איז אויסגעלעגט מיט גילדענע שניר אַ גרויסער מגן דוד, און אַ כפרת, אויף וועלכען עס זיינען אויסגענעהט מיט גאָלד און זילבער אין פליטערלעך צוויי לייבען, וועלכע האַלטען אַ קליינעם מגן דוד. — לינקס און רעכטס פון דעם ארון קדש ציהען זיך לאַנגע העל געפאַרבטע ביינק מיט הויכע ווענטלעך און מיט סטענדערס פאַר זיי, און צו צוויי-הויכע פענסטער פון ביידע זייטען. אין הינטערגרונד דריי הויכע פענסטער און לאַנגע ביינק אָהן ווענטלעך מיט לאַנגע טישען פאַר זיי. נישט ווייט פון דער רעכטער וואַנד שטעהט אַ גרויסער זייגער אין אַ קאַסטען. אין דער רעכטער וואַנד איז די גרויסע טיר; לינקס און רעכטס פון איהר צוויי גרויסע, הויכע קאַכעלנע הרובעס. אויבען די פענסטער פון דער וויבערשער אָבטיילונג.

צוויי בטלנים, איינער גרויס און דיק, דער אַנדערער קליין און דין, זיטצען אויף דער בימה-באַנק געגען ארון קדש איבער זייערע סטענדערס, אויף וועלכע עס ליגען גרויסע גמרות, און שאָקלען זיך און זינגען אונטער דעם גמרא-ניגון, אָהן ווערטער. ביידע אַרום דרייסיג און זעהר אָרם אָנגעטאָן.

דער דינער (מיט׳ן גמרא-ניגון). ווייסט איהר, וואָס איך וועל אייך זאָגען? איך בין אויך הונגריג!

דער דיקער (מיט דעם זעלבען ניגון). און אַז איהר זייט הונגריג, היינט וואָס זאָל איך שוין זאָגען. אַז איהר זייט הונגריג איינמאָל, בין איך הינגעריג זיעבען און זיעבציג.

דער דינער. איין אחרון של פסח אַ ביסעל, נ-נו!

דער דיקער (מיט׳ן ניגון). דאָס טענ׳ע איך דאָך.

דער דינער. איך ווייס, איך בין נישט קיין שטאַרקער עסער, און אַ מאָל געניגט מיר אַ פת חרבה מערב שבת לערב שבת, אָבער אַזוי נישט עסען ווי היינט..!

דער דיקער. וואָס דאַרפט איהר מעהר, שטענדיג פלעג איך מיך אחרון של פסח אַזוי אָנעסען, אַז איך, פערשטעהט איהר מיך, אַז איך פלעג שוין זיין זאַט די גאַנצע וואָך נאָך פסך און האָבען אַ שפּאַרעניס אין די זיי-טען! קודם כל פלעג איך אַרומגעהן מיט מיין בעל הבית און זיינע כיבודים. די משפחה איז ביי איהם אָהן עין הרע גרויס — דאָס איז דאָך עפּיס שלמה פּעשעלים! — און עסען איז אומעדום פאַראַן כיד המלך — אַלע, אַ חוץ זייער שאָדען, אויף אַלע אידישע קינדער געזאָגט געוואָרען! — פלעג איך טאַקי עסען. אָבער טאַקי עסען! וואָס ווער איך זשאַלעווען? ווייערס? האָב איך טאַקי געגעסען! גאָרנישט דורכגעלאָזען. און נאָכדעם, ערשט שפּעט אַרום נאָך מיטאָג, אַז מען פלעגט קומען אַ היים, פלעגט זיך ערשט אָנהעבען די גרויסע אכילה, פערשטעהט איהר מיך, די גאַנץ גרויסע אכילה. מען פלעגט אַריינעסען און אַריינטרינקען ביז מנחה, פערשטעהט איהר מיך — מנחה פלעגט מען דאַווענען און עסען, און אַזוי מעריב אויך — און טאַקי עסען, פערשטעהט איהר, ביז אַ שטיק אין דער נאַכט, און טאַקי שוין אָנהעבען מיט׳ן חמץ, מיט אַ פרישינקער, וואַרימינקער בולעטשקע...

דער דינער (קרעכצט אָב). וואָס איז פאַראַן וואָס צו רעדען? היינט אָבער איז געוועזען אַ כאַפּעניס אויף אַלעמען...

דער דיקער. היינט? זאָל עס נישט צוגעקומען ווערען! פון אין-כיבודים-געהן איז דאָך ניטאָ וואָס צו רעדען — מען האָט דאָך מורא געהאַט אַ פוס אַרויסצושטעלען אין גאַס. און עסען האָט מען געגעסען מיט אַזאַ „בחפזון“, אַז דאָס „בחפזון“ פון די אידען אין מצרים איז געוועזען אַ הונד געגען איהם. קודם כל איז נישט געוועזען אַלץ, וואָס מען דאַרף עסען מיט לעפעל, ווייל די לעפעל זיינען זילבערנע און מען האָט זיי מעלים געוועזען כן העין. האָב אייך אַל די איך ווייס וואָס, האָט בעסער הילצערנע לעפעל און גיט מיר אַהער אַ גוטינקע סופּ, אַ באָרשטש, אַז עס זאָל געהן פון איהם אַ חיות אין אַלע גליעדער, מיט׳ן באָרשטש-פלייש, אַז יוס זאָל... פערשטעהט איהר מיך... נישט אַזוי, וואָס?

דער דינער. יאָ-אָ! ... מיינט איהר טאַקי, אַז עס וועט זיין אַ פּאָגראָם?

דער דיקער. און אַז עס וועט זיין אַ פּאָגראָם, איז וואָס? דאַרף מען

דערוווילע נישט עסען? אַז איך טענ׳ע דאָך מיין טענה: וואַרט, האָט צייט! מען דאַרף שטענדיג רעכענען, אַז קיין פּאָגראָם וועט נישט זיין. אידען וואָהנען אין תרפ״ט שטעדט און שטעדטלעך און אומעדום רעדט מען פון פּאָגראָמען — וועט דען זיין אין אַלע תרפ״ט שטעדט און שטעדטלעך אַ פּאָגראָם? דאָס איז דאָך חוק! איז פאַר וואָס זאָל איך רעכענען, אַז ביי אונז אין שטאָדט דוקא וועט זיין אַ פּאָגראָם? מען רעדט? רעדט מען דאָך אומעדום! בעסער לאָ׳מיך רעכענען, אַז קיין פּאָגראָם וועט נישט זיין און זיין אַ מענש, נישט פערשטערען, פערשטעהט איהר מיך, אַזאַ טייערען טאָג, אַזאַ אחרון של פסח. אלא וואָס? עס קען יאָ זיין אַ פּאָגראָם? איז בעהאַלטען זיך וועל איך דאָך קיינמאָל נישט אָנווערען! נישט אַזוי, וואָס?

דער דינער. ביי מיר האָט איהר געפועלט. איך קאָן שוין לייכט געפינען אַיין אָרט אויף צו בעהאַלטען זיך. אָבער נעמט כדומה למשל אַזאַ מענשען ווי איהר?

דער דיקער. איך האָב אַזאַ טייערען אָרט, וואו צו בעהאַלטען זיך, אַז ווען איך וואָלט געוועזען אַ גוט אָנגעגעסענער ווי שטענדיג אין אחרון של פסח, וואָלט איך דאָרטין געקאָנט ליעגען טעג און טעג און קיינער זאָל מיך נישט געפינען.

דער דינער. דהיינו, וואו?

דער דיקער. טאַקי דאָ אונטער דער שול, פערשטעהט איהר מיך!

דער דינער. וואו די הוירים פערקריכען זיך?

דער דיקער. איז מה בכך? עסען וועל איך זיי דאָך נישט!

דער דינער. ד׳מיין, גלאַט...

דער דיקער. און צווייטענס, קאָן מען דאָך די הוירים אַרויסטרייבען, בעטען זיי רעכט שיין במחילה און האָבען טאַקי מעהר אָרט, פערשטעהט איהר מיך.

דער דינער. פאַר נאָך אַ כך אידען.

דער דיקער (מיט׳ן גמרא-ניגון). און פאַר אידענעס טאַקי אויך.

דער דינער (שאָקעלט זיך פערנאַנדער און קוקט אַריין אין גמרא. מיט׳ן ניגון). איז נו? וואו האַלטען מיר?

דער דיקער (מיט׳ן ניגון). מיר האַלטען... מיר האַלטען, אַז אַ קיי טון וואָלט גאָר נישט שלעכט געוועזען.

ר׳ משה (קומט אַריין, אין שטריימעל און לאַנגען מאַנטעל, און קושט די מזוזה). עדה קדושה, זייט מיר מוחל, וואָס איך... (האַקט זיך איבער). די שול אַליין? די — שול — אַליין! —

די בטלנים שאָקלען זיך מעהר פֿערנאַנדער און צווינגען זיך אויפֿ׳ן קול.

ר׳ משה (מיט מתיקות). ניין, אידען זיטצען און לערנען תורה! אַ דאַנק דיר גאָטוניו, וואָס דו האָסט מיך מזכה געוועזען דאָס צו הערען! דיינע קינדער ווערען געשלאָגען, און זיי זיטצען און לערנען דיין תורה. (געהט נאָך פֿאָרנט און דערזעהט די בטלנים. די מתיקות פֿערשווינדט פֿון זיין געזיכט). הם, נ׳ר זיי! — גאָט, ווי גרויס דיין פֿאָלק ישראל איז! די ערגסטע ווערען ביי איהם די בעסטע.

דער דיקער. גוט יום-טוב, ר׳ משה! זאָגט איהר עפּיס?

ר׳ משה. גוט יום-טוב, קינדער, און אַ דאַנק אייך! איך האָב ערשט געוואָלט אויפֿטון מיין מויל צו אַ קללה, האָב איך אייער לערנען דערהערט, און פֿון מיין קללה איז געוואָרען אַ ברכה.

דער דיקער. וועמען האָט איהר עפּיס געוואָלט שעלטען?

ר׳ משה. וועמען? די שרעקעדיגע, די שוואַכע, די גאָטפֿערגעסער, די, וועלכע האָבען זיך אין זינען, נישט די שול. (זעטצט זיך צו. מיר). איך בין געלאָפֿען אַהער און האָב געזעהן פֿאַר מיר אַ פֿולע שול מיט אידען. הערט איהר, קינדער, איך בין געלאָפֿען אין שול און האָב מיר געטראַכט, אַז די שול וועט זיין פֿול פֿון אידען. יונג און אַלט האָב איך פֿאַר מיר געזעהן, מע־נער, פֿרויען און קינדער. מיין האַרץ איז אין מיר פֿערגאַנגען פֿון פֿרייד און איך האָב מיך געפֿרייט און געשעמט, וואָס איך וועל קומען אַ לעטצטער און איך האָב געוואָלט בעטען ביי זיי מחילה... עדה קדושה...

דער דיקער. עס׳ט שוין געדאַרפֿט אַזוי זיין!

ר׳ משה. נישט אַזוי, וואָס? און איך קום אַריין אין שול, און עפֿען אויף מיין מויל, און גלויב מיינע אויגען נישט — ניטאָ קיין אידען! אַ שרעק־ליכער געדאַנק איז מיר דורכגעלאָפֿען, און אַ קללה האָט זיך געלעגט אויף מיין צונג — אַ קללה שלא כתובה בתורה. אָבער איהר האָט די קללה אַרויס־גענומען פֿון מיין מויל, און גאָט׳ס ברכה זאָל אויף אייך פֿאַלען, ער זאָל אייך דערקוויקען, ווי איהר האָט מיך דערקוויקט. (שטעהט אויף און דערהעכערט זיין קול). אָ, לאַ אַלמן ישראל! לא אלמן ישראל! ווען יענע דאָרט, די אפּקורסים מיינע, וואָלטען אייך דאָ געזעהן, ווי פֿערשעמט וואָלטען זיי געוואָרען! וואָס איז ווערט זייער גאַנצער מוט געגען אייער מוט? מה גבורתם, וואָס איז זייער

גאַנצע גבורה און זייער גאַנצער קאַמפּף געגען אייער זיטצען דאָ און לערנען יעטצט תורה?

די בטלנים קוקען זיך בגנבה איבער און דריקען מיט די אַקסלען.

ר׳ משה. אָבער, קינדער, איהר זאָלט בעווייזען, אַז אייער כח איז נישט בלויז די תורה צו לערנען, נור אויך די תורה צו בעשיטצען. ווי אַ הירשין נאָך וואַסער, אַזוי דאַרפֿען מיר אידען לויפֿען די תורה צו לערנען, אָבער ווי לייבען דאַרפֿען מיר זיין, ווען עס גילט אָבצוראַטעווען אונזערע ריי־ניגקייטען פֿון טמא הענד. פֿאַר קיין שונא טאָרען מיר אונז נישט אָבשרעקען אין מאָג ער זיין, ווי נאָך גרויס. וואָרום שטאַרבען פֿאַר אונזערע ריינינגקייטען על קידוש השם — קאָן נאָך זיין אַ זיסערער טויד? . . . אָבער וואָס רעד איך צו אייך און שטער אייך פֿון לערנען. לערנט, קינדער, לערנט. איך וועל אַליין אַליין אָנגרייטען, איך וויים, וואו אונזער אייזענוואַרג שטעהט. איהר וועט זיין שטאַרק, איהר וועט זיין שטאַרק. (איילט אַרויס פֿון טיר).

דער דיקער. פֿערשטעהט איהר עפּיס, וואָס ער מיינט?

דער דינער. פֿאַר וואָס זאָל איך נישט פֿערשטעהן?

דער דיקער. אַז — זאָל נור נישט קומען די שעה! — מען וועט אָנפֿאַלען אויף די שול, זאָלען מיר דאָס זיין די אנשי חיל און איינשטעלען זיך פֿאַר די ריינינגקייטען.

דער דינער. יאָ-אָ, אַ גרויסע זאַך וואָלט עס געוועזען. מסירת נפש על קידוש השם! אַ קלייניגקייט עפּיס?

דער דיקער. נו, זאָגט אַליין, קאָנט איהר עס?

דער דינער. איך מיין, איך שמועס. איך וועל אייך זאָגען דעם אמת, איך וועל גאָר שטאַרבען פֿאַר שרעק, איידער זיי וועלען גאָר צוקומען צו דער שול.

דער דיקער. און איך וועל ליעגען אונטען ביי די חזירים, אַז איך וועל אפילו נישט וויסען, ווי איך בין אַהין געקומען.

דער דינער (זיפֿצט אָב). יאָ אָ.

דער דיקער. מיר פֿאַלט אָבער איין אַן אַנדער זאַך. דאָס אייזענ־וואַרג—די האַק און די זעג און די אַנדערע זאַכען קאָנען אינז צוניטץ קומען אונטען! אַז טאָמער קריעגען זיי צו אונז אַהין, איז אַ שניט מיט דער האַק איבער דער שנויץ, אַז פֿינקען זאָלען פֿליהען. גוט טאַקי, וואָס ער האָט אונז דערמאָנט וועגען דאָס אייזענוואַרג.

דער דינער. מיר פֿאַלט אָבער איין נאָך איין אַנדער זאַך. אַז זיי וועלען אונטערצינדען די שול און מיר וועלען ליעגען אונטען?

דער דיקער. איהר דאַרפֿט זעהן אַלץ פֿון דער שלעכטער זייט! ערשטענס, פֿאַר וואָס זאָל איך גאָר טראַכטען, אַז זיי וועלען אונטערצינדען? און צווייטענס, ווער דאָך דאָס אייזענוואַרג טאַקי נאָך מעהר צוניטץ קומען.

ר' משה קומט אַריין. אונטער'ן רעכטען אָרם אַ האַק, אונטער'ן לינקען אַ זעג מיט אַ גראָבאייזען און מיט ביידע הענד שלעפּט ער איבער דער ערד אַ שווער ברעכאייזען. ער עוסק'ט זיך שווער ביים צומאַכען די טיר.

די בטלנים צווינגען זיך מיט'ן גמרא־ניגון.

ר' משה (שלעפּט זיך אַרויף מיט מיה צום ארון קדש). אָט דאָס, קינדער, איז אונזער געוועהר, און גאָט ווערט שטאַרקען אונזערע הענד. די האַק נעם איך. (הענבט אויף די האַק). יאָ, זי איז לייכט גענוג פֿאַר מיינע אַלטע הענד אין האַקען וועל איך גאָט'ס פֿיינד, כן יאבדו! — דו, גרויסער, נעמסט דאָס ברעכאייזען. שווער איז עס, אָבער אין דיינע הענד ווערט עס זיין לייכט ווי אַ לייכטער שטעקען אויף צו שלאָגען די טמאים, ווי שמשון האָט געשלאָגען די פלשתים.—און דו, קליין און דאַר, ווי דו ביזט, קלייב דיר אויס די זעג צו דאָס גראָבאייזען און אַ געפֿעהרליך געוועהר זאָל עס ווערען אין דיינע הענד. (זיפֿצט). אין געוועהר ווערט בלייבען אָהן הענד, וועלכע זאָלען עס בענוטצען. אַ שאָדען. — גאָט, ווי קליין דיין חיל איז! נור מיר דרייען. און איך האָב דאָך געזעהן אַ פֿולע שול מיט אידען! — וואו זיינען דיינע אידען, גאָטעניו? וואו איז דיין חיל? — אָדער געניגען דיר די דריי?... (פֿיהרט זיך מיט דער האַנד איבער'ן געזיכט און באָרד). מען טאָר נישט אַזוי טראַכטען! מען טאָר נישט אַזוי טראַכטען! אָ, לא אלמן ישראל! לא אלמן ישראל! — יאָ, קינדער, איהר ביידע זייט שוין אַ גרויסע זאַך. און ווען איהר ביידע האָט זיך געקאָנט אויפֿהעבען צו אַזאַ הויכער מדרגה, פֿאַר וואָס זאָל איך טראַכטען שלעכטס אויף אַלע אַנדערע אידען? זיי וועלען נאָך קומען! קינדער, עס וועלען נאָך קומען אידען! די, וועלכע וואָהנען אויף יענער זייט פֿון דער לאַנגער גאַס, קאָנען נישט קומען, ווייל די פּאָגראָמשציקעס לאָזען זיי נישט, און די, וועלכע...

דער דיקער. וועלכע פּאָגראָמשציקעס? האָט זיך שוין אָנגעהויבען דער פּאָגראָם?

ר' משה (לאַנגזאַם). האָט איהר עס נאָך נישט געוואוסט?

דער דיקער. איך האָב נאָך גאָר גערעכענט, אַז עס ווערט אַריבער אַזוי, אָהן אַ פּאָגראָם.

דער דינער קוקט מיט שרעק אויף טיר און פֿענסטער, און עס הענבט איהם אָן צו טרייסלען אַ צאָן אָן אַ צאָן.

ר' משה. איז וואָס זייט איהר אַזוי בלייך געוואָרען און וואָס קלאַפּעט אַזוי אייערע ציין? זייט פֿעסט, איהר גאָט'ס סאָלדאַטען! קומט אַרויף אַהער, דאָ ביים ארון קדש וועלען מיר שטעהן, און פֿעסט וועלען מיר שטעהן, נישט אָבווייכען וועלען מיר...

ביידע בטלנים וואַרפֿען שרעקעדיגע בליקען אויף טיר און פֿענסטער און הערען איהם גאָר נישט.

ר' משה. זייט פֿעסט, קינדער, זייט פֿעסט און קומט צו זיך.

דער דיקער. זיינען זיי שוין אויף דער לאַנגער גאַס? וואו האָט זיך עס אָנגעהויבען? ווען האָט זיך עס אָנגעהויבען?

ר' משה. וואָס אַרט דיך, וואו און ווען? דער פֿיינד איז נאָהנט, דער פֿיינד קאָן קומען יעדען אויגענבליק. איהר זייט שטאַרק און אָנגעגרייט.

דער דיקער. איך וועל אייך זאָגען דעם אמת, איך האָף נאָך צו גאָט, אַז ביז צו דער שולגאַס ווערט נישט דערגעהן...

דער דינער. אָך, הלואי, רבונו של עולם! הלואי זאָלען זיי גאָר פֿריהער אַ כפרה איינגעמען, איידער זיי זאָלען בעפֿאַלען די שולגאַס.

ר' משה (קוקט זיך אין זיי שאַרף איין). און אַז זיי וועלען דאָך בעפֿאַלען די שולגאַס?

די בטלנים קוקען זיך איבער פֿערלעגען און וואַרפֿען זייערע שרעקעדיגע בליקען אויף טיר און פֿענסטער.

ר' משה (ערהעכערט זיין קול). ווערט איהר ענטלויפֿען? ווערט איהר פֿערלאָזען די שול און די ריינינקייטען?

דער דיקער. אַז איך זאָג דאָך, אַז איך האָף נאָך צו גאָט...

ר' משה. שווייג! דערמאָן נישט גאָט'ס נאָמען אומזיסט! — (איינגעהאַלטענער). ענטפֿערט, ווערט איהר ענטלויפֿען? ווערט איהר אייך בעהאַלטען?

דער דיקער. זאָגט אַליין, ר' משה, ווי קאָנען מיר אונז שטעלען געגען די גוים? וואָס פֿאַר אַ בעטרעף קאָנען מיר האָבען געגען זיי? מיר, שוואַכע אידען, באַנק קוועטשער...

דער דינער. און דערצו נאָך כמעט הונגריגע.

דער דיקער. אַלֵין הייסט הונגריגע! מיר האָבען דאָך היינט כמעט

ווי גאָר נישט געגעסען. איהר מיינט דאָך, אַז מיר האָבען דאָ געלערנט, האָ? קאָן איך אייך זאָגען, אַז מיר האָבען איינפאַך נישט געקאָנט לערנען פאַר הונגער. ווילען מיר אונז שטעלען געגען געזונדע אָנגעפרעסענע גוים?!

ר׳ משה. און קידוש השם?

דער דיקער. דאָס איז טאַקי אַ גרויסע זאַך, אָבער מיר זיינען הפנים נישט מסוגל דערצו.

דער דינער. אָך-אָך-אָך!

דער דיקער. און וואָס איז דאָ פאַראַן וואָס צו רעדען? ווי מיר דער-הערען נור דעם ערשטען גערויש, זיינען מיר שוין מעהר ניטאָ אין שול.

ר׳ משה. וועה מיר, וואָס איך הער! — אָבער ווי איך האָב אייך פריהער געבענשט, אַזוי וועל איך אייך יעטצט שעלטען. רשעים זייט איהר, און איהר פערא׳נרייניגט די שול ערגער ווי די טמא גוים. וואָס ווילט איהר דאָ? וואָס דאַרפט איהר דאָ? אייער לערנען איז ניבול פה, אייער לויבען גאָט איז לעסטערונג. שטעהט נישט פאַר מיינע אויגען, איך זאָל נישט געברויכען דאָס אייזען צוערשט אויף אייערע קעפ. אַרויס, איהר טמאים!

דער דינער טראָגט זיך אָב אויף די אַנדער זייט בימה.

דער דיקער (אָבטראָגענדיג זיך). פון דעסטוועגען דאַרפט איהר נישט אַזוי שרייען, ר׳ משה. איהר זייט דאָ נאָך נישט דער גאַנצער בעל הבית. (טראָגט זיך אָב צום דינעם).

ר׳ משה (קעמפפענדיג מיט זיין כעס). און פאַר די מנולים, גאָט, האָב איך דיר געדאַנקט! — גאָט, וואו זיינען דיינע אידען? וואו זיינען דיינע אידען, גאָט? (פאַלט צו צום ארון קדש, מיט טרערען). נעם מיך צו, גאָט, לאָז מיך נישט לייננער לעבען! פאַר אַ מגיר האָסטו מיך געמאַכט, איך זאָל פערשפרייטען דיין וואָרט צווישען דיינע אידען, איך זאָל זיי לערנען דיין געבאָט און געווינען דיר וייערע הערצער. איך האָב עס געטאָן מיט מיין גאַנצען האַרצען, מיט מיין גאַנצער נשמה, איך האָב צו זיי גערעדט און בין נישט מיד געוואָרען, און יעטצט שטעה איך פאַר דיר און מוז דיך פרעגען: וואו זיינען דיינע אידען, גאָט? וואו איז דיין חיל? צייג מיר זיי, אָדער נעם מיך צו. איך קאָן נישט מעהר, גאָטעניו! (בעהאַלט דאָס געזיכט אין פרכת. באַלד שטיל, מיט אַ פערשטיקטען קול). אידען, וואו זייט איהר? אידען, וואו זייט איהר? — באַלד שטערט ער זיך אויף). גאָט, דאָס האָסט דו מיר דעם געדאַנק אַריינגעטאָן? שיקסט דו עס מיך? (שפרייט פאַנאַנדער די הענד). איך געה. אין די גאַסען וועל איך זוכען, אין די הייזער וועל איך אָנקלאַפּען. אידען, גאָט׳ס הויז איז אין גע-פאַהר! אידען, טמאים ווילען אונזער תורה פעראונרייניגען! גאָט, דו האָסט

מיך געטרייסט, און אַ פרייד פילט אָן מיין האַרץ. איך האָב געלעבט מיין לאַנג-לעבען נור פון דעם טאָג וועגען. ווי מתתיהו בן יוחנן כהן גדול, וועל איך היינט צוזאַמענגעמען אַלע טריע אידען מלחמה צו האַלטען פאַר זייערע הייליגקייטען. נישט איין איינציגער און אַ לעטצטער בין איך, נאָר איין ערשטער און אַ זאַמלער. אַ דאַנק דיר, גאָט, וואָס דו האָסט מיך אויסגעוועהלט דערצו! מיט מחנות, גרויסע מחנות וועל איך מיך אומקערען צו דיין הויז. אָבהענדיגע וועלען מוטיג ווערען, און שוואַכע וועלען ווערען שטאַרק. זיי מיר מיין פיהרער, גאָט! איך געה. מי לה׳ אלי! (געהט אַרויס פון שול מיט פעסטע טריט).

די בטלנים ווייכען איהם אויס, אַריבערלויפענדיג אויף איין אַנדער זייט בימה.

צווייטע סצענע.

באַנקיר הערשמאַן'ס קאַבינעט. די פּאָדלאָגע אויסגעלעגט מיט אַ גרויסען טעפּיק. אין מיטען צימער, נעהר צו דער לינקער וואַנד, אַ שרייבטיש, אויף וועלכען עס ליעגען פערשיעדענע פּאַפּירען און ספרים אין דער בעסטער אָרדנונג. לינקס אין מיטען וואַנד אַ גרויסער געלדשראַנק, צווישען דעם געלדשראַנק און דעם טיש אַ גרויסע קרעסלא. פון אַלע אַנדערע דריי זייטען טיש שטעהען קלענערע קרעסלאָס. רעכטס פערנעמען די וואַנד גרויסע שריינק מיט ספרים. אין הינטערגרונד די טיר. לינקס אין פאָדערגרונד אַ גרויסער שאָקעלשטול. אויף דער לינקער וואַנד הייגען די גרויסע בילדער פון זייערע מאַיעסטעטען, אויף דער רעכטער וואַנד בילדער פון פערשיעדענע גדולי און גאוני ישראל.

דער יונגער הערשמאַן זיטצט אויפ'ן שאָקעלשטול, אָהן אַ היטעל, אַ צאַנשטעכער אין מויל און אַ צייטונג אין די הענד. דער רב מיט איין דיין שטעהען פאַר די שריינק מיט די ספרים און בעקוקען די רוקענס. דער צווייטער דיין זיטצט אויפ'ן קרעסלא ביים אונטערסטען ברעג פון טיש, אַ ביסעל אויף אַ זייט, ווי איינער, וועלכער ליידעט פון מערידען.

דער רב (בעקוקענדיג). פיינע ספרים! פיינע ספרים!

ערשטער דיין. יק-קר המציאות.

דער יונגער הערשמאַן (פון הינטער דער צייטונג). לשום גוי, דבינקעס, לשום גוי! נור פון שיינקייט וועגען. ווערען קיינמאָל נישט אויפגעמאַכט, נישט די אין די שריינק, נישט די אויפ'ן טיש. זייט איך געדיינק, האָט ער דאַכט זיך די שריינק נישט אויפגעמאַכט. סיידען מעהר נישט אויף איבערצובייטען די ספרים, וועלכע ליעגען אויפ'ן טיש.

ערשטער דיין. פון ח-ח-חדר זאָגט מען אָבער נישט אויס. און משמע נאָך אויף אַ טאַטען.

דער יונגער הערשמאַן. דעם אמת מאָג מען זאָגען אפילו אויף איין אייגענעם טאַטען.

דער רב (חניפה'דיג). אַ טייערער זוהן!

צווייטער דיין. יאָ, אַ מענש, וועלכער האָט אויף זיך אַזוי פיעל געשעפטען.

דער רב (בעקוקענדיג אַלץ). פיינע ספרים! פיינע ספרים!

הערשמאַן (קומט אַריין און געהט צום גרויסען קרעסלא). מכבד נעווען די סאָלדאַטען מיט אַ ביסעל פסח'דיגען שפּירעס. זאָל זיי געשמאַקער זיין צו שטעהן. (זעטצט זיך). נישט אַ פריינדליכקייט פון זיין עקסעלענץ? וואָס? פינף סאָלדאַטען צו שיקען! מען קאָן יעטצט מיינען, ווער וויים וואָס פאַר אַ גענעראַל עס וואָהנט דאָ, העהע. — נו, רבותי, נעמט פּראַטץ און... (צום זוהן) דו זאָלסט זיטצען און הערען און שווייגען. זאָלסט דיך נישט אַריינמישען, אַז נישט, זיי דיך גלייך משלח.

דער יונגער הערשמאַן (פון הינטער דער צייטונג). או-הום.

דער רב זעטצט זיך געגען הערשמאַנען.

דער ערשטער דיין זעטצט זיך געגען דעם צווייטען.

הערשמאַן. אַלוּאָ, רבותי. — ווי געזאָגט, האָב איך אייך איינגעלאַדען צו מיר נישט בלויז, ווייל איך האָב געוואָלט, אַז אין דער עת צרה זאָלט איהר נישט זיין אין אייערע אונבעשיטצטע הייזער און אייך זאָל חס ושלום קיין אונגליק נישט צופאַלען — דאָס האָב איך טאַקי זעהר געוואָלט. אָבער דערצו האָב איך-געוואָלט מיט אייך איבערערדען וועגען זעהר אַ וויכטיגען ענין, וועלכער איז שטאַרק נוגע דעם כלל ישראל און אונזער אמונה. איך בעדויער דערפאַר ראָפעלט, וואָס מיין מענש האָט נישט געפינען ר' משה'ן אין דער היים. ראשית האָב איך מורא, אַז מיט איהם זאָל זיך עפּיס נישט טרעפען, און שנית וואָלט ער אונז דאָ זעהר צוניטץ געקומען.

דער רב. לאָ'מיר האָפען צו השם יתברך, אַז מיט איהם וועט גאָר נישט טרעפען. מסתמא געפינט ער זיך ערגיץ אין אַ מקום בטוח, און אם ירצה השם, ווען די סכנה וועט אַריבער, וועט מען זיך קאָנען מיט איהם דורכרעדען. מסתמא קומט עס דאָך נישט אָן אויף די שעה און טאָג?

הערשמאַן (אַ ביסעל אונגעדולדיג). איז אַזוי... ווי געזאָגט, עס קראָגט מיר נאַטירליך מיין האַרץ אויפ'ן פאָגראָם. ער האָט נישט געדראַפט זיך און נישט געטאָרט זיין. איך רעד שוין נישט פון די אונגליקליכע, וועלכע וועלען דירעקט ליידען פון איהם. אַ סך אידען וועלען — על תפתח פה לשטן! — געוויס אומגעקומען ווערען, נאָך מעהר וועלען מסתמא פערוואונדעט ווערען און בעראַבעוועט ווערען. איך רעד שוין נישט פון דעם. איך רעד נאָך פון

ווייטער. ווער ווי איך ווייס נאָך, וואָס פאַר צרות עס וועלען זיך אָנהעבען ערשט נאָך דעם פּאָגראָם. די אָרמקייט וועט גרעסער ווערען, קרעדיט וועט זיך שטעלען, געשעפטען וועלען פאַלען, און נישט בלויז אין אונזער שטאָדט, נור אין נאָך אַ סך שטעדט, וואו אידען פיהרען געשעפט. מיט איין וואָרט, עס וועט זיין שלעכט, אַז השם ירחם. אָבער ווי געזאָגט, און דאָס איז דער עיקר—אונזערע אידעלעך זיינען אַליין שולדיג. ווי שטעהט עס אין פּסוק? וישמן ישורון ויבעט— עס איז זיי געוואָרען צו גוט, האָבען זיי זיך אָנגעהויבען צו בריקען און רייסען זיך אויף גלייכע ווענד.

דער רב. דאָס איז דאָך, וואָס איך טענ'ע שטענדיג: וישמן ישורון ויבעט.

ערשטער דיין. וו-וו-ווער ווייס עס נישט? וו-וו-ווער זעהט עס נישט.

דער יונגער הערשמאַן (מיט'ן גמרא ניגון). און טאָמער פערקערט? טאָמער דערפאַר, ווייל זיי איז צו שלעכט.

צווייטער דיין. און דאָס איז אויך אמת.

הערשמאַן (רוגזה'דיג). איך ווייס שוין, וואָס איך רעד. עס איז זיי צו גוט געוואָרען, דערפאַר האָבען זיי צו הויך אויפגעהויבען די קעפּ און דערפון נעמען זיך אַלע צרות. ווער ווי איך ווייס עס נאָך אַזוי. איך הער מיך אָן גאַנץ אָפט וועגען אונזערע אידעלעך גאָר אין די הויכע פענסטער—פערשטעהט איהר מיך, גאָר אין די הויבע—און איך זאָג אייך: איך שעם מיך! אויף מיין ערענוואָרט, איך שעם מיך!

דער רב און די דיינים קרעכצען אָב.

הערשמאַן. אָט דאָ נישט לאַנג האָב איך געהאַט אַ געשפרעך מיט זיין עקסעלענץ. זאָגט ער צו מיר: ביי מיין גאַנצער גוטהערציגקייט...

דער יונגער הערשמאַן (זיפצט איראָניש אָב פון הינטער דער ציי-טונג). אָ-אָי!

הערשמאַן (וואַרפט איהם צו אַ שטרענגען בליק). ביי מיין גאַנצער גוטהערציגקייט, האָט ער געזאָגט, און ביי מיין בעסטען ווילען קאָן איך דאָך אייערע אידען נישט ליידען. זיי האָבען, זאָגט ער צו מיר, ווי זאָל איך עס אייך זאָגען, זאָגט ער, זיי האָבען שוין צופיעל חוצפה. מען זאָגט, זאָגט ער, אַז אידען זיינען טרוסען, און איך זאָג, זאָגט ער, אַז זיי האָבען שוין צופיעל קיין מורא נישט. זיי פעהלט, זאָגט ער, די מורא. די מורא, זאָגט ער, פעהלט זיי. און מען וועט זיי דאַרפען, זאָגט ער, אויסלערנען מורא צו האָבען.

צווייטער דיין. נו, נו, וועלען זיי שוין יעטצט מורא האָבען.

הערשמאַן. איז וואָס האָב איך איהם געזאָלט ענטפערן אויף דערויף? איך ווייס, זאָג איך, אַז מיר האָבען שלעכטע שעפסען, זאָג איך; אָבער, זאָג איך, דאַרף דערפאַר ליידען די גאַנצע סטאַדע?

ערשטער דיין. ג-ג-גוט! ג-ג-גוט!

הערשמאַן. און ווער זיינען דאָס? זאָג איך. אויסוואורפען, מיט וועלכע מיר שעמען זיך גאָר, יונגע לייטלעך, וועלכע זיינען גאָר קיין אידען נישט מעהר. נעמט, זאָג איך, אָבער די אמת'ע אידען, די פאָרשטעהער פון די אידען. נעמט, זאָגט איך, באָטש מיך. בין איך דען נישט גרייט, זאָג איך, אָוועקצוגעבען מיין גאַנץ האָב און גאָב דער רעגירונג און אונזער לאַנד?

דער יונגער הערשמאַן הוסט איראָניש אָב.

הערשמאַן (שטרענג). דו זיטצסט רוהיג אָדער דו געהסט אַרויס!.. איז וואָס, מיינט איהר, האָט ער געענטפערט? אייך, זאָגט ער, קאָן איך גוט, הלואי וואָלטען אַלע אידען אַזוי געוועזען. אָבער דאָס גוטס, וואָס מען האָט פון אייך, איז גאָרנישט געגען דאָס שלעכטס, וואָס מען האָט פון די אַנדערע. אַזוי האָט ער געזאָגט. און וואָס האָב איך איהם געזאָלט ענטפערן?

דער רב (קרעבצט אָב). יאָ-אָ!

די דיינים (דריקען מיט די אַקסלען). הו-הום!

דער יונגער הערשמאַן (פון הינטער זיין ציטונג). איך וואָלט שוין געוואוסט, וואָס צו ענטפערן. מיט מיר האָט ער עס געדאַרפט רעדען.

הערשמאַן (מיט אַ בייזען בליק). איך ווייס, אַז דו ביזט אַ גבור מיט דער צונג — ביי מיר אין דער היים!... מיין ליבעראַל, דו! (קנייטשט די שטערן). איז, ווי איהר זעהט, זיינען אונזערע אידעלעך אַליין שולדיג אין זייערע יעטצטיגע צרות, און דאָס טאָר ווייטער אַזוי נישט געהן. אויף אונז ליעגט דער חוב אַריינצוטון זיך אין דער זאַך, דער עיקר טאַקי אויף אייך.

ערשטער דיין. אי-איך זאָג זיך פון מיין חלק נישט אָב (מיט אַ בייזען בליק אין דעם רב'ס זייט). עס האָט שוין ל-לאַנג געמוזט געהאָלפען ווערען.

דער רב (קרימט איהם גיפטיג נאָך). אי-איז וואָס האָט איהר גע-שוויעגען?

הערשמאַן. וואָס געוועזען, איז געוועזען. יעטצט מוזען מיר אונז אָבער

נעמען צו דער זאַך אין ביד חזקה. — קודם כל, רבותי, מוזען מיר וויסען, פאַר וואָס איז דאָס אַזוי? פון וואַנען קומט די גאַנצע שלעכטיגקייט צו אונזער פאָלק? און דאָס איז נישט שווער צו דערגרינדען. אַלע צרות נעמען זיך דערפון, וואָס די אידישקייט איז געפאַלען.

דער יונגער הערשמאַן (ניעסט אָב הינטער זיין צייטונג). האַפּטשי.

דער רב (כמעט שטרענג אין דעם יונגען הערשמאַנס זייט). אַלץ הייסט געפאַלען! עס איז אויפגעשטאַנען אַ דור שכולו חייב!

ערשטער דיין. די שולען ז-ז-ווערען פוסטער, די ישיבות ל-לעדיגער, די חדרים וו-ווייניגער.

צווייטער דיין. אַ שרעק פאַלט אָן, אַז מען דערמאָנט זיך, אויף מיינע נאמנות.

הערשמאַן (אונגעדולדיג, וואָס מען האָט איהם איבערגעריסען). אָט דאָס וויל איך דאָך רעדען. עס איז אויפגעשטאַנען אַ דור, וועלכער לעבט אָהן אמונה און אָהן גאָט. מען האָט זיך אויסגעטאָן פון אַלץ, מען האָט אַראָבגעוואָרפען פון זיך יעדעס יאָך. די טומאה האָט אויפגעהויבען דעם קאָפּף, די כפירה שפּאַציערט אַרום אין די גאַסען, און אין בית אשר אין שם מת, ניטאָ קיין שטוב, וועלכע איז נישט געריהרט געוואָרען. די קלענערע לערנען זיך אָב פון די גרעסערע, די ניעדריגע פון די העכערע. און אַז מען האָט אַראָבגעוואָרפען פון זיך די אימתא דאורייתא, האָט מען אַראָבגעוואָרפען פון זיך אויך די אימתא דמלכותא, דערפאַר נעמען זיך דאָס אַלע מורדים און בונטאָווטשיקעס פון אונזערע אידעלעך, דערפאַר וואו נור אַ צרה, איז דאָרטען אַ איד.

צווייטער דיין. אמת'ע ווערטער!

דער רב. אָט דאָס טענ'ע איך דאָך שטענדיג.

הערשמאַן. פון שטענדיג טענ'ען קומט אָבער גאָר נישט אַרויס. פון זאָגען ווערט מען נישט טראָגען. ווייניגער גערערט און מעהר געטאָן, פערשטעהט איהר מיך. געטאָן מוז ווערען!

דער רב. אודאי מוז געטאָן ווערען!

ערשטער דיין. נ-נ-נאָך ווי מוז געטאָן ווערען!

צווייטער דיין. (ויפּצט אָב). יאָ, יאָ. אָבער ווי? אָבער וואָס?

הערשמאַן. אָבער ווי? אָבער וואָס? די גאַנצע צרות נעמען זיך דערפון, וואָס אונזערע רבנים, דיינים און מגידים בענעמען זיך, איך בעט אייך

איבער אייער כבוד, ווי די לעטעשקעס, נישט וויסענדיג וואו איין און וואו אויס, זיי האָבען אַרויסגעלאָזען די וואָסקעוועס פון זייערע הענד און געלאָזען געהן ווי עס געהט.

צווייטער דיין. רבנים... דיינים... מגידים... ד'מע! וואָס קאָנען מיר טון? רעדען? נו, טיק רעדען מיר!

דער יונגער הערשמאַן (ברעכט אויס אין אַ געלעכטער און קלאַפּט זיך איבער די קניע). גוט! גוט!

ערשטער דיין. וו-ווער רעדט? אי-איך רעד אָדער אפשר אי-איהר רעדט?

צווייטער דיין. רעדט ר' משה. אַ קליינער רעדנער איז עפּיס ר' משה? אַז ער רעדט, דערנעמט ער דאָך דאָס האַרץ, אַז אַ שטיין דאַכט זיך האָט געדאַרפט געריהרט ווערען. אָבער וואָס? העלפען טאַקי זיינע דרשות מיט זיינע מגידות ווי אַ טוידטען באַנקעס. און אַז דער רב רעדט? אָט האָט ער גערעדט וועגען דעם סטרייק אין דער טאַבאַקפאַבריק און געזאָגט מוסר די סטרייקער. איז וואָס? האָט ער געקראָגען צו הערען, אַז ער זאָגט דאָס פאַר אַ פינף און צוואַנציגער און עס איז אַרויסגעקומען אַ סקאַנדאַל אין שול. — ד'מיין, עס איז טאַקי שלעכט, וואָס איז פאַראַן וואָס צו רעדען.

דער יונגער הערשמאַן קוקט ביי די לעצטע ווערטער פון הינטער דער צייטונג אויפ'ן רב מיט אַ שטעכעדיגען שמייכעל אויף די ליפען.

דער רב מאַכט איין אונצופריעדען געזיכט.

הערשמאַן (מיט כעס). איז ווייסט איהר, וואָס איך וועל אייך זאָגען? אויב איהר טראָגט אייך אַלע אום מיט אַזעלכע געדאַנקען, איז האָב איך מיט אייך מעהר נישט וואָס צו רעדען! איז אַ סוף! איז אַ פריער וועט מען מוזען האָבען אַנדערע רבנים און דיינים און נאָכדעם וועט מען ערשט קאָנען זעהן טון עפּיס וועגען אידישקייט און די אַנדערע זאַכען. מיט אַזעלכע...

דער רב. איהר דאַרפט נישט זיין אַזוי אין כעס, ר' הערשמאַן. דאָס האָט דאָך ר' זיסעל אַזוי גערערט, יעטצט הערט מיך אויס. איך וועל אייך דערצעהלען דעם גאַנצען אמת. עס איז בלויז אַ צופאַל, וואָס איהר האָט דער ערשטער אונז פערזאַמעלט און געמאַכט אַ רעד וועגען „איך לבער הרע מקרב העם". איך טראָג מיך שוין לאַנג אַרום מיט אַזאַ געדאַנק און פריער אָדער שפּעטער וואָלט איך מסתמא צונאויפגערופען אַזאַ אסיפה.

הערשמאַן. מסתמא! מסתמא!

דער רב. וואָס מיר האָט געפעהלט איז טאַקי צו וויסען, וואו איהר האַלט, ווי שטעהט עס מיט אייך.

הערשמאַן. ווי? איהר זייט געוועזען אין ספקות וועגען מיין אידישקייט און מיין פרומקייט? האָט איהר, הייסט עס, מיך שטענדיג געהאַלטען פאַר אַ צבועק?

דער רב. חס מלהזכיר! זאָלט איהר מיר געזונד זיין, ווי האָב איך דאָס גאָר געקאָנט? וואָס איך האָב געוואָלט וויסען, איז, צו זייט איהר גענייגט אָנצוגרייפען די זאַך ביד חזקה. וועגען אייער פרומקייט און יראת שמים ווער קאָן גאָר זיין אין ספקות? איך וועל זאָגען, ווי זיין עקסעלענץ האָט געזאָגט: הלואי וואָלטען אַלע אידען געוועזען אַזוי ווי איהר! וואָלט היינט קיין פאָגראָם נישט געוועזען און מיר וואָלטען די אסיפה נישט געהאַט. אָבער כהיות, ווי איך האָב געזעהן, אַז טאַקי, ווי איהר האָט געזאָגט, אַז אין בית אשר אין שם מת, האָב איך מיר געזאָגט, אַז איך מוז מיר די זאַך גוט איבערלעגען. (מיט אַ חניפה-טאָן) וואָס זאָל איך לייקענען, וועטען, וועמען, אייך האָב איך נישט געוואָלט האָבען אין דעם צד שכנגדי.

הערשמאַן (קלאַפּט גע'חנפ'עט מיט די פינגער איבער'ן טיש, זאָגט אָבער שטרענג). דאָס איז אָבער געוועזען אַ גרויסע זינד, מוז איך אייך זאָגען. איהר האָט דאָ נישט געטאָרט נושא פנים זיין, ווען איך וואָלט אפילו געוועזען געגען אייך.

דער רב. און וואָס וואָלט געוועזען, אַז איך וואָלט מיך געשטעלט געגען אייך? צווישען אונז גערעדט, וואָס איז אַ אידישער רב געגען אַ ר' הערשמאַן? אָבער ווי די מעשה איז, יעטצט... יעטצט וויל איך אייך ווייזען, אַז בשכבי ובקומי, אין דער פריה און ביי נאַכט האָב איך נישט אויפגעהערט צו טראַכטען, וואָס טוט מען, אַז אונזער אמונה זאָל נישט פערלאָרען געהן גאָר אין גאַנצען (שנייצט די נאָז און טוט אַ שמעק טאַבאַק).

די דיינים טוען דאָס גלייכען.

הערשמאַן נעמט אויך אַ שמעק טאַבאַק און שפּאַרט זיך אָן אָן ווענטעל פון קרעסלא.

דער יונגער הערשמאַן (קרעכצט איראָניש אָב.) יאָ, יאָ.

דער רב (מיט גרויסער וויכטיגקייט.) ראשית מוזען מיר וויסען, פאַר וואָס די אידישקייט איז געפאַלען, פון וואַנען נעמט זיך דער שרש הרע. און דאָ זיינען מיר כלנו מודים, אַז דער שרש הרע ליעגט אין די שקאָלעס און אין דער השכלה, אין די צייטונגען און די ביכלעך, וועלכע פערפלייצען אַלע אידישע

הייזער, אין די לעהרערלעך און די שרייבערלעך, וועלכע האָבען זיך אָנגעפלאָדיעט ביי אונז, ווי די ווערם אין אַ נבלה. און ווען מיר ווייסען דעם שרש הרע, קאָנען מיר אויך שוין וויסען איך לבער את הרע.

דער יונגער הערשמאַן (פייפט אויס). אָהאָ, אַזוי ווייט געהט איהר שוין? ווילט איהר אפשר אסר'ן די „השכלה"?

דער רב. אסר'ן זי, מחרים זיין זי, עוקר זיין זי מן השרש! ווי אונזערע חכמים בדורן, אַזוי מיר אין אונזער דור. ווען די אידישקייט איז געוועזען אין אַ סכנה רחמנא לצלן, האָבען זיי גע'אסר'ט חכמת יון, אַזוי מוזען מיר זי אסר'ן און מחרים זיין. אַל דאָס בייז קומט פון איהר, די גאַנצע כפירה און די גאַנצע הילולות. זיי רופען זי ליכט און זון, און איך זאָג, אַ ליכט איז זי, מיט וועלכען מען צינדט אונטער אַ הויז, אין אַ זון, פון וועלכער מען קריעגט דעם שלאַג. אַלע מורדים ופושעים קומען פון איהר אַרויס, קינדער האָט זי אָבגעריסען פון עלטערן, און פון דעם גאַנצען פאָלק ישראל האָט זי געמאַכט אַ תל. עוקר זיין מוז מען זי מן השרש מיט אַלע איהרע משכילים!

דער יונגער הערשמאַן ברעכט אויס אין זיין געלעכטער. און רייבט זיך די קניע.

הערשמאַן. ערשטענס האָב איך דיר געזאָגט, אַז דו זאָלסט זיטצען און שווייגען, און אַז נישט, זאָלסטו אַרויסגעהן. און צווייטענס זאָג איך דיר, אַז דער רבי האָט געזאָגט ריכטיגע ווערטער. עוקר זיין מן השרש, און איך ווייס, אַז דאָס וועט גאָר נישט שווער זיין. ערשטענס וועלען מיר זעהן, אַז אַלע אידישע שקאָלעס זאָלען צוגעמאַכט ווערען, די אידישע צייטונגען זאָלען פערבאָטען ווערען און אין די אַלגעמיינע שקאָלעס זאָלען אידען נישט צוגענומען ווערען. די רעגירונג וועט געוויס עס טון אונז, ווען מיר וועלען זי בעטען. איך ווייס עס גוט און אין דעם פערלאָזט אייך שוין אויף מיר. און ווען די רעגירונג חס ושלום וועט נישט וועלען ביישטעהן אונז אין דעם, וועלען מיר מוזען זעהן צווישען אונז אידען אַליין, אַז די שקאָלעס און די צייטונגען און די לעהרערלעך און די שרייבערלעך זאָלען נישט קאָנען עקזיסטירען, און צו די עלטערן, וועלכע שיקען זייערע קינדער אין די גוי'שע שולען, וועלען מיר אויך זעהן געפינען עפּיס אַ מיטעל, אַז זיי זאָלען עס נישט טון.

דער רב. אָט זעהט איהר, ווי אָהן אייך וואָלט איך גאָרנישט געקאָנט מאַכען? ערשטענס טאַקי ביי דער רעגירונג אַליין. ווער קאָן ביי איהר אויספיהרען אַזאַ זאַך אַזוי לייכט ווי איהר? און צווייטענס, ביי אַלע אָבמאַכונגען צווישען אונז אידען אַליין מוזען מיר דאָך שטענדיג האָבען די מאַכט, וועלכע זאָל קאָנען צודריקען די בעלי דברים צו דער וואַנד, ווען דאָס זאָל זיין נויטיג. יעטצט איז אַזוי, אַז איהר זייט צוגעשטאַנען, וועלען צושטעהן נאָך אַנדערע געלדלייט, און אַז די געלדלייט וועלען צושטעהן, דאַן קאָנען מיר שוין מאַכען,

וואָס מיר ווילען. ווי איהר זאָגט: די שקאָלעס פערמאַכען, די צייטונגען פער־באָטען, ותהת זאת וועלען מיר אַרויסגעבען אונזרע איין אייגענע צייטונג, אויפעפענען ישיבות...

דער יונגער הערשמאַן (לאַכענדיג). און איך זאָג אייך, אַז פון אייערע פּלענער וועט גאָרנישט ווערען. עס וועט זיך אויסלאָזען פון אַלץ אַ נעכטיגער טאָג. הבל הכלים שהכל הבל. איך זאָג אייך, איך וועל זיין דער ערשטער, וועלכער...

הערשמאַן. דו זאָלסט שווייגען, מיין... מיין ליבעראַל דו? (צו די איבריגע). ווערט נור נישט נתפּעל פון זיינע רעד. איהר דאַרפט וויסען, אַז איך האָב איהם לכתחילה געלאָזען דאָ זיטצען, ווייל איך ווייס, אַז מיט דער צייט וועלען מיר האָבען אין איהם אַ גוטען העלפער.

דער יונגער הערשמאַן לאַכט מיט פולען האַלז.

הערשמאַן. ווען עס איז געוועזען ביי אונז דער גרויסער שטרייק, איז ער געוועזען דער ערשטער, וועלכער האָט געשריען, אַז מען דאַרף זיך ווענדען צום רב. עס איז איינפאַך זיין אייגענע טובה, אַז דער עולם זאָל זיין פרום. (פערכאַפּט זיך). איך מיין, אַז מתוך שלא לשמה יבוא לשמה, אַז מיט דער צייט וועט ער אונז העלפען טאַקי פון דער פרומקייט וועגען אַליין. אַלזאָ ווייטער, וואָס האָב איך געוואָלט זאָגען? — יאָ, טאַקי וועגען די אַרבייטער...

ערשטער דיין. אָ־אָט וועגען זיי האָב איך טאַקי געוואָלט רעדען. ג־נאָך מיין מיינונג נאָך, ד־דאַרפען מיר אַליין אָם די אַלע אַ־אַרבייטערלעך, די אַלע בונטאָווּשציקעס און סאָציאַ־אַליסטלעך, ימח שמם וזכרם, אי־איבערגעבען דער רעגיערונג אין די הענד.

הערשמאַן. דאָס איז דאָס איינציגע און ריכטיגסטע מיטעל.

ערשטער דיין (קומט אַריין אין היטץ). מיר ד־דאַרפען נישט קוקען אויף אייגענע קינדער, אויף ברידער און שוועסטער. ניטאָ ק־קיין רחמנות! מי־מיר אַליין מוזען העלפען דער רעגיערונג אויסצוראָטען זיי, אַז עס זאָל נישט ב־בלייבען פון זיי קיין שריד ופליט!

צווייטער דיין. דאָס געפעלט מיר שוין גראָר נישט. דאָס שמעקט מיט מסירות, פע!

הערשמאַן. און איך זאָג אייך, ר' ז י ס ע ל, אַז איהר זייט אַ תם און איין עובר בטל, זאָלט איהר מיר מוחל זיין, איין עובר בטל זייט איהר! נישט קיין דיין, נור אַ באָביצע!

דער רב. קנא קנאת ה' צבאות — מיר מוזען מלחמה האַלטען גאָט'ס מלחמה...

ערשטער דיין (היטציג). או־או־הום!

דער רב. מיר מוזען אָברייניגען דעם נאָמען פון זיין פאָלק ישראל, וועלכער איז פערמיאוסט געוואָרען צווישען די פעלקער...

ערשטער דיין (נאָך היטציגער). או־או־הום!

דער רב. מיר מוזען... (עס קלינגעלט שטאַרק).

הערשמאַן. ווער קאָן עס יעטצט קומען? (צום זוהן.) געה טו אַ קוק.

דער יונגער הערשמאַן הערבט זיך לאַנגזאַם אויף. — אַ גערויש הינטער דער טיר.

ר' משה (רייסט זיך אין טיר, אָבשטופענדיג עמיצען פון זיך). מעל־דען מיך? אָנזאָגען, אַז איך בין געקומען? לאָז אָב, איך וועל עס שוין אַליין! (רייסט זיך אַריין אין צימער.) אידען, גאָט'ס הויז איז אין געפאַהר! אידען, טמאים ווילען אונזער תורה פעראונרייניגען.

הערשמאַן. ר' מ ש ה, וואָס איז מיט אייך דאָס מער?

ר' משה. הערט איהר נישט? די שול איז אין געפאַהר, די רייניג־קייטען זיינען אין געפאַהר.

דער רב. איז מען שוין בעפאַלען די שול?

צווייטער דיין טשמאָקעט מיט די ליפּען.

ר' משה. מען איז זי נאָך נישט בעפאַלען, אָבער מען איז שוין אין דער אונטערגאַס...

הערשמאַן. היינט וואָס האָט איהר געדאַרפט אַריינרייסען זיך מיט אַזאַ רעש און איבערשרעקען אַלעמען אויף טויד?

ערשטער דיין. ט־טאַקי וואָס? אַ באָד איז דאָ?

ר' משה. אידען, דער פיינד איז נאָהענט, וואָס מאָנט איהר ביי מיר התחייבות, ווי איך בין אַריינגעפאַלען? איך זאָג אייך, די שול איז אין גע־פאַהר און זי איז אַליין, די ספרי תורה'ס וועלען פעראונרייניגט ווערען, און קיינער איז ניטאָ, ווער עס זאָל זיך אָננעמען פאַר זיי. עת לעשות לה' און איך

זאָל וואַרטען, ביז דאָס דיענסט־מיידעל וועט מיך מעלדען? יעדע מינוט איז טייער און איך האָב שוין אַזויפיעל איבריגע מינוטען פערלאָרען אויף לויפען צום רב און צו די דיינים. — וואָס רעדט איהר מיט מיר, געוואַלט! די שול איז אין געפאַהר און די ריינינקייטען זיינען אין געפאַהר!

הערשמאַן. נור נישט געהיטצט זיך. וואָס ווילט איהר, זאָלען מיר טון?

ר' משה. וואָס וויל איך, איהר זאָלט טון? דאַרף איך וועלען? ווייסט איהר נישט וואָס איהר דאַרפט טון? ווייסט איהר נישט, וואָס גאָט וויל יעטצט פון אייך? נור נישט געהיטצט זיך!? מאריה דאברהם!

דער רב. נו, טאַקי, דער'אמת'ן, וואָס זאָלען מיר דאָ טון?

ר' משה. דאַרף איך עס אייך זאָגען?! די שול בעשיטצען זאָלט איהר! פאַר די ספרי תורה'ס איינשטעלען אייער לעבען זאָלט איהר!

דער יונגער הערשמאַן (ברעכט אויס אין אַ געלעכטער). גוט! דאָס זיינען ווערטער!

ר' משה. לאַכען? מען לאַכט דאָ יעטצט?

הערשמאַן. ווי זאָל מען אייך נישט אויסלאַכען, ר' משה? איהר האָט אייך עפּיס אַריינגענומען אין קאָפּף און ווייסט אַליין נישט, וואָס איהר ווילט. ווער זאָל געהן בעשיטצען די שול? איך? דער רב? די דיינים?

ר' משה (שאַרף). איהר, דער רב, די דיינים! ווער דען אַנדערס, אויב נישט איהר די ערשטע? פרעגט איהר נאָך? ר' הערשמאַן! ר' הענזעל! דיינים!

הערשמאַן. איהר מאַכט הפנים חזק, ר משה?

דער רב. הם!

ר' משה. וועה, וועה, וועה! (שטעהט ווי בענומען).

צווייטער דיין. איך פערשטעה אפילו יאָ, וואָס ער מיינט. אָבער איך וועל אייך זאָגען דעם אמת, איך לייד די לעטצטע צייט אַזוי פון מיינע מערידען, אַז קוים וואָס איך האַלט מיך אויף די פיס.

ר' משה. איך... מאַך... חזק!? ר' הערשמאַן, גבאי, ווי קאָנט איהר עס גאָר זאָגען? ר' הענזעל! דיינים! וויינט אין אייך נישט אייער האַרץ אויף די סכנה, וועלכע שוועבט איבער אונזערע הייליגקייטען? איהר פרומע אידען, איהר אויפזעהער אויף די אידישקייט, ווערען ביי אייך נישט די

הענד צו שווערע פויסטען געגען די פעראונרייניגער פון אונזערע תורה'ס? ניין, סיידען איהר מאַכט פון מיר חוק! איך זאָג אייך אָבער, מאַכט קיין שהיות נישט, עס זאָל נישט זיין צו שפעט. נישט צו חוק מאַכען איז יעטצט די צייט און נישט צו רעדען. געטאָן מוז ווערען! קומט! מי לה" אלי!

דער יונגער הערשמאַן ברעכט ווידער אויס אין זיין געלעכטער.

הערשמאַן (ווינקט דעם זוהן). ששש! — הערט דאָך, ר' משה, איהר מאַכט עס אפילו גאַנץ גוט, מי לה" אלי — רעכט שיין. אָבער, ר' משה, איהר זאָלט מיר מוחל זיין, איהר רעדט נאַרישקייט. זעהט איהר, מיר האָבען דאָ אייך געהערט, אַז געטאָן מוז ווערען, אָבער וואָס מיר זאָגען, אַז עס מוז געטאָן ווערען, איז אַ סך, אַ סך וויכטיגער פאַר כלל ישראל. אויב איהר ווילט, טיק קומט צו זיך און מיר וועלען רעדען. איך האָב פריער טאַקי געשיקט נאָך אייך, איז אייער הויז געוועזען פערשלאָסען.

ר' משה. וואָס רעדען? ווען רעדען? ווי קאָן איך קומען צו מיר, ווען די שול איז אין געפאַהר? ווי קאָנט איהר רעדען אַזוי קאַלט און געלאַסען, ווען בזו הרגע קאָן זיין בעריהרען טמא הענד אונזערע הייליגקייטען? רעדען?! קומט, זאָג איך אייך! רייטצט נישט גאָט!

הערשמאַן. נאַ, אַז איהר ווילט נישט קומען צו זיך און שרייט אַלין אייערס, איז מיט אייך נישט מעהר צו רעדען. אָבער איך זאָג אייך, אַז אונזערס „געטאָן מוז ווערען!" איז אַ סך וויכטיגער און נויטיגער פאַר אונזער אמונה, פאַר אונזערע שולען און ריינינקייטען און פאַר כל ישראל. מיר האַלטען אין אויסאַרבייטען אַ פלאַן, וועלכער זאָל בעשיטצען די ספרי תורה'ס און שולען אויף אייביג, אַ פלאַן, וועלכער וועט ראַטעווען די גאַנצע אידישקייט און אומקערען אונזער תורה און אונזער אמונה צו זייער אַלטער שיינקייט און זייער אַלטען כבוד.

ר' משה. מוז און קאָן דער פלאַן גלייך אויסגעפיהרט ווערען? גלייך אין דעם מאָמענט?

הערשמאַן. דאָס איז אַ גרויסער פלאַן, ר' משה, אויף יאָהרען און דורות...

ר' משה. טיק לאָזט דעם פלאַן אויף שפעטער, אויף מאָרגען און איבערמאָרגען, אויף יאָהרען און דורות, און קומט בעשיטצען די שול!

הערשמאַן. וואָס האָט איהר אייך איינגערעדט, ר' משה! מיר זאָלען געהן אויף אַ זיכערן טויד...

ר' משה. אויף קידוש השם!

הערשמאַן. ...און מיר זאָלען לאָזען דעם פּלאַן...

ר' משה. אַז די איבערגעבליעבענע זאָלען איהם אויספיהרען.

הערשמאַן. דאָס טאָרען מיר נישט. מיר ווייסען נישט, ווער די איבער-געבליעבענע וועלען זיין.

ר' משה. אידען וועלען זיי זיין, און געריהרט און געשטאַרקט דורך אונזער טויה, וועלען דאָס שטאַרקע אידען זיין.

הערשמאַן. דאָס זאָגט איהר אַזוי. איך אָבער זאָג, די שטאַרקע, די אמת'ע אידען וועלען אויסגע'הרג'עט ווערען, און די שרעכטע, די פּסולת, די בופרים און בוגדים וועלען בלייבען. וואָס וועט דאַן זיין מיט אונזער אמונה און אונזער תורה? און איבערהויפּט, וואָס וועלען מיר אויספיהרען? נו, מיר וועלען געהן בעשיטצען די שול. מיר אַלע די גרויסע גבורים. איך, איהר, דער רב, ר' אהרן און ר' זיסעל מיט זיינע מערידען. איז וואָס וועט זיין? מיר וועלען טאַקי גע'הרג'עט ווערען און די שול וועט סיי ווי סיי חרוב ווע-רען און די רייניגקייטען וועלען .סיי ווי סיי פֿעראונריינינגט ווערען. איז עס נישט אַזוי?

דער רב. וואָס דען נישט?

ערשטער דיין. א-ו-ו-ודאי אַזוי!

ר' משה. עס איז נישט אַזוי! די רייניגקייטען קאָנען ניר פֿעראונ-רייניגט ווערען, ווען אידען וועלען זיך פֿאַר זיי נישט איינשטעלען. זייער עלענדקייט וועט זיין זייער בזיון, זייער פֿערלאָזענקייט וועט זיין זייער ערניעדרי-רונג. אָבער ווען אידען וועלען שטאַרבען פֿאַר זיי, קאָנען זיי נישט פֿעראונ-רייניגט ווערען, אפילו ווען די שונאים זאָלען זיי מטמא זיין אויף דעם ניעדריג-סטען אופן. מיט אונזער בלוט מוזען מיר אָבוואַשען דעם שמוטץ פֿון זיי, און זיי וועלען אַרויסקומען טויזענד מאָל רייניגער. זייער כבוד וועט וואַקסען און גדוים וועט ווערען זייער נאָמען. דאָס איז דער גרויסער סוד פֿון קידוש השם!

צווייטער דיין. טייערע ווערטער!

ר' משה. אדירי התורה, בעהאַלט אייך נישט הינטער אייער פּלאַן! קומט צו זיך! קומט צו גאָט! אידען, אידען, קאָנען מיר נישט לעבען ווי אידען, טאָ זאָלען מיר שטאַרבען ווי אידען!

הערשמאַן. ווי הייסט, מיר קאָנען נישט לעבען ווי אידען? מיר מוזען קאָנען! דערפֿאַר ווילען מיר טאַקי לעבען.

ר' משה (שטרענג). בעהאַלט אייך נישט הינטער אייער פּלאַן!

הערשמאַן. שרייט נור נישט אַזוי אויף מיר, ר' משה! און פֿאַר וועמען נעמט איהר אונז עפּיס אָן, וואָס איהר זאָגט אונז, מיר זאָלען אונז נישט בעהאַלטען הינטער אונזער פּלאַן? איז אונזער פּלאַן עפּיס אַ שווינדעל? איין אויסרעדעניש ביי אונז? זיינען מיר עפּיס צבועקעס? דאַרפֿען מיר עפּיס מורא האָבען און אויספֿיינען זיך פֿאַר אייך?

ר' משה. גאָט, גיב שכל מיר, גיב צונג מיר, גיב ווערטער מיר ווי, מיר מיין פֿיהרער!

הערשמאַן. דאָס האָט איהר שוין לאַנג געדאַרפֿט בעטען, וואָלט אפשר אייער מגידות בעסער געווירקט און די אויסגעלאַסענהייט וואָלט נישט געוועזען אַזוי גרויס צווישען אידען, און מיר וואָלטען דעם פּאָגראָם נישט געהאַט.

צווייטער דיין טשמאָקעט פֿאַרוואורפֿספֿאָל מיט די ליפּען.

ר' משה. מאריה דאברהם! גאָטוניו! זאָל איך וויינען? זאָל איך שעלטען? זאָל איך בעטען! (מיט טרערען). אידען, גאָט'ס הויז איז אין געפֿאַהר! אידען, טמאים ווילען פֿעראונרייניגען אונזער תורה! אידען, וועלכע הייסען אדירי און עמודי התורה, ווילט איהר אייך נישט אָננעמען פֿאַר איהר? די טייערע, די ליעבע, די האַרציגע, די זיסע, אַליין וועט זי זיין, ווען די טמאים וועלען אויף איהר אָנפֿאַלען! אַליין וועט זי זיין, פֿערוואָגעלט און פֿערלאָזען. און צוריסען וועט זי ווערען, און בעשפּייט, און בעשמוטצט, און אונטער די פֿיס געטראָטען. אוי, וועה! קרועה, שבולה וגלמודה — אונזער תורה, אונזער איינציגקייט! אדירי התורה, וואָס וואַרט איהר נאָך? ווי קאָנט איהר אייך גאָר פֿערשפּאַרען אין זיכערהייט אונטער דעם שוטץ פֿון סאָלדאַטען און טראַכטען פּלענער און לאָזען די שול אויף הפקר? לאָזט אייערע פּלענער! די אידישקייט וועט שוין געראַטעוועט ווערען, יעטצט מוז די שול געראַטעוועט ווערען. מיט וואָס פֿאַר אַ האַרץ וועט איהר קאָנען שפּעטער אַריין אין די חרוב געוואָרענע שול, וועלכע האָט געקאָנט בעשיטצט ווערען און איז נישט בעשיטצט געוואָרען? מיט וואָס פֿאַר אויגען וועט איהר קאָנען קוקען אויף די צוריסענע פֿעראונריינינטע הייליגע שמות, וועלכע וועלען נאָך מעהר פֿעראונרייניגט ווערען מיט דעם, וואָס איהר האָט זיי פֿערלאָזען אין זייער נויט? מיט וואָס פֿאַר אַ צונג וועט איהר רעדען צום פֿאָלק וועגען אידישקייט און תורה און אונזער גאָט, ווען איהר, וועלכע האָט געדאַרפֿט זיין די ערשטע צו בעשיטצען די תורה, זייט געוועזען די ערשטע צו פֿערלאָזען זי? איהר אויפֿזועהער אויף די אידישקייט, גאָט האָט אייך איבערגעגעבען אַ גרויסען פקדון — וואָס וועט איהר איהם ענטפֿערן, ווען ער וועט פֿון אייך מאָנען זיין פקדון? וועה, וואָס איך דאַרף עס אייך גאָר זאָגען! רב, גבאי און דיינים, קומט צו זיך! אייער טאָג איז היינט! אייער טאָג צו בעווייזען, אַז איהר האָט פֿערדיענט צו זיין רב, גבאי און דיינים ביים פֿאָלק

ישראל! אייער טאָג איז היינט מקדיש השם צו זיין, גרויס צו מאַכען דעם נאָמען פֿון אונזער גאָט, דעם כבוד פֿון אונזער תורה, דעם נאָמען פֿון אונזער פֿאָלק! וואָס שטעהט איהר נאָך? וואָס וואַרט איהר נאָך? לאָ'מיר געהן! לאָ'מיר לויפֿען!...

דער יונגער הערשמאַן (ברעכט אויס אין זיין לאַכען). אַי, ר' משה, ר' משה! אַזוי פֿיעל יאָהרען האָט איהר אָבגעלעבט און איהר זייט נאָך נישט קליגער געוואָרען. וואָס האָט איהר אייך איינגעשמועסט אַ קינד אין בויך? וועלכע שול זאָל בעשיטצט ווערען און וועלכע „רייניגקייטען"? די שול, אין וועלכער מען שלאָגט זיך פֿאַר עליות, אין וועלכער מען שעמט זיך נישט צו מאַכען די מיאוס'טע סקאַנדאַלען און אין וועלכער מען טרינקט שנאַפּס צו יאָהרצייטען און נישט צו יאָהרצייטען, ווי אין אַ שיינק? די „רייניגקייטען", וועלכע עס שרייבט מיכל דער סופר און וועלכע זיינען שוין טויזענד מאָל פֿעראונרייניגט געוואָרען ביי דער קריאה און ביי הקפות? וואָס האָט איהר אייך איינגעשמועסט, ר' משה? ווער וועט יעטצט איינשטעלען זיין לעבען פֿאַר אַזעלכע זאַכען? וואָס מאַכט איהר אייך צום נאַר און צום הייליגען?

ר' משה (גאַנץ ערשטוינט, קוקט אַרום זיך, טרעפֿט אָבער קיינעם'ס בליקען נישט). רב, גבאי און דיינים, שווייגט איהר? לאָזט איהר דעם לעסטע-רער רעדען און ווערט נישט אין כעס און פֿערשטאָפּט איהם נישט זיין מויל מיט בזיון?

הערשמאַן (צום זוהן). דו זאָלסט טאַקי שווייגען! איך האָב דיר טויזענד מאָל געזאָגט, אַז דו זאָלסט דיך נישט מישען.

צווייטער דיין. דאָס איז טאַקי אַ גרויסע נבלה.

הערשמאַן. און אייך, ר' משה, וויל איך זאָגען, אַז זאָל שוין זיין גענוג די קאָמעדיע. ביי אייך איז די שול וויכטיגער, ביי אונז איז די אידיש-קייט וויכטיגער, און דאָס איז גענוג.

ר' משה. אל אלהי ישראל, יעטצט וועל איך שעלטען! איך קאָן נישט מעהר! גאָטוניו, האָסט מיר טרערען געגעבען און ווייכע ווערטער, יעטצט גיב מיר שטיינער און שפּיזען און גאַל! ווי פֿערוואָגעלט און פֿערלאָזען דיין שול און דיינע רייניגקייטען וועלען זיין פֿון זיי, אַזוי זאָלען זיי זיין פֿערוואָגערט און פֿערלאָזען, אָהן אַ טרייסטער און אָהן אַ בעוויינער! די שאַנדע, וועלכע וועט אָנגעטאָן ווערען דיינע הייליגקייטען, זאָל פֿאַלען אויף זייערע קעפּ און איבערגעבען זייערע נעמען צו שפּאָט און פֿעראַכטונג! דער שמוטץ, אין וועלכען דיינע שמות וועלען געטראָטען ווערען, זאָל זיך איינעסען אין זייערע לייבער און אין זייערע נשמות, אַז קיין וואַסער זאָל איהם נישט אָבוואַשען און נישט אַלע פֿייערן פֿון גיהינום!

הערשמאַן. משגע געוואָרען, אויף מיין ערנסט וואָרט!

ר' משה. וועה צו אייערע קעפּ, איהר אדירי התורה, ביי וועלכע די תורה איז נור אַ מאַסקע און אַ געשעפֿט! גאָט'ס צאָרן אויף אייך, איהר פֿער-בלענדער און צבועקעס!

הערשמאַן (אַ קלאַפּ טוענדיג מיט כעס איבער'ן טיש). ר' משה!

דער רב. וואָס איז דאָס — וואָס איז דאָס פֿאַר ווערטער?!

ר' משה. גאָטוניו, נישט אין פּאַלאַצען זיינען דיינע אידען, און נישט אונטער שטריימעלס! איך האָב פֿערבלאָנדזיעט, גאָטוניו, איך האָב נישט גע-נומען דעם ריכטיגען וועג. אָבער איך וועל נאָך געפֿינען דיינע אידען, איך וועל נאָך אָנזאַמלען דיין חיל. עוד היום גדול — דער טאָג איז נאָך גרויס. זון, פֿערגעה נישט, איך מוז נאָך אידען געפֿינען! גאָט, בעשיטצן מיר דיין הויז! (איילט אַוועק).

דער יונגער הערשמאַן (לאַכט). דאָס איז אַ פֿאַנאַטיקער!

הערשמאַן. משגע, פּשוט משגע. אָבער מעהר קיין מגיד וועט ער שוין נישט זיין.

צווייטער דיין (מיט אַראָבגעלאָזענע אויגען). איך האָב אויך מורא, אַז ער וועט שוין מעהר קיין מגיד נישט זיין. (מיט אַ וויינענדיגען קול). מיר מאָגען זאָגען נאָך איהם קדיש.

די איבריגע לאָזען אַראָב די אויגען צו דער ערד מיט אָנגעקנייטשטע שטערנס. — אַ טיעפֿע שטילקייט.

דריטער אקט.

א גרויסער, אויסגעהאַקטער פּלאַטץ אין וואַלד, צו וועלכען עס פיהרט פון רעכטס אַ קליין, שמאָל שטעגעל. אין מיטען פון פאָרנט ליעגט מיניע, אָנגעשפּאַרט אָן אַ שטאַם פון איין אָבגעזעגטען בוים. ביי איהר צוקאָפּענס זיטצט לעאָן, דאָס געזיכט אין די הענד, דעם הוט נעבען זיך אויפ'ן גראָז. — אין הינטערגרונד זאָגט אַ גרופּע אידען תהלים מיט איינגעהאַלטענע וויינענדיגע קולות. פאָרנט אין דער גרופּע זיטצט יעקעף. נאָך מעהר הינטען, צווישען די בוימער, אַ סך ווייבער מיט קינדער, וועלכע שטיקען זיך אין טרערען און שנייצען זיך פאָרזיכטיג. די לופט איז אָנגעפילט מיט דעם געררויש פון אַ לויה. — דער עולם איז שטאַרק איבערגעשראָקען, מען קוקט זיך אָפּט אַרום מיט שרעק אין די אויגען און ביים קלענסטען זייטיגען רעש ווערט מען ווי פערגליווערט.

מיניע (נאָך אַ לאַנגען שווייגען). רעד מיט מיר, לעאָן. איך האָב מורא, איך וועל משגע ווערען.

לעאָן לאָזט טיעפער אַראָב דעם קאָפּף.

מיניע. רעד מיט מיר, זוהן מיינער. האָסטו גאָרנישט וועגען וואָס צו רעדען מיט דיין מאַמען? — איך פיהל, אַז עס געהט מיר אויס מיין חיות. אָי, רבונו של עולם, וואו זיינען זיי יעטצט? וואו זיינען זיי יעטצט? צו לעבען זיי נאָך גאָר? — רעד מיט מיר, זאָג מיר עפּיס, לאָז מיך נישט טראַכטען, לאָז מיך נישט זיין אַליין מיט מיינע געדאַנקען.

לעאָן. וואָס קאָן איך מיט דיר רעדען, מאַמע?

מיניע. וואָס קאָנסטו מיט מיר רעדען? אָי, זוהן מיינער, זוהן מיינער! איך געדענק דאָך שוין די צייט נישט, ווען דו האָסט מיט מיר גערעדט. אַ פרעמדער ביזטו דאָך ביי מיר אַרומגעגאַנגען אין שטוב. נישט פון דיינע צער'ן האָב איך געוואוסט, און נישט פון דיינע פרייד'ען, אַקוראַט ווי איך וואָלט פאַר דיר גאָר אויף דער וועלט נישט געוועזען. אָט אַזוי פלעג איך קוקען אויף דיר, פלעג וועלען עפּיס פערשטעהן, בעגרייפען: ביזטו דאָס מאַקי מיין זוהן, מיין

ליבקע? ביזטו דאָס געלעגען ביי מיר אונטער האַרצען און געזויגט מיין מילך און בלוט? אָי, רבונו של עולם, וויפיעל נעכט האָב איך ניט דערשלאָפען דורך דיר, און וואָס איך בין מיר אויסגעשטאַנען און האָב מיך אָנגעליטען פון דיר, פון דיינע פּאָקעלעך און מאָזעלעך און טיפוס און איך ווייס וואָס נאָך, ביז איך האָב דיך אויסגעהאָדעוועט און גרויס געמאַכט. און יעטצט — גאָר נישט, אַ פרעמדער! און איך וועל דיר זאָגען דעם אמת, איך האָב עפּיס ווי מורא פאַר דיר. גאָר וואָס איז פאַראַן וואָס צו רעדען. מסתמא איז דאָס מיר אַזוי בעשערט, מסתמא בין איך בעסער נישט ווערטה. אָבער יעטצט זוך עפּיס אויס וואָס צו רעדען מיט מיר. דו ביזט דאָך אַ קלוגער, אַ געלערנטער, ביזט דאָך אַ שרייבער. רעד מיט מיר, זוהן מיינער, רעד מיט מיר. מיין מח שפּאַלט זיך מיר. (לעגט אַרויף די הענד אויפ'ן קאָפּף, וועלכען זי וואַרפט אום אין טיעפער פערצווייפלונג).

לעאָן. ווייסט מיך נישט פערשטעהן, מאַמינקע! ווייסט מיך נישט פערשטעהן.

מיניע. טיק רעד צו מיר אַזוי, אַז איך זאָל דיך פערשטעהן. האַלטסטו מיך פאַר אַזאַ נאַר? זאָג מיר, דערקלער מיר, פאַר וואָס איז דאָס אַזוי, וואָס מיר זיינען אַזוי פרעמד. מאַך מיר קלאָר, פאַר וואָס קאָן איך דיך נישט פערשטעהן. רעד מיט מיר, לעאָן, רעד מיט מיר.

לעאָן. היינט נישט, מאַמע, היינט נישט.

מיניע (מיט איינגעהאַלטענע טרערען). זאָל זיין אַזוי.

לעאָן (נאָך אַ קליינעם שווייגען, פערגראָבענדיג דעם קאָפּף אין די הענד). אַך, מאַמע, ווען מיר וועלען אונז אומקעהרען אַהיים, וועל איך מיט דיר דורכגעהן אַלץ, וואָס איך האָב אָנגעשריעבען, וועל דיר פערטייטשען און ערקלערען וואָרט אין וואָרט, און דאַמאָלס ווערסטו מאַכען דעם אויווען און העלפען מיר צו פערברענגען אַ גוטען טייל, אויב נישט אַלץ, וואָס איך האָב אָנגעשריעבען אין גראַמען און אָהן גראַמען.

מיניע וואַרפט אום דעם קאָפּף און וויינט. — דאָס תהלים-זאָגען האָט דערווייל אויפגעהערט. יעקעף טיילט זיך אָב פון דער גרופּע און געהט צו צו די זייגיגע.

יעקעף. לעאָן, טאָמער וואָלסטו געוועזען אַ מאָל אַ בעלן אויף אַ מנחה? קום, נעם דיין הוט און קום. דו פעהלסט אונז צו אַ מנין.

לעאָן קוקט איהם נישט אָן.

יעקעף. הערסטו מיך אָדער הערסטו מיך נישט? מיט דיר האָבען מיר

אַקוראַט אַ מנין. — פֿאָלג אַ מאָל אַ טאַטען. — דו ווייסט דאָך, איך האָב שוין לאַנג, ברוך השם, אויפֿגעהערט צו רעדען מיט דיר וועגען אַזעלכע זאַכען. — קום, נו.

לעאָן בעוועגט זיך נישט.

יעקעף (נאָך בעטענדיגער). איך וואָלט דיך נישט געבעטען, אָבער וואָס זאָלען מיר טון, אַז דו פֿעהלסט אונז אויס צו אַ מנין? קום, נו. — עס איז דאָך גאָר אַ בזיון, קומען און זאָגען זיי, אַז דו ווילסט נישט.

לעאָן בלייבט אָהן אַ בעוועגונג.

יעקעף. נו, וואָס זאָגסטו, מ י נ י ע? גוט, האַ? שיין, האַ?

מיניע. האָסט עס דען אַ פֿריער נישט געוואוסט?

יעקעף. עס ווילט זיך מיר מעהר נישט נישט אָנמאַכען קיין לייטישען געלעכטער, אַז גיט... אַז גיט... זעהסט, זיי דאַוונען שוין. איך פֿרעג מעהר נישט ביי דיר, וואָס וועט דער עולם זאָגען! שיין, האַ? פֿיין, האַ? נאַ נו, פֿאַרטיג, מען צושטעלט זיך שוין שמנה עשרה. אַז אַ כפרה האַט געמאָגט קומען אויף מיינע קינדער אין איין טאָג!

מיניע. אוי, משגענער, דו ווייסט דאָך שוין נישט, וואָס דו רעדסט? געה בעסער דאַוונען מנחה.

יעקעף. איך... איך... איך וועל...

ר׳ משה׳ס קול (ווייט אין וואַלד אין דער זייט פֿון דעם שטעג). אידען, גאָט׳ס הויז איז אין געפֿאַהר! אידען, תמאים ווילען אונזער תורה פֿער-אונרייניגען! (דאָס געמורמעל פֿון די דאַוונער האַקט אָב; מען הערט זיך צו מיט דערשראָקענע געזיכטער).

ר׳ משה׳ס קול (אַ ביסעל נעהנטער). אידען, גאָט׳ס הויז איז אין גע-פֿאַהר! אידען, תמאים ווילען אונזער תורה פֿעראונרייניגען!

מיניע. אָ, דאָס איז דעם שווער׳ס קול!

יעקעף (ציטערנדיג). איך וואָלט טאַקי געשוואָרען, אַז דאָס איז דער טאַטע.

לעאָן (וועלכער איז אויפֿגעשטאַנען און איינגעקוקט זיך אין צווישען די ביימער). יאָ, דאָס איז דער זיידע.

מיניע. אָ, וואָס קאָן דאָס זיין מיט איהם? אָ, וואָס קאָן דאָס זיין? (די שמנה-עשרה-דאַוונער שטעהען נאָך אַלע גאַנץ שטום און דערשראָקען. די ווייבער האָבען אַרומגענומען די קינדער אַרום זיך).

ר׳ משה׳ס קול (שוין גאַנץ נאָהנט). אידען, גאָט׳ס הויז אין געפֿאַהר! אידען, תמאים ווילען אונזער תורה פֿעראונרייניגען!

מיניע (שעפּציעט צו צו י ע ק ע ף׳ן). זאָלסט איהם למען השם אַ וואָרט נישט דערמאָנען וועגען דיין ברודער, הערסטו!

ר׳ משה (צושויבערט, פֿערסאָפּעט, קוים כאַפּענדיג דעם אָטעם, לויפֿט אָן). דאָ זיינען זיי טאַקי. דאָ זיינען אידען. אַ דאַנק דיר, גאָט, וואָס דו האָסט מיך געבראַכט אַהער! — אידען, הערט איהר? אידען, אויף גיך! לאָ׳מיר לויפֿען, די שול איז אין געפֿאַהר, די הייליגקייטען מוזען געראַטעוועט ווערען! אידען, אויף גיך!

די שמנה־עשרה־דאַוונער העבען זיך אָן צו שאָקלען און צו שעפּ-ציען מיט זעהר פֿרומע מיענעס. ווער עס האָט אַ סידור, פֿערגראָבט זיין געזיכט אין סידור; ווער עס האָט קיין סידור נישט, מאַכט צו שטאַרק די אויגען. — די ווייבער העבען אָן זיך ווידער צו שנייצען.

ר׳ משה (אַרומקוקענדיג זיך). ווי? אָ, יע, מען שטעהט שמנה-עשרה?

יעקעף. אַ ביסינקע פֿריער, ווען דו וואָלסט געקומען, וואָלטען מיר געהאַט אַ מנין.

ר׳ משה (קוקט זיך נישט אום אויף י ע ק ע ף׳ן און סטאַרעט זיך צו רעדען פֿעסטער). אידען, איך פסק׳ן אייך, איך בין גוזר אויף אייך, איהר זאָלט מפסיק זיין די שמנה-עשרה. די שול איז אַליין, און דער פֿיינד איז נאָהנט, גאָט דאַרף אייך יעטצט האָבען. קומט, איהר וועט דערדאַוונען אין שול. — וואָס שטעהט איהר נאָך, אידען? הערט איהר, וואָס איך רעד צו אייך? פֿער-שטעהט איהר, וואָס גאָט וויל פֿון אייך? די שול וואַרט אויף גאָט׳ס חיל, קומט!

די דאַוונער שאָקלען זיך נאָך פֿרומער.

ר׳ משה (קוקט זיך אַרום). פֿרומע אידען זעה איך, אויגען, וועלכע ווילען נישט אָפֿען זיין אין שמנה עשרה, ליפּען, וועלכע שעפּציען אַזוי פֿרום. — (די דאַוונער מאַכען עס נאָך פֿלייסיגער). — אָבער צו האָט איהר אויערן, וועלכע זאָלען פֿערנעמען גאָט׳ס רוף? הערצער, וועלכע זאָלען פֿיהלען, וואָס

גאָט וויל? (רעדט אַרויס שטאַרק). הערט איהר, וואָס איך רעד צו אייך, אָדער נישט? גיט אַ צייכען מיר, אַז איהר הערט מיך.

די דאַוונער שאָקלען זיך און שעפּציען.

יעקעף פּעררוקט זיך וואָס ווייטער און שטעלט זיך אויך שמנה עשרה, צומאַכענדיג די אויגען.

מיניע ברעכט פּלוצלונג אויס אין אַ היסטערישען געוויין.

ר׳ משה. ברידער, אידען, הערט דאָך, מאַכט צו אייערע מיילער און מאַכט אויף אייערע אויערן, אייערע אויגען עפּענט אויף און אייערע הערצער. זעהט און הערט און פּיהלט, גאָט רופט אייך יעטצט, גאָט׳ס הויז וואַרט אויף אייך. (צו אַ געלען אידען). ר׳ איד, איהר זייט הויך און ברייט און שטאַרק און איהר דאַוונט אַזוי פרום, קומט, בעווייזט גאָט, אַז איהר דיענט איהם מיט איין אמת, קומט, בעווייזט איהם, אַז איהר קאָנט אייך מוסר נפש זיין על קידוש השם, ווען ער·וויל עס. זייט מפסיק אייער שמנה-עשרה. איך בין אייך עס מתיר. קומט, זאָג איך אייך. איך וועל זי אייך מפסיק זיין. (שלעפּט אָב דעם אידען פון אָרט). קומט, איהר האָט כח.

דער געלער איד (רייסענדיג זיך פון ר׳ משה׳ן). נו, אָ, אַ!

דעם געלענס ווייב (שפּרינגט אַרויס פון צווישען די בויטער מיט איין קינד אויפ׳ן אָרם און מיט צוויי אַנדערע וויינענדיגע קינדער נעבען זיך). וואָס האָט איהר עפּיס דוקא איהם אָנגעכאַפּט? וועניג אידען זיינען דאָ? וואָס שלעפּט איהר נישט אייער זוהן? אָן שטעהט ער אויך און דאַוונט אַזוי פרום, נישט קשה, מיין מאַן האָט זיך פאַר ווענען איינצושטעלען.

דער געלער איד (רייסט זיך אַרויס און וואַרפט צו ר׳ משה׳ן אַ בייזען בליק). אַ! (שטעלט זיך ווידער שמנה-עשרה).

דעם געלענס ווייב (געהט ווידער אויף איהר אָרט צווישען די בויטער). גאָר נישט, ען! ער שלעפּט! גאָט האָט גאָר קיין אַנדערן נישט, ווער עס זאָל זיך אָננעמען פאַר איהם, ווי נאָר מיין מאַן, אַ טאַטען פון דריי קליינע קינדער.

ר׳ משה (וועלכער האָט זיך אַרומגעקוקט מיט אַ בעטענדיגען בליק, דערהערט פּלוצלונג זיין קול). אידישע זיהן און אידישע טעכטער, ווייסט איהר, וואָס הייסט קידוש השם? אַ סך פעלקער האָט אונזער גאָט, אָבער איינס האָט ער זיך אויסגעוועהלט. דעם איינעם האָט ער אוועקגעגעבען זיין תורה, געמאַכט פאַר אַ סגולה, פאַר איין אויפזעהער אויף זיין הייליגקייט.

דערפאַר אָבער האָט ער איהם געזאָגט: היט אָב מיין תורה, היט אָב מיין הייליגקייט מיט דעם בלוט פון דיין האַרצען, מיט דיין לייב און לעבען. גאָרנישט זאָל ביי דיר נישט זיין איבער איהר, אָבער אַלץ זאָלסטו אַוועקגעבען פאַר איהר. דערמיט וועסטו בעווייזען פאַר די אויגען פון אַלע פעלקער די קראַפט פון מיין תורה, די גרויסקייט פון מיין הייליגקייט, און גרויס און הייליג וועסטו מאַכען מיין נאָמען, און אַלע פעלקער וועלען דערקענען מיין קראַפט און וועלען דערוויסען, אַז איך בין דער איינציגער גאָט. דאָס וועט זיין דיין גרעסטער און איינציגער דאַנק פאַר דער מתנה, וועלכע איך האָב דיר געגעבען, און מיין ברכה וועט פאַלען אויף דיר. וועסטו זי אָבער נישט אָבהיטען מיט דעם בלוט פון דיין האַרצען, מיט דיין לייב און לעבען, און בילכערע זאַכען וועסטו דיר בעשאַפען, און טייערערע, דאַן וועלען נישט די פעלקער, וועלכע קענען מיך נישט, בעשמוטצען מיין הייליגקייט און בעליידיגען מיין נאָמען, נור דו אַליין, דו וועסט זיין דער בעשמוטצער, דו אַליין וועסט זיין מיין בעליידיגער, דו אַליין וועסט זיין דער טמא ומטמא, דער אונרייניגער און פעראונרייניגער, און מיין געזיכט וועל איך איינהילען און וועל וויינען אויף די אונדאַנקבאַרקייט פון מיין אויסגעוועהלטען און וועל איהם אויף אייביג פערשעלטען. אידישע זיהן און אידישע טעכטער, נישט מיט פרומען שעפּציענים און אויגען-צומאַכענים קאָנט איהר גאָט דאַנקען און פערשאַפען איהם נחת רוח און זיין האַרץ ריהרען, נור מיט קידוש השם, מיט גרויס מאַכען זיין נאָמען פאַר די אויגען פון אַלע פעלקער. היינט איז אַזאַ טאָג, קינדער, גיסט אויס די געלעגענהייט. געדענקט, ווער איהר זייט! געדענקט, אַז איהר זייט אידען! שטאַרקט אייער האַרץ און קומט. די הייליגקייט וואַרט אויף אייך. אידען! אידען!

די דאַוונער שאָקלען זיך און שעפּציען.

ר׳ משה (מיד). רבונו של עולם, ווי זאָל איך אַנדערש רעדען? וואָס זאָל איך נאָך מעהר זאָגען? (קוקט זיך ווידער אַרום מיט געבעט און פערצווייפלונג). אידישע קינדער, איך האָב היינט געמוזט אויסהערען, אַז אידישקייט האָט זיך אויסגענומען אויף דער וועלט, אַז ניטאָ מעהר קיין פרומע אידען, אַז איך בין איין איינציגער און אַ לעטצטער. אָבער איך האָב זיי אויסגעלאַכט, די לעסטערער. לא אלמן ישראל, האָב איך זיי געזאָגט, אידען האָבען נאָך אַ סך און אַ סך פרומע אידען. ענטפערט מיר, האָב איך ליגען געזאָגט אָדער נישט? (קוקט זיך אַרום). איז נאָך קיינער נישט אויסגעשטאַנען שמנה עשרה? האָט אייער שמנה עשרה גאָר קיין סוף נישט?

די דאַוונער שאָקלען זיך און שעפּציען.

ר׳ משה (מיט אַ גוטען, ווייכען, מידען טאָן). אַך, אידען, אידען! ווען איך בין אַוועקגעגאַנגען היינט פון די לעסטערער, האָב איך געהאָפט, אַז איך וועל געפינען אַ פולע שול מיט אידען—אַלט און יונג, מענער און פרויען

— אַ פֿולע שול מיט גאָט׳ס חיל. אָבער די שול איז געווען לעדיג, פֿערגעסען און פֿערלאָזען. איך בין צוגעפֿאַלען צום ארון קדש און האָב געוויינט פֿאַר גאָט און געפֿרעגט איהם, וואו איז זיין חיל, וואו זיינען זיינע אידען, בין איך דען טאַקי דער איינציגער און דער לעטצטער איד? און עס איז מיר געוועזען, ווי גאָט האָט מיר אַ זאָג געטאָן: געה און זאַמעל אָן מיין חיל, דו ועסט איהם געפֿינען לרוב. און ער איז געוועזען מיט מיר און האָט מיך געבראַכט בשלום אַהער דורך גאַנצע מחנות פֿון דעם פֿיינד. פֿיהלט איהר נישט, אַז אייך האָט עס גאָט געמיינט? זעהט איהר נישט איין, אַז אייך האָט עס גאָט אויסגעקליעבען פֿאַר זיין חיל צו בעשיטצען זיין הויז און צו פֿערטיידיגען זיין הייליגקייט? ... איהר שווייגט? איהר שאָקעלט אייך און שעפציעט? גיט מיר כאָטש אַ צייכען, אַז איהר וועט אויסשטעהן די שמנה עשרה און געהן מיט מיר.

די דאַוונער שאָקלען זיך און שעפציען.

ר׳ משה (הייזעריג). אידען, יש קונה עולמו בשעה אחת — איינער קאָן זיך קויפֿען זיין עולם הבא אין איין קליינער ווייליע. קומט מיט מיר, אידען, ווער איהר זייט און וואָס איהר זייט. קומט מיט מיר, קומט איינשטעלען אייער לעבען פֿאַר גאָט׳ס הויז און זיינע רייניגקייטען, אין איהר האָט אייער וועלט געקויפֿט. קומט, אידען, אויף קידוש השם.

די דאַוונער שאָקלען זיך און שעפציען.

ר׳ משה (קוקט זיך אַרום גאַנץ פֿערלאָרען און טרעפֿט זיך מיט די בליקען פֿון ל ע אָ ן׳ען, וועלכער איז געשטאַנען בלייך און אויפֿגערעגט, אָנגעשפאַרט אָן אַ בוים, מיט אַ פֿערקלערטען, נתפעל׳דיגען געזיכט, ווי ער וואָלט געזעהען פֿאַר זיך אַ גרויסע זעהונג. ער טרעט צו נעהנטער צו יענעם און בעטראַכט איהם מיט איין איינדרינגליכען בליק). וואָס זעהען מיינע אויגען? דו ביזט געריהרט! דו דער הוטא ומחטיא, דער ירבעם בן נבט?! דו, אַ פֿיהרער ביי אפקורסים!?

לעאָן שמייכעלט נור שוואַך אָב.

ר׳ משה (קוקט אַ ווייליע אויף די דאַוונער). גאָט, בעשיטץ מיר דיין הויז. אידען, איך וואַרט אויף אייך! (צו ל ע אָ ן׳ע ן, שאַרף אָנקוקענדיג איהם). הער נור אַ מעשה פֿון דער גמרא. ווען מלכות רומא האָט פֿערבאָטען צו לערנען תורה מיט אידען, האָט דער תנא ר עקיבא בן תרדיון נישט אויסגעמאַכט זיך פֿון דעם גזר און ווייטער געלערנט זי פֿאַר׳ן עולם. האָט מען איהם געכאַפּט און איינגעוויקעלט אין אַ ספר תורה און אַרויפֿגעלעגט אויף אַ הויפֿען פֿון פֿרישע ריטער און אָנגעצונדען, און אויף זיין ברוסט האָט מען נאָך אַרויפֿגעלעגט נאַסע וואָל. מען האָט איהם געוואָרט לאַנגזאַם ברענען און

בראָטען. דער תנא האָט געליטען, אָבער האָט נישט מפסיק געווען אין דער תורה, דער תליון האָט צוגעזעהן און זיין האַרץ איז געריהרט געוואָרען. ער האָט געהייסען דעם תנא אַראָבנעמען פֿון זיך די נאַסע וואָל, כדי ער זאָל גיכער פֿערברענט ווערען. אָבער דער תנא האָט געענטפֿערט, אַז דאָס וואָלט הייסען מאַכען זיך אַליין אַ טויד. איז דער תליון נאָך מעהר געריהרט געוואָרען פֿון דעם תנא׳ס שטאַרקייט און האָט אַראָבגענומען פֿון איהם די וואָל און אַריינגעוואָרפֿען זיך צו איהם אין פֿייער, און זיי זיינען ביידע באַלד פֿערברענט געוואָרען. דו, ל ע אָ ן, ביזט געוועזען איינער פֿון מיינע שטענדיגע תליונים, אבר נאָך אבר האָסטו לאַנגזאַם אָבגעברענט פֿון מיר, ביסלעכווייס, טראָפּענווייס האָסטו ביי מיר אַוועקגענומען מיין חיות. אין יעטצט שטעהסטו געריהרט און קוקסט מיך אָן מיט גוטע אויגען. ווילסטו אפשר אַריינוואַרפֿען זיך יעטצט מיט מיר אין פֿייער?

לעאָן (הייזעריג). ניין, זיידע, איך מוז בלייבען דיין תליון — דער תליון פֿון דיין וועלטאַנשויאונג, פֿון דיין גלויבען, פֿון דיין תורה, פֿון דיין גאָט. אָבער דיך בעוואונדער איך, דעם מענשען אין דיר, די גרויסע שיינהייט, וועלכע וואָהנט אין דיר און וועלכע איך האָב גאָר קיין מאָל נישט בעמערקט, די וואונדערבאַרע קראַפֿט, וועלכע איך האָב גאָר קיינמאָל אין דיר נישט געשפירט. פֿאַר דיר אַליין קאָן איך יעטצט פֿאַלען אויף די קניע און קיסען דעם זוים פֿון דיין מאַנטעל. פֿאַר דיר אַליין, פֿאַר דעם גרעסטען אידען, פֿאַר דעם איינציגען און לעטצטען...

ר׳ משה. גענוג, גענוג, איך וויל נישט הערען, דו רעסטערסט, דו לעסטערסט! (צו די דאַוונער). האָט איהר געהערט זיינע ווערטער? — וואָס, איהר שטעהט נאָך אַלץ שמנה עשרה?! — גאָטוניו, איך האָב ווידער גענומען נישט דעם ריכטיגען וועג! אין אַ הייל פֿון מנולים בין איך אַריינגעפֿאַלען, אין אַ הייל פֿון צבועקעס און גאָט׳ס גנבים! מאריה דאברהם, איך בין דאָך נישט איין איינציגער! גאָטוניו, ניין דאָך, איך בין נישט דער לעטצטער! איך וועל דאָך נאָך געפֿינען חיל פֿאַר דיר, איך וועל דאָך נאָך אָנזאַמלען שטרייטער פֿאַר דיין הויז און דיין הייליגקייט. פֿיהר מיך, פֿיהר מיך דעם ריכטיגען וועג! ברייננ מיך אין די ריכטיגע גאַסען, בעווייז מיר די ריכטיגע הייזער. דו ווייסט דאָך, וואו זיי זיינען, דו גרויסער ווייסער! גאָטוניו, איך פֿערלאָז מיך אויף דיר! פֿיהר מיך, פֿיהר מיך דעם ריכטיגען וועג! (איילט אַוועק איבער׳ן שטעג). אידען, וואו זייט איהר? אידען, וואו זייט איהר? אידען, גאָט׳ס הויז איז אין געפֿאַהר! אידען, טמאים ווילען אונזער תורה פֿעראונרייניגען! וואו זייט איהר? וואו זייט איהר? (זיין קול פֿערליערט זיך אין דער ווייט).

מיניע (וועלכע האָט נישט אויפֿגעהערט צו וויינען, ברעכט אַרויס). אָי, מיר האָבען עס איהם געזעהן צום לעטצטען מאָל! צום לעטצטען מאָל האָבען מיר עס איהם געזעהן!

די דאַוונער שאָקלען זיך און שעפּציען.

איין אידענע. אַ הייליגער איד.

דעם געלענס ווייב. נישט קשה, ער האָט שוין זיינע יאָהרען אויסגעלעבט. ווען ער וואָלט געוועזען אַ יונגער מאַן און אַ טאַטע פֿון קליינע קינדערלעך, איז ווייס איך נישט, צו וואָלט ער געוועזען אַזאַ צדיק.

אַנדערע אידענעס (קרעכצען און זיפֿצען). יאָ, יאָ, — נייִן, נייִן — אָך, אָך, אָך!

די דאַוונער הייבען אָן אויסצושטעהן שמנה עשרה און זאָגען „עלינו". זיי קוקען זיך איינער דעם אַנדערען נישט אָן. אַ פֿערלעגענהייטס-שטימונג. מען הערט נור מיניע׳ס כליפּען. לעאָן, אָנגעשפּאַרט אָן בוים, בעטראַכט דעם עולם.

דער געלער איד. אַ בעלנות פֿון אַ מענשען אַרויסשטופּען מיך פֿון מיטען שמנה עשרה! געהערט עפּיס אַ גאַנג פֿון אַ פֿרומען אידען? (קיינער ענטפֿערט נישט. די פֿערלעגענהייטס-שטימונג האַלט אָן).

לעאָן. יעטצט זייט איהר דאָך אויסגעשטאַנען אייער שמנה עשרה, איהר האָט געהערט, צו וואָס ער האָט אייך גערופֿען און איהר ווייסט, וואו די שול איז — וואָס זיטצט איהר דאָ? פֿאַר וואָס לויפֿט איהר נישט צו דער שול?

ערשטער איד. אַ נייער צדיק האָט זיך געפֿונען!

צווייטער איד. אַז מען האָט איהם געדאַרפֿט צו אַ מנין, איז ער נישט געוועזען!

דריטער איד. געהערט, ווי ער האָט עס פֿריהער געדרשנט? דער תליון פֿון גאָט און פֿון דער תורה! הע?

לעאָן. שטעקט נישט אַריין די יראה אין די טומאה. נישט איך רוף אייך, נישט איך זאָג אייך, וואָס איהר דאַרפֿט טון. אָבער איהר זייט דאָך פֿרומע אידען, און די שול איז אייער שול און די ריינינגקייטען זיינען אייערע ריינינגקייטען. קוקט אַריין אין אייערע הערצער, טוט איהר רעכט? פֿיהלט איהר אייך נישט פֿאַר שולדיגע און גרויסע זינדיגער געגען אייער גאָט?

פֿיערטער איד. וואו זיינען מיר געבליעבען אין תהלים? (מען צוזעטצט זיך צום תהלים זאָגען).

לעאָן. אידען, איהר וועט דאָך אייער געוויסען נישט פֿערשרייען מיט׳ן תהלים-זאָגען. איך זאָג אייך פֿאָראויס, וואָס מעהר איהר וועט זאָגען אייער תהלים, אַלץ שטאַרקער וועט איהר פֿיהלען אייער שולד.

פֿינפֿטער איד (הייבט אָן). למנצח על הגתית לבני קרח מזמור.

לעאָן. אידען, הערט מיך.

דער איבריגער עולם (כאַפּט אונטער אין כאָר). מה ידידות משכנותיך י״י צבאות.

לעאָן (דערהעכערט זיין קול, שרייט זיי איבער). ווייל מיין זיידע האָט אייך גערופֿען און איהר זייט נישט געגאַנגען, און די שול וועט חרוב ווערען און די ספרי תורה׳ס וועלען בעשמוטצט ווערען, וועט איהר זיין די אונגליקליכסטע מענשען. איהר וועט קיינמאָל אייער רוה נישט געפֿינען, איהר וועט שוין קיינמאָל נישט געפֿינען דעם פֿריעדען צווישען אייך און גאָט. איהר וועט אַרומגעהן ווי געשטעמפּעלטע, מיט דעם צייכען פֿון גרויסע זינדיגער אויף אייערע שטערנס.

דער געלער איד. אָט האָסטו דיר אַ נייעם מוסר-זאָגער!

יעקעף. טאַקי וואָס? קיינער פֿרעגט דאָך ביי דיר נישט, וואָס מען האָט צו טון!

לעאָן. אידען, הערט מיך נור אַ וויילינקע אויס.

דער עולם. כי טוב יום בחצריך מאלף... (די שטימען ווערען שוואַכער).

ערשטער איד. איין עבירה פֿון זיינעט וועגען גאָר מפסיק צו זיין.

לעאָן. אַ וויילינקע נור. (די אידען זאָגען דעם תהלים גאַנץ שטיל, און ער הייבט אָן אַ ביסעל געדרייטצט). אידען, איהר ווייסט דאָך, אַז עס זיינען פֿאַראַן זעהר ווייניג אמת פֿרומע אידען אויף דער וועלט, און ווען איין אמת פֿרומער איד שטאַרבט אָב, מוז עס זיין אין אייערע אויגען אַ גרויסער היזק פֿאַר דאָס גאַנצע יודענטום. אידען, יעטצט איז אַוועקגעגאַנגען פֿון אייך צו שטאַרבען איינער פֿון די פֿרומסטע אידען, נאָך מיין מיינונג, דער איינציגער און דער לעטצטער אמת פֿרומער איד. לאָזט איהר איהם שטאַרבען, וועט אייער יודענטום האָבען דעם גרעסטען היזק. טוט אייער חוב געגען אייער יודענטום...

דעם געלענס ווייב. אָט האָסטו איהם! מיט׳ן חוב איז ער דאָ! מען האָט געגנוג חובות, באָרכאַשעם!

דריטער איד. געהערטווערטער פֿון אַ רשע? „שלכם" אַלץ! „אייער"! „אייער" יודענטום... „אייער" גאָט... „אייער", עה?

דער געלער איד. דאָס איז דאָך זיין זיידע. פֿאַר וואָס זאָל ער עפּיס נישט געהן איינשטעלען זיך פֿאַר איהם?

לעאָן. איך וועל עס. אָבער אייך דאַרף ער זיין נאָך מעהר ווי אַ זיידע!

פֿינפֿטער איד. אַך, וואָס, דברים בטלים! לאָ'מיר זאָגען ווייטער. (מען העבט אָן ווייטער דעם תהלים).

לעאָן (בעטראַכטענדיג אַ ווײַלע די גרופּע מיט פֿעראַכטונג און עקעל). און ווי, אַז איך וועל אַרויסגעהן פֿון וואַלד און אָנשיקען אויף אייך די פּאָגראָמשציקעס? (מען בלייבט זיצען, ווי פֿון בליטץ געטראָפֿען, מיט אָפֿענע מיילער און אויסגעגלאָטצטע אויגען. באַלד אָבער ווערט אַ גערודער. אַלע שפּרינגען אויף אויף די פֿיס).

יעקעף. וואָס? וואָס? וואָס האָסטו געזאָגט?

ערשטער איד. דו יונגאַטש! דו אפּקורוס!

צווייטער איד. וואָס אַ משמד להכעיס קאָן איינפֿאַלען!

דער געלער איד. איך לעג דיר אַוועק אַ טוידטען גלייך אויפ'ן אָרט, דו רשע מרשע!

פֿיערטער איד. ווייסט גאָרנישט דערלעבען אַרויסצוגעהן פֿון וואַלד!

די אידענעס (דריקען צו זיך די דערשראָקענע און וויינענדיגע קינדער, ברעכען די הענד און שעלטען). אָי, אַ מגפה זאָל אַריין אין אַלע זיינע ביינער! — אָי, אַ כאָליערע זאָל איהם כאַפּען! — אָי, אונטערברעכען זאָלען זיך איהם די פֿיס! — ברעכען זאָל ער דעם קאָפּף! — (דער עולם רוקט זיך נעהנטער צו לעאָן'ען מיט קולות).

מיניע העבט זיך אויף פֿון איהר אָרט און מאַכט אַ טריט צו לעאָן'ען, ווי צו בעשיטצען איהם.

לעאָן (מיט דער גאַנצער קראַפֿט). רוהיג! (די אידען בלייבען שטעהן, און ער זאָגט געלאַסענער). איך האָב ביי מיר אַ רעוואָלווער. ווער עס העבט אויף זיין האַנד אויף מיר, איז אַ טוידטער מאַן! (קעהרט זיך פֿון זיי אַוועק מיט עקעל). געהט צו אייערע תהלים'ס, איך וועל אויף אייך קיינעם נישט אָנשיקען.

די מענער שטעהען אַ ווײַלע, אָנקוקענדיג איהם בייז, און העבען אָן זיך אומקערען צוריק צו זייערע תהלים'ס.

איינער פֿון דער גרופּע. וואָס אַ רשע'ס מויל קאָן גאָר אַרויסריידען.

מיניע לאָזט זיך אַראָב צוריק אויף איהר אָרט אָהן כחות.

לעאָן (העבט אויף זיין הוט פֿון זיין פֿריהערדיגען פּלאַטץ). איך געה אַוועק, מאַמע, זיי געזונד.

די אידען העבען אָן דעם תהלים.

מיניע (מיט שרעק). דו געהסט? דו געהסט טאַקי?

לעאָן. איך וויל העלפֿען דעם זיידען, מאַמע. זיי געזונד און שטאַרק דיך, מאַמע.

מיניע (קעמפֿענדיג מיט היסטעריע). געה, מיין זוהן. — איך — וועל מיך — שוין שטאַרקען. — איך וויל נישט וויינען. — ניין, איך וויל נישט וויינען. (שטעהט אויף מיט גרויסער מיה). געה, מיין זוהן, אָבער לאָז מיך אָנקיסען דיך... פֿאַר אַלע לאַנגע יאָהר. (ברעכט היסטעריש אויס ביי איהם אויף דער ברוסט). אָי, איך וועל דיך דאָך שוין מעהר נישט זעהן! זיי וועלען דיך דאָך דער'הרג'נען! אַי! — אַלע דריי אין איין טאָג!

לעאָן (גערירט). בערוהיג דיך, מאַמעטשקע, האָסט דיך דאָך געוואָלט שטאַרקען. האָסט דאָך נישט געוואָלט וויינען. בערוהיג דיך, מיר וועלען אונז נאָך זעהן. לאָז מיך לויפֿען. עס קאָן ווערען צו שפּעט.

מיניע (שטאַרקט זיך). געה, מיין זוהן, געה. גאָט זאָל דיך... מיין גאָט וועט...

לעאָן (קוסט זי). נו, זיי געזונד. (העבט אָן צו לויפֿען).

מיניע. לעאָן, אויף איין מינוט... לעאָן, טו מיר עס... לעאָן, זעגען זיך מיט'ן טאַטען.

לעאָן (רופֿט אויס אין לויפֿען). זיי געזונד, טאַטע! (פֿערשווינדט צווישען די ביימער).

מיניע (שרייט איהם נאָך). לעאָן, נאָך עפּיס... לעאָן, איין מינוט נאָך... לעאָן, זאָלסט... לעאָן, ווען... לעאָן, זאָלסט זאָגען... שמע ישראל!...

פיערטער אקט.

ערשטע סצענע.

דער שול-פּלאַטץ. רעכטס דער הויכער אַריינגאַנג פֿון דער שול, ליקנס און אין הינטערגרונד הייזער. די לינקע רייהע הייזער ווערט דורכגעשניטען אין הינטערגרונד דורך אַ געסעל, וואָס ציהט זיך אויך אין דער זייט פֿון דער שול; רעכטס, אין פֿאָר-דערגרונד-זייט פֿון דער שול, איז ווידער איין אויסגאַנג פֿון אַ געסעל. — דער פּלאַטץ איז טויט, ווי אויסגעשטאָרבען. טיר און טייער זיינען פֿערשלאָסען, די לאָדענס צוגעמאַכט. פֿון ווייטען נור הערט זיך אַ געוויש פֿון אַ סך שטימען, וועלכער ווערט וואָס אַ מאָל אַלץ נעהנטער.

ר׳ משה׳ס (ערגסט-פֿרעהליכע שטימע אין פֿאָרדערגרונד-געסגל). די שול איז גאַנץ! די שול איז גאַנץ! (איילט אַריין, דער מאַנטעל צוריסען, אויף דער לינקער שלייף בלוט, דער באָרד צוציפּט). אַ דאַנק דיר, גאָטוניו, דו האָסט מיר בעשיטצט דיין הויז!... אָבער וואָס האָב איך געטאָן פֿון דיין הויז וועגען? אַליין בין איך אַוועקגעגאַנגען, און אַליין בין איך געקומען... גאָטוניו, וואו איז דיין חיל? דער פֿיינד איז נאָהנט, און דיין חיל איז נאָך ניטאָ. — אָדער ווילסטו אַליין בעשיטצען דיין הויז? ווילסט אַראָבשיקען אויפ׳ן פֿיינד דיין בליטץ און דיין דונער? גאָטוניו, איך בעט דיך, איך וויל נישט דיין דונער, שיק מיר נישט דיין בליטץ, שיק מיר דיין חיל. דיינע אידען וויל איך, גאָטוניו! דיינע אידען וויל איך, זיי זאָלען זיך אָננעמען פֿאַר דיין הויז און דיינע רייניגקייטען, זיי זאָלען בעווייזען, אַז דו לעבסט נאָך אין זיי, אַז זיי דיענען דיר מיט ליעבע און מיט׳ן גאַנצען האַרצען, אַז זיי קאָנען זיך מקריב זיין פֿאַר דיר, זיי וויל איך! (ער פֿאַלט אויף די טרעפּ פֿון דער שול מיט׳ן געזיכט אַראָב). איך ווייס, אַז דו קאָנסט, שטאַרקער גאָט! איך ווייס, אַז דו דאַרפֿסט קיינעם נישט האָבען, ווער עס זאָל זיך אָננעמען פֿאַר דיר. אָבער מיט טרערען בעט איך דיך און מיט תחנונים, שיק מיר דיינע אידען, ווייז מיר, וואו זיינען זיי! — אָדער נעם מיך צו צו דיר. איך וויל נישט מעהר לעבען! איך וויל נישט מעהר לעבען! (כליפּעט. האַלט זיך אָבער באַלד איין, זעטצט זיך אויף און רעדט מיד, וויינענדיג). אידען, אידען, וואו זייט איהר? (שטעהט אויף, טרעט אַרויס אין

מיטען גאַס, קוקט זיך אַרום און רופֿט אויס דורך טרערען). אידען, גאָט׳ס הויז איז אין געפֿאַהר! אידען, גאָט׳ס הויז איז אין געפֿאַהר! קלייבט אייך צונויף, אידען! קלייב דיך צונויף גאָט׳ס חיל! קריכט אַרויס פֿון אייערע בעהאַלטענע ערטער! קריכט אַרויס פֿון אייערע לעכער, פֿון די קעלער און די בוידעמס! שטעהט אויף, אידען, צו עבודת הבורא! (טרעט צו צום הויז אין פֿאָרדערגרונד לינקס, טריקענט זיך די אויגען מיט׳ן ברייטען אַרבעל פֿון מאַנטעל, קלאַפּט אָן אין טיר און רופֿט אויס פֿעסטער אַ ביסעל). אין שול אַריין! אידען, אין שול אַריין! ר׳ שלום יעקב, די שול איז אַליין! קומט אַרויס, ר׳ שלום יעקב! איך בין עס, משה דער מגיד. דער פֿיינד איז נאָהנט, און די שול איז גאַנץ אַליין. מען טאָר זי אָבער נישט לאָזען אַליין, ר׳ שלום יעקב. אייך דאַרף איך עס דאָך נישט זאָגען. איהר זייט דאָך אַ פֿרומער איד. — אין קול ואין עונה. (קלאַפּט אַ ביסעל שטאַרקער). זייט איהר דאָרטין אויסגעשטאָרבען פֿאַר שרעק? (קלאַפּט אין די לאָדענס). הערט איהר מיך, אידישע קינדער? די שול איז אַליין, גאָט׳ס הויז איז אין געפֿאַהר! (לינקס אין הינטערגרונד-געסעל לויפֿט עמיץ. ר׳ משה געהט שנעל אַריבער צו די טרעפּ פֿון שול און קוקט אין די זייט פֿון די טריט). אַ איד, אַ איד לויפֿט... און אַ הער לויפֿט ער... גאָטוניו, גאָט!

אַ איד פֿון אַ יאָהר עטליכע און דרייסיג אין אַ שליאַפּע און מיט אַ גרויסען באָרד לויפֿט אַרויס לינקס פֿין געסעל און לאָזט זיך צו דער שול. ווען ער דערזעהט ר׳ משה׳ן, דערשרעקט ער זיך, גיט אַ שפּרונג צוריק, דערקענט איהם אָבער באַלד און לאָזט זיך ווידער לויפֿען, לויפֿט אַרויף די טרעפּ און פֿערשווינדט אין שול.

ר׳ משה (מיט נאָך מעהר ענטציקונג). גאָטוניו! גאָטוניו! איין סאָלדאַט איז שוין דאָ. אַ דאַנק דיר, גאָטוניו! און יעטצט נאָך און נאָך.

דער איד (קומט אַרויס צוריק). די שול איז דאָך גאָר עפּיס אַליין?

ר׳ משה. אַך, יאָ, מיין זוהן, די שול איז נאָך אַליין. גאָט׳ס חיל האָט זיך נאָך נישט צונויפֿגעקליעבען.

דער איד (מיט אַ פֿערזאָרגטען געזיכט). דאַן טויג מיר דאָך די שול נישט?! איך האָב געמיינט, אין שול וועט זיין אַ גרויסער עולם, וועט עפּיס די מורא נישט זיין אַזוי גרויס.

ר׳ משה (מיט שרעק). פֿאַר זיך געטראַכט, נישט פֿאַר דער שול?!

דער איד (אַראָבגעהענדיג פֿון די טרעפּ און איבערלעגענדיג). איז וואו בעהאַלט מען זיך יעטצט?

ר׳ משה בעהאַלט זיין געזיכט אין דעם לינקען אָרם.

דער איד. גיט עפּיס איין עצה, ר׳ משה. וואו בעהאַלט מען זיך עפּיס?

ר׳ משה (אויסשרייענדיג). אַוועק פֿון מיר! געה, קריך אונטער די שול — דאָרטין ליעגען נאָך חזירים!

דער איד (קוקט אָן ר׳ משה׳ן פֿערוואונדערט, דאַן בעטראַכט ער דאָס אונטען פֿון דער שול. ווי צו זיך). ויאָס מיינט איהר? דאָס איז טאַקי אַ גוטער אָרט. (פֿערשווינדט אונטער די טרעפּ).

ר׳ משה. גאָטוניו, האָסט מיך ווידער איינגענאַרט, האָסט מיך ווידער אימזיסט דערפֿרייט. רבונו של עולם, אדון העולמים, אויב דיר געפֿעלט דער שפּאַס מיט מיר, טיק טו מיט מיר ווי דיר געפֿעלט. אָבער איך בעט דיך, זאָל דער שפּאַס שוין אַ מאָל אויפֿהערען. אויב דו האָסט מיך געכאַכט פֿאַר אַ זאַמלער פֿון דיין חיל, טאָ לאָז מיך איהם שוין אָנזאַמלען. אויב נישט יעטצט, טאָ ווען דען? דער פֿיינד קומט באַלד, זיינע קולות, אָנגעטרונקען מיט שנאַפּס און אידישען בלוט, ווערט אַלץ נעהנטער און נעהנטער. העלף מיר, גרייסער פֿאָטער, העלף מיר! (טריקענט זיך די אייגען מיט׳ן אַרבעל). אידען, אין שול אַריין! אידען, די שול איז אין געפֿאַהר! אידען, טמאים ווילען אונזער תורה פֿעראונרייניגען! אידען, שטעהט אויף צו עבודת הבורא! (הייבט אָן צו קראַפּען אין דאָס צווייטע הויז לינקס). אידישע קינדער, דער שול העלפֿען! דער שול העלפֿען! די שול וואַרט אויף אייך! (רעכטס אין דעם פֿאָרדערגרונד-געסעל דערהערען זיך שנעלע טריט. ר׳ משה הערט אויף צו קלאַפּען און הערט זיך צו).

איין אָרמע אידענע לאָזט זיך צו די טרעפּלעך. דערזעהט ר׳ משה׳ן, בלייבט אַ ווײַלע שטעהן, שאָקעלט מיט׳ן קאָפּף, לאָזט אַרויס אַ מאָדנעם וועה-קלאָג, און געהט אויף די טרעפּ.

ר׳ משה (מיט שרעק). די שטומע, האַלב-משגע׳נע בעטלערקע!

די שטומע בעטלערקע פֿערשווינדט אין שול.

ר׳ משה (קוקט אַ ווײַלע מיט אויסגעגלאָצטע אויגען אויף דעם שול אַריינגאַנג. ווי ער וואָלט געוואַרט, און דאַן שרייט ער אויף). מאריה דאברהם, דיין שפּאַס איז שוין צו גרויס! פֿון דיין גאַנצען פֿאָלק אידען האָסטו מיר צוגעשיקט נור די שטומע האַלב-משגע׳נע בעטלערקע!... דאָס איז שוין מיר איבער און איבער! (פֿאַלט צו צו דער פֿאַרענטשטע פֿון די טרעפּ מיט׳ן געזיכט פֿערבאָרגען אין דעם לינקען אָרם. באַלד גלייכט ער זיך אויס, פֿול געדאַנקען).

האָסט געשיקט אַ צייכען מיר? ווי זאָל איך איהם מיר ערקלערען? וואָס ווילסטו מיר מיט איהם זאָגען? גאָטוניו, דו זעהסט דאָך, אַז איך בין צו קליין, אים צו פֿערשטעהן דיך. (עס דערהערען זיך שנעל־ע טריט לינקס אין הינטערגרונד-געסעל. ר׳ משה הייבט אויף די אויגען אין רופֿט אויס מיט האָפֿנונג אין קול). אַ איד לויפֿט! שיקסטו מיר איהם דאָס? איז יענע געוועזען איין אָנהעב?

אַ איד אין די דרייסיגער, אין אַ היטעל און מיט אַ קליינעם בערדעל, בעוויזט זיך און וויל דורכלויפֿען דאָס הינטערגרונד-געסעל.

ר׳ משה (פֿערשטעלט איהם דעם וועג). וואוהין לויפֿט איהר, ר׳ איד? די שול איז דאָ.

דער איד (שפּרינגט אָב, הייבט אָן צו ציטערן מיט אַלע גליעדער און אָבצוריקען זיך מיט דער מיענע פֿון אַ משגע׳נעם). אָי, אָי, טוידט מיך נישט! אָי, אָי, מיין האַר, מיין ליעבער האַר, אָי, אָי, טוידט מיך נישט! (וואַרפֿט זיך אויף די קניע). איך בין איין אָרמאַן, איך בין איין אָרמער איד. וואָס, וואָס ווילט איהר פֿון מיר? אָי, אָי, לאָזט מיך לעבען! מיין האַר, מיין האַרעלע, טוידט מיך נישט, איך האָב גאָר נישט, גאָר נישט, גאָר נישט!

ר׳ משה. קומט צו זיך, ר׳ איד. זעהט איהר דען נישט, ווער עס שטעהט פֿאַר אייך? איך בין עס דאָך, משה דער מגיד.

דער איד (רוקט זיך אָב אַלץ מעהר אויף הינטען). אָי, אָי, אָי, טוידט מיך נישט, טוידט מיך נישט... האַרעלע, האַרעלע... איך האָב גאָר נישט, איך האָב גאָר נישט... האַרעלע, האַרעלע... אַי! אַי-אַי-אַי!... (דרעהט זיך אום און ענטלויפֿט מיט אַ משונה׳דיגען געשריי).

ר׳ משה. משגע געוואָרען. דורך מיר משגע געוואָרען. גאָט מיינער, צו וואָס האָסטו דאָס געטאָן? גאָטוניו, ווי זאָל איך דאָס פֿערשטעהן?.. ווילסטו מיך אויספּרובען? ווילסט זעהן, צו וועט מיך אַזאַ זאַך נישט אָבהאַלטען פֿון דיין שליחות? רבונו של עולם, איך שווער דיר, אומזיסט האָסטו דאָס געטאָן! גאָרנישט וועט מיך נישט אָבהאַלטען. גאָטוניו, אומזיסט האָסטו נישט רחמנות געהאַט אויף דיין בעשעפֿענים. איך וועל פֿון דיין שליחות נישט אָבשטעהן! רחום יחנון, צו וואָס האָסטו דאָס געטאָן? צו וואָס האָסטו דאָס געטאָן? (שטעהט אַ ווײַלע מיט אויפֿגעהויבענע אויגען צום הימעל, באַלד פֿערדעקט ער זיי מיט׳ן לינקען אָרם, גלייך אָבער נעמט ער איהם צוריק אַראָב). דו שיקסט מיר אַ רעטענים נאָך אַ רעטענים. נאַ, איך וועל דיר נישט נאָכקלערען. דיין ווייַלען איז גרויס, דיינע געדאַנקען זיינען אונערפֿאָרשליך. איך וועל טון מיינס. (יוענ־ט זיך צו די הייזער און הייבט אָן צו קלאַפּען). אויף גיך, אידען, די שול וואַרט אויף אייך. זי איז אַליין, זי מוז בעשיטצט ווערען. אידישע קינדער, הערט איהר נישט גאָט׳ס קול? גאָט רופֿט אייך. אידען, גאָט׳ס

היז איז אין געפֿאַהר! אַרויס פֿון אייערע לעבער, אידען! אין שול אַריין, אידען! (רעכטס פֿון הינטערגרונדגעסעל קומט אַרויס אַ בחור מיט אַ מיידעל אונטער'ן אָרם).

דער בחור. האָב דאָך קיין מורא נישט, קום דאָך גיכער...

דאָס מיידעל. אָי, רבונו של עולם, אַלץ, אַלץ...

ר' משה (געהט זיי ענטגעגען). אידישע קינדער מיט'ן רבונו של עולם אויף די ליפּען, דאָ איז דעם רבונו של עולם'ס הויז, קומט און בעשיטצט עס.

דער בחור (בייז). איהר זעהט אַ גרויסער נאַר, ר' מגיד. אין אַזאַ צייט שטעהט מען נישט אויפ'ן גאַס און שרעקט מענשען (וויל ווייטער געהן).

ר' משה. איך בין דיר מוחל אויף מיין כבוד, זוהן מיינער. איך שטעה דאָ, ווייל איך מוז שטעהן, ווייל גאָט האָט מיך דאָ אַוועקגעשטעלט. די שול איז אַליין און זי מוז בעשיטצט ווערען, שטעה איך דאָ און זאַמעל אָן גאָט'ס חיל. געהט אַריין, אידישע קינדער, אין שול. געהט אַריין צו בעשיטצען דעם כבוד פֿון גאָט, דעם כבוד פֿון זיין תורה.

דער בחור. איך ווייס נישט, וואָס איז בילכער צו בעשיטצען: דעם כבוד פֿון דער תורה צו די עהרע פֿון אַ אידישער טאָכטער. איך וויל בעסער בעשיטצען די עהרע פֿון אַ אידישער טאָכטער.—קום, ר י י ז ע ל ע, קום אויף גיך. מיר זיינען שוין נישט ווייט. (געהט מיט איהר אויף גיך לינקס צום הינטער-גרונד-געסעל).

דאָס מיידעל. אָי, רבונו של עולם, אַלץ, אַלץ... די פֿיס זאָלען זיי מיר צובּרעכען, די הענד זאָלען זיי מיר אויסדרעהען, אַ טויד זאָלען זיי מיר מאַכען, נור נישט דאָס, נור נישט דאָס...

ר' משה (מיט אויפֿגעהויבענע אויגען צום הימעל און מיט פֿערנאַנ-דערגעשפּרייטע הענד, טראַכט אַ ווײַלע). וואָס זאָגסטו, גרויסער פֿאָטער? וואָס איז אין דיינע אויגען בילכער? (גיט זיך אַ כאַפּ). איך דאַרף דאָ נאָך פֿרעגען? געהט נישט אַוועק, אידישע קינדער! די תורה איז בילכער, דער כבוד פֿון גאָט איז בילכער! אין שול אַריין! (לויפֿט זיי נאָך אַ פּאָר טריט). זיי הערען מיך נישט, גאָט, איך בין אַ שלעכטער זאַמלער. איך געפֿין מסתּמא נישט די ריכטיגע ווערטער. גאָטעניו, דו ביזט מיין עדות, איך טו, וואָס איך קאָן, דו זעהסט דאָך, אַז מיינע ווערטער, ווי אָרם זיי זיינען, קומען אַרויס מיר פֿון טיעפֿען האַרצען. דו זעהסט דאָך מיין האַרץ, דו גרויסער זעהער, דו זעהסט דאָך! גיב זשע נייע ווערטער מיר, לאָז מיך ריהרען די הערצער. גאָטעניו, זיי דאָך מיר שוין צו הילף! (ער געהט לינקס אין דאָס הינטערגרונדגעסעל און קלאַפּט אין די הייזער). אידישע קינדער, ליעבע, טרייע אידישע קינדער! גאָט'ס

הויז, די הייליגע שול מיט איהרע ריינינקייטען איז אין אַ נויט און דאַרף אייך האָבען, טייערע אידישע קינדער, עס איז אַ זינד צו בעהאַלטען זיך און לאָזען די שול אַליין. דאָס הויז, אין וועלכען איהר האָט גערעדט צו גאָט, פֿון וועל-כען איהר האָט געשיקט צו איהם אייערע תפלות און בקשות, טאָרט איהר נישט לאָזען אַליין. זיסע, ליעבע אידישע קינדער, אויב איהר ווילט, אַז גאָט זאָל דער-הערען אייער קול, דאַרפֿט איהר הערען יעטצט זיין קול. אין שול אַריין, אידישע קינדער! (פּלוצלינג ברעכט ער אויס אין אַ פֿירכטערליכען, דורכדרינגענדיגען יאָמער-געשריי). אַי, אוי-י-י-י! אוי, אוי, אוי, אוי! אַ, אוי-י-י! (קומט צו לויי-פֿען מיט די הענד אויפ'ן קאָפּף). וועה מיינע אויגען, וואָס זיי האָבען געזעהן! איין אָבגאָט אין אַ אידישען פֿענסטער, אַ צלם, אויסגעמאָלט אויף אַ אידישער טיר! אַי, אוי-י-י-י! גאָט, נעם מיך צו! גאָט, נעם מיך צו! אָדער איך וועל מיר אַליין עפּיס אָנטון. איך וועל מיר דעם קאָפּף צוקלאַפּען אָן די ווענד פֿון דיין שול. דיין אמת, נעם מיך צו! וואַרף אויף מיר איין דיין שול. מיר זיינען ביידע דאָ איבריגע, מיר דאַרפֿען ביידע דאָ נישט זיין מעהר. (שאָקעלט ווי ווילד די פּאַרענטשע פֿון די טרעפּ). וועה, וואָס איך האָב געזעהן! וועה, וואָס איך האָב געזעהן! אַי ,אוי-י-י! גאָטעניו, נעם מיך צו! (וואַרפֿט זיך אויף די טרעפּ מיט'ן געזיכט אַראָב). רבונו דעלמא כולא, וואָס נאָך ווייטער? וואָס נאָך ווייטער? (שפּרינגט אויף). אַ, איך ווייס! מ ת ת י ה ו ב ן י ו ח נ ן כהן גדול האָט זיך צוערשט נוקם געווען אָן דעם רשע, וועלכער האָט געוואָלט מקריב זיין אַ חזיר פֿאַר דעם פֿרעמדען אָב-גאָט, און דערנאָך איז ער געוואָרען אַ זאַמלער. איך וועל עס אויך טון. אַ, איך וועל עס אויך טון! (הערבט אָן צו קלייבען שטיינער פֿון גאַס און לאָזט זיך לויפֿען אין דאָס הינטערגרונד-געסעל לינקס, וואו ער הערבט אָן צו ברעכען שויבען). אָט איז אייך, פושעים! אָט איז אייך, עוכרי ישראל! דער שווער-כטער טויד אויף אייך, הולטייעס! אַהער צו מיר, קומט, איך וואַרט אויף אייך, איך מיט מיין האַנד וועל אייך צופּלעטען די מוחות! אָ, איהר! איין אָבגאָט האָט איהר אַרויסגעשטעלט און בעהאַלטען האָט איהר אייך!? אָבער מיינע שטיינער וועלען אייך טרעפֿען און גאָט'ס דונער, און אַ מפּלה וועט קומען אויף אייך!

שטימען (רעכטס אין דעם זעלבען געסעל). אויף גיך! אויף גיך! דאָרטין ברעכט מען שוין שויבען. (ר א ו ב ן מיט אַ גרופּע יונגע לייט לויפֿען אַריין).

ר' משה'ס (נצחון קול). קנא קנאתי קנאת ה' צבאות, איך האָב ניר נקמה גענומען פֿאַר גאָט, און גאָט'ס חיל איז שוין אָנגעקומען. (ער קומט אַרויס ענטגעגען ר א ו ב ן'ען מיט זיינע לייט. ענטטוישט). אַ, ר א ו ב ן איז דאָ? ניין, דאָס איז נישט גאָט'ס חיל. אָדער? אָדער?

ראובן. ווער האָט דאָרטין געבראָכען די פֿענסטער, זיידע?

ר׳ משה (ווייך). איך האָב דאָס געטאָן, מיין קינד. איין אָבגאָט האָבען זיי דאָרטין אַרויסגעשטעלט אין פענסטער און אַ צלם האָבען זיי אויסגעמאָלט אויף דער טיר.

ראובן (צו זיינע לייט). טאָ קומט-זשע אַהין. (ווייזט מיט דער האַנד אין פאָררערגרונד רעכטס, וואו די קולות זיינען געוואָרען נאָך נעהנטער. די יונגע לייט העבען אָן צו לויפען).

ר׳ משה. שטעהט, אידישע קינדער, איך וויל אייך נור אַ ווײַלע אויפהאַלטען. (זיי בלייבען נישט גערן שטעהן; אַ גרויסער טייל לויפט אַוועק, גלייך ווי ער העבט אָן צו רעדען). דערמאָנט איהר אייך, ווען איהר זייט נאָך קליינע אינגלעך געוועזען, חדר-אינגלעך, אין עס פלעגט זיך עפּיס טרעפען איין אינגליק ביי אייך אַליין אָדער אין אייער פאַמיליע, פלעגט איהר דאָס רוב קומען אין שול און אַוועקשטעלען זיך אין אַ ווינקעלע און אויסגיעסען אייער האַרץ פאַר גאָט, און עס פלעגט אייך ווערען אַזוי לייכט, אַזוי לייכט. דערמאָנט איהר אייך דאָס, אידישע קינדער? זעהט איהר, און די דאָזיגע שול איז יעטצט אין אַ נויט. זי איז פערלאָזען און פערגעסען פון אַלעמען. קיינער איז ניטאָ, ווער עס זאָל זיך אָננעמען פאַר איהר.

די גרופּע מאַכט אַ בעוועגונג צו אַוועקלויפען.

ר׳ משה. האָט אַ ווײַלע געדולד און לאָזט מיך אויסרעדען. איך ווייס, אַז איהר האָט שוין לאַנג מיט איהר געריסען, אָבער ווילט איהר יעטצט נישט אָבדאַנקען איהר פאַר דאָס גוטס, וואָס זי האָט אייך געטאָן אין אייערע קינדערשע יאָהרען? ווילט איהר אייך יעטצט נישט אָננעמען פאַר איהר?

איינער פון דער גרופּע. וואָס איז דאָס? מגידות?! (אַלע לויפען אַוועק).

ראובן (בלייבט נאָך). זיידע, אַהין רופט אונז די נאָטווענדיגקייט.

ר׳ משה. אַהין די נאָטווענדיגקייט?!

ראובן. מיר מוזען זיין, וואו מענשליך לעבען איז אין געפאַהר, וואו דאָס ביסעל אָרמקייט פון אונזערע אָרמלייט ווערט פערניכטעט, און אונזער זאַך איז צו פערטרייבען די פאָגראָמשציקעס. אָבער פאַר דיר איז דאָך גאָר קיין פלאַטץ נישט אויף דער אָפענער גאַס?

ר׳ משה. געה דיין וועג!

ראובן (קוקט איהם אַ ווײַלע אָן און רעדט אַרויס). זאָל זיין אַזוי. (לויפט אַוועק).

ר׳ משה. דאָרטין די נאָטווענדיגקייט! ניין, דאָס איז נישט דיין חיל, גאָטוניו, איך האָב עס פריער געוואוסט. זיי האָבען דיך שוין אין גאַנצען פערגעסען. זיי האָבען די מענשהייט, דיין בעשעפעניס, געמאַכט פאַר זייער גאָט און איהר דיענען זיי. דיך האָבען זיי אין גאַנצען אָבגעשאַפט... אָבער וואו איז דיין חיל, גאָטוניו? וואו איז דיין חיל? (קוקט זיך אַרום, ווי ער וואָלט געזוכט מענשען. פון רעכטס הערען זיך פייף-סיגנאַלען, לינקס אין הינטער-גרונד-געסעל דערהערט זיך אַ לויפעריי. ר׳ משה מאַכט אַ בעוועגונג צו דער שול, בלייבט אָבער שטעהן און רופט אויס). אַהער, אַהער קומט! אידישע קינדער, אַהער קומט! דאָ איז דער ריכטיגער אָרט. (ליפּמאַן לויפט אָן מיט אַ גרופּע יונגע לייט).

ליפּמאַן. וואָס איז, זיידע, וואו האָט זיך שוין דאָ אָנגעהויבען?

ר׳ משה. ניין, ליפּמאַן, דאָ האָט זיך נאָך נישט אָנגעהויבען, דאָ דאַרף זיך אויסלאָזען, דאָ דאַרף אייסגעקעמפט ווערען דער לעטצטער קאַמפף. (די פייף-סיגנאַלען פון רעכטס ווערען שטאַרקער. די יונגע לייט ענטלויפען אַהין. ר׳ משה כאַפּט אָן ליפּמאַן׳ען און האַלט איהם אָב). ליפּמאַן, אויב די אַלע יונגע לייט זיינען פון דיין חברה, טאָ רוף זיי צוריק.

ליפּמאַן. וואָס פאַלט דיר איין? הערסטו די פייפערייען און די קולות?

ר׳ משה. איך הער זיי, איך הער זיי גוט. אָבער איך הער נאָך אַ קול, וועלכען איהר הערט נאָך לעת עתה נישט. איך הער גאָט׳ס קול, רוף זיי צוריק, זאָג איך דיר. זעהסט, דאָ שטעהט גאָט׳ס הויז, אַליין איז עס יעטצט. ווילט איהר נישט ביישטעהן איהם? איהר זייט דאָך אידישע פאַטריאָטען, רעדט אין אייך נישט ערגיץ-וואו דער אידישער גאָט?

ליפּמאַן (מיט היטצ). דאָרטין ווערט יעטצט פערגאָסען אידיש בלוט! דאָרטין ווערט יעטצט פערניכטעט אידיש גוטס!

ר׳ משה. כמעט די זעלבע ווערטער, וועלכע ראובן האָט מיר געזאָגט, נור אונטערגעזטרוקט דאָס וואָרט „אידיש" אַנשטאָט „מענשליך". אָבער איך זאָג דיר, רוף זיי צוריק דיינע לייט. קינד מיינס, דאָ שטעהט די הייליגע זייל, אויף וועלכער דאָס אידישע פאָלק האָט זיך געהאַלטען זיין גאַנץ לעבען. שטיטצט די זייל! ווען זי וועט איינפאַלען, וועט איינפאַלען דאָס גאַנצע פאָלק.

ליפּמאַן. זאָל איך מיך יעטצט אַוועקשטעלען מיט דיר פילאָזאָפירען? דאָס אידישע פאָלק וועט בלייבען אַ פאָלק אפילו אָהן דער דאָזיגער זייל. (וויל אַוועק).

ר׳ משה. איין מינוט נור. אַ מאָל אין די אַלטע צייטען, ווען אַ פיינד האָט די אידען בעדריקט, האָט ער נור געדאַרפט אָנריהרען זייער אמונה, זייער

הייליגע תורה, און זיי זיינען אויפגעשטאַנען, ווי איין מענש, צוזאַמענגענומען זיך, געקעמפט און געפיהלט, אַז זיי זיינען איין פאָלק. וואָס קאָן איך יעטצט צוזאַמענגעמען?

ליפמאַן. דער ווילען אַ פאָלק צו זיין.

ר' משה. אָהן גאָט? אָהן דער תורה? דאָס זאָגסטו נור אַליין. רוף מיר צוריק דיינע לייט.

ליפמאַן. אונזין! (העבט אָן צו לויפען, ביים פערקערען אין דאָס פאָר־דערגרונדגעסעל בלייבט ער שטעהן). און וואָס וועט זיין מיט דיר?

ר' משה (כריפעט אַרויס). אַוועק פון מיינע אויגען!

ליפמאַן. הם! (פערשווינדט.—די קולות ווערען נעהנטער און נעהנטער).

ר' משה (שלעפט זיך צו אַ מידער צו די טרעפ, שטעהט אַ וויילע, אָנגעהאַלטענדיג זיך מיט דער האַנד אָן דער פאַרענטשע, דאַן לאָזט ער זיך לאַנגזאַם אַראָב און זעטצט זיך אויף אַ טרעפ, פערזונקען אין געדאַנקען). מיין שליחות האָט זיך שוין געענדיגט. דער פיינד איז נאָהנט, איז שוין גלייך דאָ. איך קאָן שוין מעהר פון שול נישט אַוועק. און וואוהין זאָל איך געהן? צו וועמען זאָל איך מיך ווענדען? (קוקט זיך אַרום). קיינער קומט נישט, קיינער איז ניטאָ, גאָטוניו, בין איך דען טאַקי איין איינציגער און אַ לעטצטער? האָט זיך טאַקי אויסגענומען דיין חיל און נור די שטומע און משגענע איז דיר געבליעבען? (פערזינקט ווידער אין געדאַנקען, קוקט זיך באַלד ווידער אַרום און רעדט אַרויס גאַנץ מיר). קיינער קומט נישט, קיינער איז ניטאָ.—משה דער מגיד, לעבסטו נאָך? משה דער מגיד, וואָס וויל נאָך גאָט פון דיר יעטצט? דיין צייט איז פאָראיבער, דיין טאָג ענדיגט זיך שוין. קוק, די זון פערגעהט. דאָס פערגעהט דיין זון און דיין גאָט'ס זון. (גיט זיך גלייך אַ כאַפּ). האָב איך יעטצט: נישט געזינדיגט מיט די רעד? וואָס האָב איך געזאָגט? וואָס האָב איך געזאָגט?! גאָט מיינער, וואָס האָב איך אַזוינס געזאָגט? קאָן דיין זון פערגעהן? קאָן דיין צייט אַוועק? היה הוה ויהיה, דו אייביגער גאָט, שטראָף מיך נישט פאַר מיינע רעד! איך בין מיד, איך בין צו מיד. (שטעהט אויף). ניין, דו וועסט נאָך בעווייזען ווי גרויס דו ביזט! דו וועסט נאָך בעווייזען, ווי גרויס דיין אַרמעע איז! יאָ, גאָטוניו, דו וועסט נאָך טון דיינע וואונדער! רחום וחנון, אויב דו דערהאַלטסט מיך ביים לעבען, אום צו בעווייזען מיר דיינע וואונדער, דאַן וויל איך לעבען, און גרויס איז מיין דאַנק דיר פאַר יעדע מינוט, וואָס איך וועל נאָך איבערלעבען. (דער שרעקליכער גערויש פון פיעלע שטימען ווערט שוין גאַנץ נאָהנט. ר' משה העבט אָן אַרויפצוגעהן אויף די טרעפ). מיט פרייד און האָפנונג געה איך יעטצט אין דיין הויז, גאָט, איך וואַרט אויף דיין וואונדער!

צווייטע סצענע.

אינוועניג אין שול. די פענסטערשויבען זיינען רויט בעשטראַלט פון דער אונטערגעהענדיגער זון. גאַנץ נאָהנט הערט זיך דער ווילדער גערויש פון אַ סך שטימען.—די שטומע בעטלערקע זיטצט אין ווינקעל רעכטס אין הינטערגרונד און לאָזט אַרויס פון צייט צו צייט אַ מאָרנעם נאָגענדיגען וועהקלאָג.

ר' משה (קומט אַריין, עפענט ווייט פערנאַנדער די טיר און העבט אויף די הענד צונאויפגעלעגטערהייט, מיט אַ מין התלהבות). זעהסט, איך עפען פערנאַנדער די טיר. גאָטוניו, איך זעה דיין חיל קומען.

די שטומע, דערזעהענדיג ר' משה'ן, פערשטאַרקט איהר וועהקלאָג.

ר' משה (ווענדט זיין בליק צו איהר, העבט איהם באַלד אויף און קרעכצט אָב, געהט אַרויף אויף די בימה פון ארון קדש, קוסט דעם פרכת, אָנגעמענדיג איהם מיט ציטערדיגע הענד, און בעהאַלט אין איהם זיין געזיכט; גלייך עפענט ער דעם אָרון קדש און קוסט די ספר תורה'ס.

די שטומע קוקט איהם נאָך יעדע בעוועגונג און וואָיעט נאָך שטאַרקער.

ר' משה. איהר הייליגע תורה'ס, איהר טייערע תורה'ס! עס וועלען דאָך נאָך קומען די, וועלכע דאַרפען זיך אָננעמען פאַר אייך! איהר וועט דאָך נישט דאַרפען אויסשטעהן דעם גרעסטען בזיון, בעשמוטצט צו ווערען אין פערגעסענהייט און פערלאָזענהייט! דו הייליגע תורה, דו גרעסטע שאַפונג פון גאָט, שטעל זיך דו פאַר איהם און מאָן פון איהם, ער זאָל דיר שיקען וואָס גיבער זיין חיל. (בעהאַלט דעם קאָפּ צווישען די ספר תורה'ס). גאָטוניו, גאָטוניו!... דיין וואונדער! גאָטוניו, דיין וואונדער! (שטעהט אַ וויילע מיט'ן קאָפּ צווישען די ספר תורה'ס, דאַן גלייכט ער זיך אויס, טריקענט די אויגען, לאָזט זיך אַראָב צום אונטערשטען שריינקעל פון ארון קדש און נעמט פון דאָרטן אַרויס טליתים און קיטלען). זעהסט, גאָטוניו, איך גרייט אָן פאַר די, וועלכע קומען. און אויב פאַר אַ סך וועלען אויספעהלען טליתים און קיטלען, ווע־

לען זיי דאָך נישט ווייניגער הייליג און ריין זיין אין דיינע אויגען. (טוט אָן דעם קיטעל.)

די שטומע לויפֿט אַרויף אויף די בימה, פֿאַלט אַריין אין ארון קדש, קושט די ספר תורה׳ס און רעדט מיט אַ שטומען געיאָמער. אָנקוקענדיג זיי ווייטער, ווענדט זי זיך צו ר׳ משה׳ן מיט אַ פֿרומען אויסדרוק, שאָקלענדיג דעם קאָפּף, געהט אַראָב פֿון בימה און זעטצט זיך רעכטס ביים ארון קדש, נישט אַראָפּנעמענדיג די אויגען פֿון ר׳ משה׳ן און וואָיענדיג.

ר׳ משה (יועלבער האָט די גאַנצע צייט אָנגעקוקט מיט התפעלות, שרייט פֿרום אויס). גאָט, ווי שטאַרק דו ביזט אין איהר! ווי גרויס ביזטו, גאָט, אַז דיין מורא לעבט אפילו אין אַזאַ מין בעשעפֿעניס! ווען אַלע, וועלכע פֿערלייקענען דיך, וואָלטען זי דאָ געזעהן, ווי פֿול וואָלטען זיי געוואָרען פֿון דיין גרויסקייט און ווי מורא וואָלטען זיי געקראָגען פֿאַר דיר! אויף די קניע וואָלטען זיי געפֿאַלען, און אין האַרצען וואָלטען זיי זיך געשלאָגען. און דיין נאָמען וואָלטען זיי געלויבט, און שירה וואָלטען זיי דיר געזונגען... גאָט, האָסטו זי דאָס דערפֿאַר געשיקט אַהער? דערפֿאַר ווילסטו זי דאָ האָבען?... ניין, גאָטוניו, איך בעט דיך, טו דאָס נישט! איך נעם זי נישט אָן פֿון דיר, איך וויל זי נישט. איך וויל דיינע אידען! דיינע אידען וויל איך, די רעדענדיגע און פֿערשטעהנדיגע. איך בעט דיך, אַלמעכטיגער פֿאָטער, איך וויל נישט קיין אַנדער שליח פֿון דיר, ווי נור זיי, בעווייז מיר, אַז איך בין נישט געווען דער איינציגער און דער לעטצטער. בעווייז מיר, אַז דיין אַרמעע איז נאָך גרויס, אַז דו לעבסט נאָך אין אונצעהליגע הערצער, אויסער דער האַרץ פֿון דער דאָזיגער שטומער און משוגענער. שיק מיר דיין חיל! וואָס גרעסער ער וועט זיין, אַלץ גרעסער וועט וואַקסען דיין נאָמען. וואָס מעהר לעבענס עס וועלען זיך איינשטעלען פֿאַר דיין הויז, אַלץ הייליגער און שטאַרקער וועסטו ווערען. גאָטיניו, דו ווייסט עס דאָך! אל מלך נאמן, הער צו מיין געבעט, דיין וואונדער! גאָטוניו, דיין וואונדער! (דרויסען ווערט אַ גרויסער גערויש און געלויף, שטיינער הערען זיך אָן צו שיטען אין די פֿענסטער. איין שטיין טרעפֿט ר׳ משה׳ן און פֿערבלוטיגט איהם).

ר׳ משה כאַפּט אָן דאָס ברעכאייזען, הערט עס אויף הויך איבער׳ן קאָפּף מיט ביידע הענד און שטעלט זיך צווישען די טירלעך פֿון דעם ארון קדש מיט׳ן געזיכט צו דער טיר, אויפֿשרייענדיג). שמע ישראל י״י אלהינו י״י אחד. (דאָן לאַנגזאַם). ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. (בלייבט שטעהן ווי פֿערגליווערט).

די שטומע שפּרינגט אויף מיט אַ מאָדנעם געשריי, הערט זיך אָן צו טרייסלען, שרעקליך וואָיענדיג און משגע אַרומפֿיהרענדיג מיט די אויגען, און פּלוצלינג ענטלויפֿט זי פֿון דער שול מיט נאָך אַ שטאַרקערען געשריי. — אין

גאַס איז דער גערויש פֿערדאָפּעלט; עס געהט פֿאַר אַ געשלעג, עס ווערט געשאָסען.

ר׳ משה (מיט פֿערגלייסטע אויגען). דו האָסט זי צוגענומען פֿון דאַנען, האָסט דערהערט מיין געבעט. יעטצט ווייס איך, דיין חיל וועט קומען, דיין וואונדער וועט געשעהן, גאָטוניו, גאָטוניו!

קולות (פֿאַר דער טיר). אַהער, אַהער, די טיר איז אָפֿען!

ר׳ משה (גיט זיך אַ טרייסעל, אַז דאָס ברעכאייזען פֿאַלט אַרויס פֿון זיינע הענד, און שרייט אַרויס מיט אַ מורא׳דיגער שמחה). זיי קומען! זיי קומען! מי כמכה באלים י״י...!

לעאָן (מיט אַ רעוואָלווער אין דער האַנד, לויפֿט אַריין און רופֿט אַרויס צו די הינטער איהם). ער איז דאָ! ער איז דאָ! (עטליכע יונגע לייט קומען אַריין).

ר׳ משה (ענטטוישט). צו מיר?!.. ניין... נישט... (פֿאַלט טוידט).

לעאָן (לויפֿט צו איהם צו מיט שרעק). זיידעלע! (עוסקט זיך אַרום איהם. טוידט! (קוקט אַ ווײַלע אויפֿ׳ן טוידטען, אין געדאַנקען). טוידט, די אַלטע שיינהייט איז טוידט. און... יעטצט...

ראובן (בעווייזט זיך אין איינעם פֿון די פֿענסטער). פֿאָרווערטס, ברידער, פֿאָרווערטס! מיר זיעגען!

דער פּלאַן פֿון שול־פּלאַטץ.
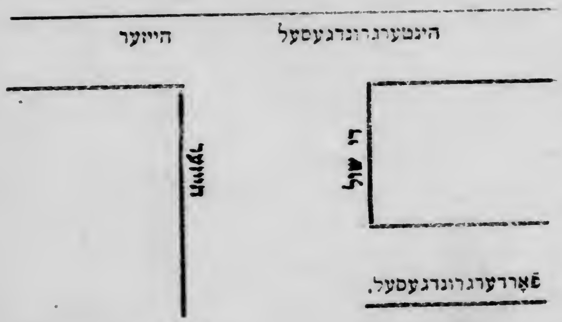
(צו דער ערשטער סצענע פֿון פֿיערטען אַקט).